

Luftmaktstenkingens «enfant terrible»

Luftkrigsskolens skriftserie Vol. 26

Andre utgivelser i skriftserien:

- Vol. 1 Luftforsvaret – et flerbruksverktøy for den kalde krigen? (1999)
Øistein Espenes og Nils Naastad.
- Vol. 2 Aspekter ved konflikt og konflikthåndtering i Kosovo (2000)
Gunnar Fermann
- Vol. 3 Nytt NATO – nytt Luftforsvar?: GILs luftmaktseminar 2000 (2000)
Lars Fredrik Moe Øksendal (red.)
- Vol. 4 Luftkampen sett og vurdert fra Beograd (2000)
Ljubisa Rajik
- Vol. 5 Luftforsvaret i fremtiden: nisjeverktøy for NATO eller multiverktøy for Norge? (2001)
John Andreas Olsen
- Vol. 6 Litteratur om norsk luftfart før 2. verdenskrig: en oversikt og bibliografi (2001)
Ole Jørgen Maaø
- Vol. 7 A critique of the Norwegian air power doctrine (2002)
Albert Jensen og Terje Korsnes
- Vol. 8 Luftmakt, Luftforsvarets og assymetriens utfordringer. GILs luftmaktseminar 2002 (2002)
Karl Erik Haug (red.)
- Vol. 9 Krigen mot Irak: noen perspektiver på bruken av luftmakt (2003)
Morten Karlsen, Ole Jørgen Maaø og Nils Naastad
- Vol. 10 Luftmakt 2020: fremtidige konflikter. GILs luftmaktseminar 2003 (2003)
Karl Selanger (red.)
- Vol. 11 Luftforsvaret og moderne transformasjon: dagens valg, morgendagens tvangstrøye? (2003)
Ole Jørgen Maaø (red.)
- Vol. 12 Luftforsvaret i krig: ledererfaringer og menneskelige betraktninger.
GILs lederskapsseminar 2003 (2003) Bjørn Magne Smedsrud (red.)
- Vol. 13 Strategisk overraskelse sett i lys av Weserübung, Pearl Harbor og Oktoberkrigen (2005)
Steinar Larsen
- Vol. 14 Luftforsvaret i Kongo 1960–1964 (2005) Ståle Schirmer-Michalsen (red.)
- Vol. 15 Luftforsvarets helikopterengasjement i internasjonale operasjoner:
et historisk tilbakeblikk (2005) Ståle Schirmer-Michalsen
- Vol. 16 Nytt kampfly – Hvilket og til hva? GILs luftmaktseminar 2007 (2007)
Torgeir E. Sæveraas (red.)
- Vol. 17 Trenchard and Slessor: On the Supremacy of Air Power over Sea Power (2007)
Gjert Lage Dyndal
- Vol. 18 På vei mot en militær bachelor. En antologi av kadetter ved Luftkrigsskolen (2008)
- Vol. 19 Norsk luftmakt – tilbake til fremtiden? GILs luftmaktseminar 2008 (2008)
Torgeir E. Sæveraas og Albert Jensen (red.)
- Vol. 20 Wilhelm Mohr. On World War II (2009)
Dag Henriksen
- Vol. 21 Luftmakt og teknologi – realisme eller overmot? Hvilken effekt har moderne teknologi
i krig? GILs LUFTMAKTSEMINAR 2009 (2009)
Per Marius Frost-Nielsen og Torgeir E. Sæveraas (red.)
- Vol. 22 The 1970 – 1974 Combat Aircraft Analysis. Priority to Defensive Counter Air and Anti-
Shipping Operations. How optimizing defence resources altered the use of RNoAF fight-
ters (2010) Hans Ole Sandnes
- Vol. 23 8 år i Afghanistan, Quo Vadis? Et seminar om militær maktanvendelse.
GILs LUFTMAKTSEMINAR 2010 (2011), Torgeir E. Sæveraas (red.)
- Vol. 24 Norske luftmaktstenkere 1926–1940. En presentasjon av fem sentrale skribenter og deres
arbeid (2011). Frode Lindgjerdet.
- Vol. 25 Etter Afghanistan – Ny strategisk virkelighet?
GILs LUFTMAKTSEMINAR 2011 (2012), Torgeir E. Sæveraas (red.)

Luftmaktstenkningens «enfant terrible»

Festskrift til Nils E. Naastad på 60-årsdagen

Øistein Espenes og Ole Jørgen Maaø (red.)

 tapir akademisk forlag

© Tapir Akademisk Forlag, Trondheim 2012

ISBN 978-82-519- 2917-2

ISSN 1502-007X

Det må ikke kopieres fra denne boka ut over det som er tillatt etter bestemmelser i lov om opphavsrett til åndsverk, og avtaler om kopiering inngått med Kopinor.

Grafisk formgivning og tilrettelegging: Type-it AS
Trykk og innbinding: AIT Otta AS

Forsidebilde: Egil Haugen, Luftkrigsskolen

Sitatet på baksiden er hentet fra Nils Naastads artikkel «Omorganiseringens velsignelser», som stod på trykk i LuftLed, nr. 1, 2004.

Formål med skriftserien

Med Luftkrigsskolens skriftserie tar Luftkrigsskolen sikte på å synliggjøre skolens virksomhet og gjøre den mer allment tilgjengelig. I serien publiseres studier, seminarrapporter og lignende, hovedsakelig innenfor fagfeltene luftmakt og ledelse. Synspunktene som kommer til uttrykk i Luftkrigsskolens skriftserie står for forfatterens egen regning, og er således ikke et uttrykk for et offisielt syn fra Forsvarets eller Luftkrigsskolens side. Gjengivelse av innholdet i skriftserien, helt eller delvis, må kun skje med forfatterens samtykke.

Redaksjonskomite for skriftserien

Luftkrigsskolen: Gjert Lage Dyndal (oberstløytnant/dekan),
Kristian Firing (førsteamanuensis), Karl Erik Haug (førstelektor) og
Torgeir E. Sæveraas (høgskolelektor).
Tapir Akademisk Forlag: Terje Tøgersen (forlagsredaktør).

Henvendelser om skriftserien kan rettes til:

Luftkrigsskolen
Trondheim Mil
Postboks 4133
7450 Trondheim
Tlf: 73 99 54 00
E-post: editor@lksk.mil.no

eller

Tapir Akademisk Forlag
7005 TRONDHEIM
Tlf.: 73 59 32 10
Faks: 73 59 32 04
E-post: forlag@tapir.no
www.tapirforlag.no

«Det blir ikke mindre svada av at det er skrevet
på dyrt papir. Det blir bare dyrere svada.»

Naastad, N. (2002). Simultankapasitet. *Luftled*, (4)

Innhold

Forord	9
<i>Ole Jørgen Maaø og Øistein Espenes</i>	
Nils Edward Naastad – den norske luftmaktentreprenøren	17
<i>Øistein Espenes</i>	
Den beleste offiser – dannet, men ubrukbar?	47
<i>Karl Erik Haug</i>	
Krigsledelsens kunnskapskilder	59
<i>Harald Høiback</i>	
Ryktene om luftmaktens allmakt	73
<i>Hans Ole Sandnes</i>	
Stabsskolen, studier og VG	85
<i>Geir Olav Kjosnes</i>	
9500 flytimer: noen tanker om en skrivestrategi	97
<i>Einar Tore Larssen</i>	
Om moter og militær selvtillit	113
<i>Arent Arntzen</i>	
Krigens minkende risiko?	123
<i>Iver Johansen</i>	
Alkymistene: krig, historikere og propaganda	137
<i>Tom Kristiansen</i>	

Flystasjonen, bastion eller akilleshæl?	149
<i>Olav Aamoth</i>	
NATO, nordområdene og Det norske forsvaret	167
<i>Jacob Børresen</i>	
Technology and strategy: thoughts on Douhet	187
<i>Hew Strachan</i>	
Nils – impresjonistiske glimt fra en kollega på Sjøkrigsskolen ...	199
<i>Karl Rommetveit</i>	
Den gode læreren	207
<i>Arve Hepsø</i>	
Nils Naastad – bibliografi	211
<i>Ole Fjergen Maaø</i>	
Om forfatterne	221

Forord

Det er fristende å starte dette festskriftet med åpningsordene fra en av Nils' favorittbøker, og i likhet med Nils faller vi såpass lett for fristelser at det blir slik:

Dette hadde han ikkje likt.¹

Sitatet er hentet fra siste kapittel i den siste boka til Einar Førde, som kom ut etter at Førde hadde gått bort. Kapittelet er skrevet av søsknene til Førde, og sitatet gir uttrykk for to ting: At Førde ikke alltid var like glad for den typen oppmerksomhet, og – kanskje viktigst – at han alltid ville ha det siste ordet.

Sammenligningen er naturligvis ikke helt perfekt – i motsetning til Einar Førde – en av Nils' norske helter – lever Nils i beste velgående. Men oppmerksomhet har Nils tilsynelatende aldri vært særlig glad i, selv om han jo ikke mangler evne til å stikke frem hodet (eller pennen) om det skulle trengs. Derfor tror vi at selv om Nils på overflaten muligens vil gi inntrykk av at et slikt overraskende festskrift blir litt mye for en stakkars, enkel sjel fra Nordmøre – så varmer det betydelig i det indre. Samtidig vet vi at også han liker å få det siste ordet – men slik ble det ikke denne gangen, Nils!

Ingen har vært så viktig for det lille, men – etter vårt ringe og særdeles subjektive skjønn – svært så vitale luftmaktstuderende miljøet på Luftkrigsskolen som Nils Edward Naastad. Derfor syntes vi – til tross for at Nils ønsket nye utfordringer for noen år siden og forlot Kuhaugen til fordel for Dragvoll og Program for lærerutdanning – det var på sin plass å hedre den innsatsen Nils har lagt ned for luftmaktstudiene i Norge og ved Kuhaugen, med et festskrift.

¹ Førde, O.H & Førde, R. (2005). Etterord. I Einar Førde: *Innsyn: artiklar 2002–2004* (s. 369–375). Oslo: Samlaget.

Festskriftet er akademias tradisjonelle hyllest til sine storheter. Så vidt vi vet er dette Luftforsvarets og Luftkrigsskolens første festskrift noensinne. Nils har fortjent det. På begynnelsen av 1990-tallet var Nils den sentrale figuren i en omforming av Luftkrigsskolens faglige ståsted – en transformasjon (!) om man vil – som har hatt store ringvirkninger, ikke bare på Luftkrigsskolen, men også i Luftforsvaret.

Nils Naastad er kreativ, frittenkende og egenrådig. I tillegg kan han være tverr og vanskelig og går stort sett sine egne veier. Byråkrati og administrasjon ligger ikke naturlig for ham. Ingen av disse karakteregenskapene synes å bli satt pris på i militære organisasjoner. Dermed var det ikke gitt at han skulle skape seg et navn i Luftforsvaret, ja, enkelte går så langt som å gi Nils legendestatus, og det altså i god tid før fylte 60 år. Men at det kunne skje, skyldes kanskje ikke bare det at Nils ofte ga litt faen i hvem han snakket eller skrev med og til, og dermed ble en slags bjørneboesk refser av Luftforsvarets indre liv. Kanskje sier det også noe mer om organisasjonene Luftkrigsskolen og Luftforsvaret enn man skulle tro ved første øyekast – at selv slike firkantede organisasjoner ser nytten i å holde seg med en og annen *enfant terrible* – en uortodoks og kreativ sjel man faktisk er villig til å lytte til. Kanskje er det her budskapet i Nils' tid ved Luftkrigsskolen egentlig ligger – at slike organisasjoner må oppmuntres til å holde seg med sine egne djevelens advokater – også innenfor gjerdene?

Nils ble og blir lest. Ingen spalter i *LuftLed* var så populære som hans. Det var det første folk leste; hva hadde han kommet opp med denne gangen? Og det er spesielt gjennom denne spalten og senere som nærmest fast skribent i *Norges Forsvar* han har skapt sitt omdømme som organisasjonsrefser. Ofte har han skarpsindige og uortodokse analyser, andre ganger er han den modige talsmann som skriver ting mange visste og kanskje egentlig erkjente, men som ingen egentlig torde å si.

Nils' saker har tidvis nådd ut i riksmidia. Mest påaktet ble hans lille stykke om et forsvar som bygget ned samtidig som mengden offiserer med grad fra oberst og oppover økte.² Saken nådde – etter det vi kan

² Naastad, N. (2004). Omorganiseringens velsignelser. *LuftLed*, (1).

huske – både Adresseavisen, Dagbladet og Aftenposten. Stortingsrepresentant Gunnar Halvorsen fra Arbeiderpartiet siterte til og med Nils fra landets ypperste talerstol 14. juni 2005:

Førsteamanuensis Nils Naastad ved Luftkrigsskolen skriver i en kommentar fra 2004 at Luftforsvarets ledere for tiden utgjør 28 brigader og generaler samt 44 oberster. Naastad viser til statskalenderen for 1972, der han finner at Luftforsvaret den gangen disponerte 10 generaler og 35 oberster – det har altså vært en økning på 60 pst. Utviklingen i Hæren er den samme. Statskalenderen fra 2002 viser at det var 33 mann fra brigader og oppover, i tillegg til 69 oberster. Tallene fra 1972 viser henholdsvis 15 generaler og 80 oberster – men den gangen hadde Norge fremdeles en hær.³

Som skribent har hans vinger også nådd lengre ut. En av artiklene hans om asymmetrisk krigføring har sågar blitt henvist til i en avhandling innlevert ved universitet i Ljubljana, med tittelen *Bruk av asymmetriske former for krigføring: en studie av det tsjetsjenske eksempelet*.⁴

Men en skal vokte seg vel for å nedtone Nils' betydning for Luftkrigsskolen og Luftforsvaret til den refsende, hardtbitende og sarkastiske skribenten alene. For oss på Kuhaugen var (og tidvis er) Nils den kreative sjelen som får tankene til å spinne. Enormt dyktig på idédugnad, tankemyldring og skaping av spirer til nye tanker. Ikke idédugnader av den organiserte utgaven – på formelle møter er Nils gjerne stille og deltar ikke så mye. Det er de uformelle møtene på lunsjrommet som driver luftmaktavdelingen fremover. Her var Nils ofte i sitt ess, og mange av oss har kommet glødende ut fra slike samtaler med ideer til både ett og to prosjekt.

³ Se elektronisk referat fra debatten i Stortinget, <http://www.stortinget.no/no/Saker-og-publikasjoner/Publikasjoner/Referater/Stortinget/2004-2005/050614/2/>, lastet ned 11.01.2012.

⁴ Dette er en doktorgradsavhandling av Jernej Rzen. Takk til Lars Haga for oversettelse av tittelen, se <http://dk.fdv.uni-lj.si/dela/Rzen-Jernej.PDF>, lastet ned 19.01.2012.

Som lærer er han den beste historiefortelleren mange av oss har opplevd.

Samtidig var (og er?) han ikke alltid like lett å omgås bestandig. En del unge offiserspirer kunne bli skyggeredd av den munnrappe lektoren. I skriftlige tilbakemeldinger viste han ofte ingen nåde: «Språklig sett er dette en katastrofe», skrev han på et utkast til en semesteroppgave som har flydd oss forbi. «Tøv» var en annen favoritt i marginen. Som medarbeider var han en drivende kraft i avdelingen, men ikke alltid like lett å lede. En av redaktørene har sågar forsøkt å være sjefen hans et par års tid, stort sett til glede for både Nils og redaktøren – men tidvis med harde tak. Etter en diskusjon om man burde høre etter sjefen uansett om man likte det eller ikke, kom blant annet følgende kraftsalve sjefen i hende i brev form:

Vil du ha mer lydighet får du begynne med hundekjøring for eksempel. Du ville sikkert bli en flott sjef bak sleden mens du svingte svepen. Men her ved avdelingen, ikke faen!

De fleste av oss lærte etter en stund at den tilsynelatende kompromissløse stilen for det første ikke var så kompromissløs: Nils er (som regel) flink til å lese situasjonen og forstå når det er åpning for slikt. For det andre er stilen faktisk uttrykk for varme og omtanke og formet av et brennende engasjement som handlet om å lage skikkelige offiserer av ungdommen: tenksomme og kritiske – men også handlekraftige og humorfylte. ‘Gagns menneskj’, som bestemora til en av redaktørene ville sagt det. Folkelige offiserer med sunt bondevett – det var Nils’ ideal. Kom det klare tilbakemeldinger på at ting ikke holdt mål, så var det som regel fordi det måtte gjennomarbeides en gang til.

Nils har hatt svært mange forskjelligartede interesseområder. Da vi gikk i gang med arbeidet med dette festskriftet var vi usikre på hvordan vi skulle fange akkurat det aspektet. I tillegg ønsket vi oss et annerledes festskrift, et som ikke bare var en hyllest til Nils gjennom å trykke opp det en rekke akademikere hadde liggende i skuffen, men som tok hans interesser og synspunkter på alvor og diskuterte dem. Løsningen ble derfor å benytte Nils’ egne ideer (også denne gangen). Vi leste hans

tekster, på jakt etter det Nils' veileder til doktorgraden, Tore Tingvold Petersen, kalte *naastadismer*. Alle som har lest Nils' tekster skjønner umiddelbart hva man snakker om, men én av dem kan nevnes for å illustrere poenget: «Gir man en noldus utdanning, får man ikke annet enn en utdannet noldus.»⁵ Når så disse *naastadismene* var identifisert, lot vi forfattere med tilknytning til Nils og til *naastadismens* budskap fritt få reflektere over hvert sitt sitat. Forfatterne har i utgangspunktet ikke fått mer enn dette ene sitatet, vi antok det ga best grunnlag for frie refleksjoner. I tillegg fikk alle forfatterne beskjed om at de ikke trengte skrive en akademisk tekst; vi ønsket oss relativt korte bidrag, i Nils' ånd spissformulerte, men analytisk stringente. Vi stilte ikke krav om fotnoter og alt det der, selv om det til slutt ble en del av dem også.

Overskriftene på (nesten) alle denne bokas bidrag er dermed Nils' egne formuleringer; de er *naastadismer*. Siden vi fant langt flere *naastadismer* enn det ble kapitler, har vi også satt inn noen av dem innimellom kapitlene i dette festskriftet for å vitne om hvilken slagkraftig penn Nils er i besittelse av. Vi mener sluttproduktet bærer preg av at vi har lyktes med ambisjonen; dette festskriftet inneholder drøftende, spissformulerte og diskuterende tekster – helt i Nils' ånd.

I forbindelse med arbeidet med dette festskriftet har vi ikke andre å takke enn Karl Erik Haug for ideen om å lage et festskrift til Nils, oss selv for å ha hatt ideen om *naastadismene* og for arbeidet med å lande denne utgaven av skriftserien, og alle forfatterne som velvilligst bidro med tekstene. Og selvsagt hovedpersonen, da.

Takk Nils – og gratulerer med dagen!

Ersgard, 24. januar 2012
Ole Jørgen og Øistein

⁵ Naastad, N. (2000). «Utdannelse i Luftforsvaret», *LuftLed*, (2).

«Dette er vansken for den som skriver moderne
forsvarshistorie. Blir man for kritisk vil ikke
kildene fortelle mer, er man for bejaende blir
man uinteressant. I moderne forsvarshistorie
ligger historikerens handlingsrom mellom
det meget forsiktige kritiske og
den ukritiske gjengivelse.»

Naastad, N. (2002). Bokmelding: Kjell Inge Bjerga: Enhet som
våpen: Øverstkommanderende i Nord-Norge 1948-2002, *Norsk
Militært Tidsskrift* vol. 172, nr. 10.

Nils Edward Naastad – den norske luftmaktentreprenøren

Øistein Espenes

Hvorfor skrive en artikkel om Nils Naastads liv og virke ved Luftkrigsskolen? Som mangeårig kollega gir svaret seg selv. Få, om noen, har betydd så mye for utviklingen av Luftkrigsskolen – fra å være «The Monkey College», som en annen krigsskole nokså nedlatende, men kan hende med en viss gyldighet, betegnet institusjonen, til å bli et livskraftig og respektert medlem av academia i Norge. Spirene til denne utviklingen ble sådd av Nils Naastad, og han sørget også for en brorpart av gjødningen. Hvem er så denne nordvestlendingen, og hva er det han har han utrettet på Luftkrigsskolen og dermed for Luftforsvaret?¹

Utgangspunktet

Nils Edward Naastad er læreren fra Nordvestlandet som startet sin akademiske karriere med sjøen og sildefiske som interessefelt. Det var derfor langt fra åpenbart at han skulle bli Norges første doktorand i luftkrig. Veien fra utgangspunktet til dette resultatet var verken rettelinjet eller åpenbar. Fra oppveksten i Nordmøres hovedstad gikk veien til Sogn som barneskolelærer straks etter at examen artium ved reallinjen var avlagt. Pedagogen var født. Med sin maritime interesse falt det naturlig for Nils Naastad å avtjene verneplikten i Den kongelige norske marine, med en gjesteopptreden ved Sjøkrigsskolen. Deretter fulgte tre år i det tykkeste innlandet som student ved lærerskolen

¹ La meg for ordens skyld gjøre rede for en side ved min litterære stil. Artikkelen veksler noe mellom preteritum og historisk presens. Det er nær en dødssynd i historiefremstillinger. Valget er imidlertid gjort for at jubilenten ikke under noen omstendighet skal kunne assosiere skriftet med en nekrolog.

på Hamar. Nå ble engelsklinjen valget, ikke unaturlig, gitt den unge studentens slektsbånd til det britiske kontinentet, tidlige interesse for BBCs nyhetssendinger og etter hvert betydelige filologiske interesser. Forlagsmannen og essayisten Henrik Groth vakte tidlig Nils Naastads interesse. Groth hadde grunnlagt *Cappelens upopulære skrifter* og sørget for at essayet fikk et bredere norsk publikum. Selv ble Groth med tiden selv en av landets mest markerte essayister, preget av en ironisk, ofte selvironisk form, men med et liberalt, humanistisk og til dels verdikonservativt grunnlag. En trenger ikke lese mange av Nils Naastads faste kommentarer, eller «skråblikk», i *LuftLed*² før en aner inspirasjonskilden.

Etter å ha fullført lærerutdanningen i 1976 gikk veien tilbake til mer kystnære strøk, først i Alta og så til Romsdalen. Samtidig gjennomførte Naastad videre studier i engelsk, samfunnsfag og økonomi. Hovedfagseksamen i historie ble avlagt i 1982. Oppgavens anliggende var utviklingen av fiskernes omsetningsorganisasjoner på slutten av 1920-tallet. I bearbeidet form ble oppgaven publisert som artikkelen «Sildesalgslagene – primærnæringenes første markedsreguleringsorganisasjoner» i *Historisk tidsskrift* samme år.³ Fjernere fra luftkrigene er det vanskeligere å komme – i alle fall tilsynelatende.

Luftkrigsskolen – lektor og reformator

Med dette utgangspunktet ble Nils Naastad i 1986 ansatt som høyskolelektor ved Luftkrigsskolen som én av to ansatte med ansvar for de undervisningsfagene som ble gruppert under fellesbetegnelsen *samfunnsfag*. Ved ansettelsestidspunktet levde Luftkrigsskolen, som resten av Forsvaret og det norske samfunnet, under den kalde krigens ennå

² *LuftLed* var Luftforsvarets tidsskrift frem til det ble nedlagt i 2005.

³ Naastad, N. (1982). «Sildesalgslagene – primærnæringenes første markedsreguleringsorganisasjoner». *Historisk tidsskrift*, (4), 387–408.

forutsigbare og relativt statiske rammer. Det skapte få åpninger for en reformator med nye ideer.

Ettersom andre hegnet om sin arena, strategi med krigshistorie og internasjonal politikk, var det som falt i fanget på den nytilsatte, emner der timelærere hadde regjert, med Ottar Helleviks legendariske *Forskningsmetode i sosiologi og statsvitenskap* og Leiv Mjeldheims *Politiske prosesser og institusjoner* som sentrale ingredienser. Den unge lektoren var noe utilfreds med det faglige fokuset denne tilnærmingen ledet unge offiserer mot. Faget «samfunnslære» ble gradvis endret fra i første rekke å omfatte norsk politisk institusjonslære til å sette kritisk søkelys på norsk forsvars- og sikkerhetspolitikk fra mellomkrigstiden og fram til samtidens norske utfordringer. Ikke bare ble tematikken endret, men en mer kritisk og utfordrende undervisning ble presentert kadettene, der Naastad mellom annet gikk til faglig angrep på en rekke myter som eksisterte om både de politiske og militære disposisjonene før, under og etter andre verdenskrig. Forsvaret og forsvarspolitikken ble satt inn i en bredere samfunnmessig sammenheng. Ved inngangen til 1990-tallet ble derfor norsk forsvars- og sikkerhetspolitikk et sentralt undervisningsfag på alle nivå i utdanningen ved Luftkrigsskolen.

Samtidig ser vi nå eksempler på det som ble ett av Naastads mange kritiske utfall mot moteretninger innenfor både lederskapsfagene og militærteorien⁴. På slutten av 1980-tallet var «situasjonsbestemt ledelse» noe man ikke kom utenom i Forsvaret. Uttrykket var ifølge Naastad *tøvete*. Med karakteristisk skarphet angrep han disse «kvasivitenskapene» som opphøyde selvfølgeligheter til dype sannheter: «[M]an leder en tropp soldater annerledes under indretjeneste enn under et ildangrep [...] Alle normale mennesker justerer sin væremåte etter sine omgivelser. Må man

⁴ Nils Naastad vil antakelig reservere seg fra å bruke begrepet *militærteori* om de konsepter som ble lansert etter den kalde krigen, i første rekke amerikanske, og som til dels fikk betydelig gjennomslag også i det norske Forsvaret.

virkelig lære dette, er man trolig så sosial imbesil at man ikke kan lære det.»⁵

Naastad kastet seg derfor inn i diskusjonen om lederskapsutdanningen ved Luftkrigsskolen. Den var for sivil og dominert av disiplinene pedagogikk og psykologi, som nok hadde sin berettigelse på individ- og gruppenivå, men som ikke var *militært* lederskap. Militært lederskap skulle kvalifisere kadettene til å lede i ekstreme stressituasjoner, det vil si krig. Sluttproduktet måtte derfor bli mer militært. Middelet var et nytt fag, *militære operasjoner*, der skolens krigshistorikere i samarbeid med offiserer, pedagoger og psykologer skulle undervise i et samspill, gjerne knyttet opp mot krigsspill og feltøvelser.⁶ Som en konsekvens av dette synet måtte nettopp ledelse være det overordnede faget ved Luftkrigsskolen. Men her skulle altså pedagogikk og psykologi utgjøre redskapsfag under *ledelse* som overordnet paraply, der også krigshistorien inngikk.

I 1989 utdypet Naastad i *Norsk Militært Tidsskrift* sine argumenter for hvorfor krigshistorien burde få en mer sentral plass i den militære utdanningen.⁷ Artikkelen var en oppfølging av historikerkollega Karl Rommetveit på Hærens krigsskole og daværende major Sverre Diesen, som i hver sin artikkel hadde argumentert sterkt for krigshistoriens plass i krigsskoleutdanningen. Begge hadde sterke instrumentelle argument for krigshistoriens betydning i offisersutdanningen. Diesen argumenterte skarpt for at krigshistorien ved analyser av praktiske eksempler var en forutsetning for evnen til å formulere en klar norsk militærstrategi, men også for erkjennelsen om at taktikk dypest sett var en fri kunst, ikke bare sjablongmessige håndgrep i tråd med en eller annen standardisert reglementsløsning.⁸ Både Diesen og Rommetveit

⁵ Naastad, N. (1989). Pedagogikk og (vil)lederskap! *Jet Set* (2), 1989.

⁶ Ibid.

⁷ Naastad, N. (1989). Krigshistoriens plass. *Norsk militært tidsskrift* (12).

⁸ Diesen, S. (1989). Krigshistorie i offisersutdannelsen. *Norsk Militært Tidsskrift*, (5). Artikkelenes undertekst var følgende sitat av Bismarck: «Det er bare idioter som lærer av erfaring. Personlig foretrekker jeg å lære av andres erfaring.»

fikk Naastads fulle tilslutning, og med noe ulike formuleringer konkluderte både Diesen og Rommetveit som Naastad: «Skal man lære om ledelse i krig, må man gå til kildene. Og vi har bare to; krigen selv eller krigshistorien».⁹

På nytt argumenterte Naastad inn krigshistoriens betydning i den militære lederskapsutdanningen som måtte være en krigsskoles overordnede faglig-pedagogiske virksomhet. Utover krigshistoriens bidrag til å skape en offiseridentitet, framførte han en mer generell argumentasjon for fagets betydning: Ettersom vi kan begrunne at et folk og et samfunn har behov for både for sin og andres historie, så har man også begrunnet at det er behov for krigshistorien. Dermed settes også krigshistorien inn i en større samfunnsmessig sammenheng. Krigshistorien utgjør, som annen historie, et nødvendig fundament for å forklare de valg mennesker foretar basert på sitt erfaringsgrunnlag – dermed også historiens forløp. Og nettopp i en offisersutdanning måtte slike perspektiv gis plass for å skape identitetsbevissthet og forståelse for at det å være en leder i Forsvaret innebar noe mer enn bare å være administrator og personellbehandler.¹⁰

Det vil være uriktig å hevde at Naastad møtte bred omfavnelse for sitt forslag. Ved opprettelsen av en luftmaktavdeling og en lederskapsavdeling ved Luftkrigsskolen ble krigshistorien kjernefaget i den førstnevnte, men fikk i liten eller ingen grad plass innenfor lederskapsfagene, der organisasjonsteori og psykologi ble de dominerende fagområdene.

I argumentasjonen for krigshistoriens plass finner vi på den annen side, kanskje påfallende nok sett i ettertid, ingen eksplisitte referanser til eller begrunnelser for *luftkrigshistorien* spesielt og dens betydning for å kunne forstå og anvende luftmakt. Men så var heller ikke begrepet *luftmakt* ennå i bruk, verken ved Luftkrigsskolen eller i Forsvaret for øvrig. Det var det ytre begivenheter som skulle sørge for.

⁹ Naastad. Krigshistoriens plass.

¹⁰ Ibid.

For de fleste, dog langt fra alle, var det åpenbart at murens fall og utviklingen mot en oppløsning både av Warszawapakten og Sovjetunionen måtte få konsekvenser også for vår sikkerhetstenkning og innretning av Forsvaret. Det antagonistiske motsetningsforholdet mellom USA og Sovjetunionen, som i årtier hadde hindret FN-sanksjonering av militære intervensjoner utover de fredsbevarende, var redusert. Det banet veien for at amerikansk militærmakt kunne benyttes i fredsopprettende operasjoner som et ledd i en «New World Order». Nå åpnet det seg et større handlingsrom for Naastads reformatoriske ideer – om ikke innenfor lederskapsutdanningen i snever forstand, så i betydelig grad innenfor sikkerhets- og militærmaktstudier.

Den 17. januar 1991 innledet den USA-ledede koalisjonstyrken luftkampanjen «Instant Thunder» mot Irak. Kabel fjernsyn og CNN var gjort tilgjengelig i Norge, og en stor del av nasjonen kunne følge krigen nærmest fra time til time. Man fikk servert videobilder fra amerikanske bombefly idet de anvendte presisjonsstyrte våpen mot irakiske mål. Golfkrigen demonstrerte den konvensjonelle høyteknologiske luftmaktens totale dominans og var på mange måter det amerikanske luftforsvarets «finest hour». Nå kunne luftmakt, i alle fall nesten, alene avgjøre kriger. Til overmål ble kampanjen gjennomført så godt som uten egne tap og med relativt små «tilleggs-kader» på motpartens sivilbefolkning gitt våpnenes «kirurgiske presisjon». Dette bildet ble nokså ukritisk formidlet til en verdensomspennende opinion.

For det norske Luftforsvaret framstod det derfor som noe pinlig at det var en pensjonert forsvarssjef fra Hæren, Fredrik Bull-Hansen, og andre hæroffiserer som forklarte det norske folk hva som foregikk i luften over Irak. Luftforsvarets offiserer var i stor grad tause, så også Luftkrigsskolen.

Et nytt fagområde etableres – luftmakt

Denne tilkortkommenheten hos Luftforsvaret ble naturligvis behørig registrert på Kuhaugen. Naastad ble nå en drivkraft i arbeidet med å utvikle en solid og vitenskapelig basert kompetanse ved Luftkrigsskolen om luftkrig. Det gamle faget, luftoperasjoner, slik det var blitt under-

vist, kunne ikke karakteriseres som et fag, men snarere en samling informasjon om planverk, militær organisering og luftmilitære kapasiteter.¹¹

Hvilken vitenskapelig forankring skulle så det nye faget ha? Sammen med nytilsatt kaptein og jagerflyger Arent Arntzen utarbeidet Naastad en rekke betenkninger høsten 1991, og etter hvert utkrystalliserte det seg to komponenter som til sammen skulle utgjøre det nye fagområdet. For det første tilkom det en solid komponent luftkrigshistorie, som ble filologen Nils Naastads domene. Arntzens operative og naturvitenskapelige bakgrunn og tenkemåte lå til grunn for den andre komponenten av faget. Her var målet var å identifisere hva som innenfor luftoperasjoner kunne utgjøre et gyldig begrepsapparat, reise adekvate hypoteser og utvikle metoder for verifikasjon av teorier. Luftkrigshistorien skulle utgjøre det empiriske grunnlaget for teoribyggingen. «For meg som historiker er det ikke vanskelig å finne databasen», framholdt Naastad på et seminar i januar 1991. Denne databasen, de faktiske historiske kjensgjerninger, skulle danne utgangspunkt for teoriene om luftoperasjoner og luftstridsmidlenes anvendelse: «Fortiden inneholder det materialet som vi skal bygge fremtiden av [...]»¹² Med det mente Naastad at en del generelle lærdommer kunne trekkes ut av historien, ikke nødvendigvis som udiskutable sannheter som var generaliserbare inn i evigheten, men som utgangspunkt for en diskusjon om hva de generelle slutningene burde bety for det norske Luftforsvarets framtidige operasjonsmønster, prioriteringer og doktriner. Om dette burde det imidlertid bli debatt, og fra debatten skulle det vokse fram en doktrine som anga den beste måten å bruke luftstridsmidler på, både taktisk, operativt og strategisk.¹³

¹¹ Diverse skriv og notater, arkivert ved Avdeling for luftmakt og teknologi ved Luftkrigsskolen. Senere Generalinspektør for Luftforsvaret, generalmajor Olav Aamoth, introduserte som nytilsatt instruktør ved Luftkrigsskolen i 1961 faget *Luftoperasjoner*. Av ulike årsaker ble ikke Aamoths ambisjoner på fagets vegne opprettholdt, og det fikk etter hvert karakter av et rent orienteringsfag, og det ble heller ikke bygd opp egen kompetanse innenfor fagfeltet ved skolen.

¹² Naastad, N. (1992): *Foredrag Luftoperativt seminar*, januar 1992. Upublisert.

¹³ Ibid.

Summen av Arntzens mer naturvitenskapelige metodiske tilnærming og Naastads syn på krigshistoriens rolle skaper konturer av en faglig tilnærming som kjennetegner statsvitenskapen. På den annen side hadde Naastad framført kritikk mot statsvitenskapens ofte svake empiriske grunnlag som var basert på et selektivt og lite profesjonelt forhold til historien.¹⁴ Her hadde imidlertid historiemiljøet seg selv å takke. Norske historikeres tradisjonelle avsmak for krigshistorie ga ikke de nødvendige historiske korrektivene til det datagrunnlaget samfunnsfagene anvendte.

Ser vi her en relativt ung lektor som gjør seg til talsmann for historisk determinisme med tro på historiens utgangspunkt for prediksjon? Ikke åpenbart. Naastads generelle poeng var det åpenbare faktum at framtidige handlinger bygger på erfaringer i en eller annen form. Det betyr ikke nødvendigvis at generalisering og forutsigbarhet er mulig, men at man i det minste kan trekke noen historiske lærdommer som er nyttige utgangspunkt for framtidige valg. Og som vi skal se senere, blir Naastads syn på historiens anvendbarhet som databank for generalisering etter hvert svekket.

Denne tidlige debatten om krigs- og luftmakthistoriens anvendbarhet i officersutdanningen skapte i sin tur skapte fornyet interesse for henholdsvis Jominis og Clausewitz' ulike perspektiv på mulighetene for generalisering i militærteoretisk forstand. Dette skapte en faglig diskusjon som har preget fagmiljøet ved Luftkrigsskolen fram til i dag.

Selve startskuddet for etableringen av et nytt fag og satsing på kompetanseoppbygging gikk våren 1991, da Luftkrigsskolen i et notat til Luftforsvarsstaben redegjorde for behovet for systematiske studier av luftkrigen. Notatet beskrev hvordan faget kunne utvikles og de ressursbehov det utløste. Som et første tiltak foreslo man å sende en høyskolelektor og en offiser til USA. Det var hos vår nærmeste allierte man fant utdannings- og forskningsmiljø innenfor «Air Power-studies». Målet var å kartlegge dette fagområdets innhold og tilnærming, få oversikt

¹⁴ Naastad. Krigshistoriens plass.

over sentral litteratur og vurdere mulige samarbeidsformer for å bygge opp Luftkrigsskolens kompetanse. Det var åpenbart at det var Nils Naastad som skulle reise. Noe mer usikkerhet rådet om hvilken offiser som skulle ledsage lektoren. Naastad insisterte på at det måtte være skolens daværende nestkommanderende, oberstløytnant Geir Olav Kjøsnes, og slik ble det.¹⁵

Etter tre uker på besøk ved den amerikanske luftkrigsskolen, US Air Force Academy i Colorado og Air University ved Maxwell Air Force Base i Alabama, kom de to tilbake med et kontaktnett og nitti nyinnkjøpte bøker om luftmakt som ikke var å få tak i Norge. Air War College ved Maxwell ble ansett som mest fruktbar som samarbeidspartner for kompetanseoppbygging. Der befant også oberst Trond Moltzau seg. Han var nylig avgått sjef ved Luftkrigsskolen, og som elev ved institusjonen ble han en viktig døråpner for delegasjonen. Møtet med oberst Denis Drew ved Air Power Research Institute, der man på bakgrunn av forskning og analyser også utviklet doktrinene for det amerikanske luftforsvaret, fikk stor betydning for den videre faglige tilnærmingen pionerene Naastad og Arntzen valgte. Ved Maxwell var en ny doktrine for USAF utviklet i kjølvannet av Golfkrigen og den kalde krigens opphør.¹⁶ Dermed startet også jakten på en norsk doktrine. Wilhelm Mohrs doktrine fra 1960-tallet var gått i glemmeboken, og de første initiativene til å få skrevet en ny kom fra det lille miljøet på Kuhaugen. I samarbeid med miljøet på Stabsskolen ble Naastad en sentral aktør i den firemannsgruppen som utarbeidet en ny norsk luftmilitær doktrine.¹⁷

Det er også i reiserapporten fra studieturen i USA vi første gang finner begrepet *luftmakt* anvendt. Begrepsbruken hadde så langt vært noe uklart og til dels upresis. I diskusjonen om en ny avdeling ved skolen for

¹⁵ Her må også generalmajor Olav Aamoth krediteres. Som generalinspektør for Luftforsvaret frem til 1991 og som forsvarsattaché i Washington fra samme år var Olav Aamoth en viktig støttespiller for etableringen av luftmaktfaget og Luftmaktavdelingen ved Luftkrigsskolen.

¹⁶ United States Air Force (1991). *Air Force Manual 1-1, Basic Aerospace Doctrine of the United States Air Force*, Washington D.C.: Department of the Air Force.

¹⁷ Luftforsvarsstaben (1995). *HFL 95-1 Grunnleggende luftmilitær doktrine*. Oslo: Luftforsvarsstaben.

fagområdet ble begrepet «luftoperativt institutt» lansert, og en dypere diskusjon om hva luftmaktbegrepet egentlig burde romme, syntes ikke ennå å ha funnet sted. I første omgang nøyde man seg med en oversettelse av den amerikanske doktrinen definisjoner.¹⁸

Det ble derfor i stor grad den amerikanske doktrinen fra 1992 som utgjorde det begrepsapparatet og den luftmilitære teorien som det nye faget ble tuftet på. Luftkrigshistorie, som ble Naastads domene, skulle gi kadettene den plattformen som var nødvendig for «å kunne forstå og behandle luftoperative problemstillinger av så vel teoretisk og praktisk natur.»¹⁹ Sentralt i faget sto også behovet for teknologi-, våpen- og systemforståelse, et felt Naastad viet stor oppmerksomhet senere i sin egen kompetanseutvikling.

Selv om det er rimelig å hevde at verken Naastad eller andre ved Luftkrigsskolen var «ferdigtenkt» når det gjaldt det nye fagområdets vitenskapelige forankring og pretensjon på dette tidspunktet, er det likevel ett faktum som står rimelig klart: Tenkningen og utmeislingen av fagområdet representerte det første gjennombruddet for en vitenskapelig tilnærming til studiet og forståelsen for luftmilitær maktbruk og dermed også for militær maktbruk overhodet. Verken ved Forsvarets Høyskole, Stabsskolen eller de to andre krigsskolene var dette et tema, og ved de sivile lære- og forskningsinstitusjoner var militærmakt og militærteori så godt som ikke-eksisterende fagområder ved inngangen til 1990-tallet.

Høsten 1992 var imidlertid en ny avdeling ved Luftkrigsskolen etablert, men fremdeles under navnet *Avdeling for luftoperasjoner*. Arbeidet med undervisningsplaner i det nye faget pågikk parallelt med en revisjon av studiemodellen ved Luftkrigsskolen, og i 1993 var luftmakt etablert som fag både ved LKSK I og LKSK II. Det var i første rekke utviklingen av KS-2, der faget gikk over alle fire semestre, som var utprøvningsarena både faglig og pedagogisk. Med et to tusen siders

¹⁸ I utkastet til ny doktrine fra sommeren 1994 er luftmakt definert som «evnen til å bruke systemer, som opererer i eller passerer gjennom luften, til militære formål.»

¹⁹ *Studiebåndbok for Luftkrigsskolen, 1992/93.*

pensum ble det mulig å gjennomføre «studier». *Studier* var noe annet enn *kurs*, og de som skulle ha ansvaret, var ikke «instruktører», men «lærere». Naastad la opp til en pedagogikk der utfordrende problemstillinger skulle analyseres og drøftes på grunnlag av kadettens egne studier av pensumlitteraturen. I så måte tok Luftkrigsskolen steget inn i en utdanningsform som var sammenlignbar med universiteter og høyskoler for øvrig. Dermed utfordret Naastad hele den kursorienterte faglige og pedagogiske tenkningen som hadde rådet innenfor Luftforsvarets utdanningsinstitusjoner til da.

Luftmaktkompetansen – utdanning versus kurs

Naastad arbeidet intenst i løpet av sin karriere på Luftkrigsskolen for å skape forståelse i Luftforsvaret for at skolens stab måtte tilføres den kompetansen som var nødvendig for både å utdanne og å lede den faglige utviklingen innenfor det faget som var utpekt som Luftkrigsskolens satsningsområde. Det ville være uholdbart dersom «den halvblinde skal lede den seende», som Naastad retorisk uttrykte det.²⁰ Han gikk dermed til angrep på det han kalte «Luftforsvarets kortkurskultur». Den stilte ikke tilstrekkelig krav til dybde og var kjennetegnet av et syn der kurs med varighet av ett år, som tilsvarte minimumskravet til undervisningskompetanse i den videregående skole, ble betraktet som «dype kurs» av organisasjonen.²¹ Dette ankepunktet mot Forsvarets utdanningskultur kom Naastad stadig tilbake til. Man måtte skille mellom trening og utdanning. Ikke fordi det var en motsetning mellom de to skoleringsformene, men utdanning skulle gi den intellektuelle plattformen hele karrieren skulle bygge på og som all videre læring skulle tuftes på. Det var neppe tilfeldig, hevdet Naastad, at den tunge utdanningen gis til mennesker som er i alderen mellom 20 og 30 år, mens trening derimot er hva man behøver for å gjøre en bestemt jobb.²²

²⁰ Naastad. Pedagogikk og (vil)lederskap.

²¹ Naastad, N. (1991). Seksjon for Luftmakt. *Jet Set* (1).

²² Naastad, N. (1998). Trenger vi Stabsskole I, eller bør vi heller legge ned Krigsskolen? *Luftled*, (1).

Argumenter om at Luftforsvaret hadde mange dyktige medarbeidere som hadde klart seg bra uten spesiell lang utdanning, avfeide Naastad retorisk: «Hvor godt ville de ikke ha klart seg med! Hos de blinde blir jo den enøyde konge».²³ Uten solid utdanning ville man ikke være i stand til å utvikle Luftforsvarets analytiske, og i neste omgang argumentative, kraft overfor politikere og de andre forsvarsgrenene om luftmaktens potensial, muligheter og begrensinger.

Ettersom krigshistorien var krigslaboratoriets erstatning, var naturligvis bøkene fundamentet. De nitti innkjøpte bøkene fra USA-turen representerte mer enn en fordobling av bibliotekets beholdning av luftmaktlitteratur og var starten på en systematisk oppbygging av faglitteratur innenfor militærteori og krigshistorie – vesentlig etter Naastads anbefalinger og i tett samarbeid med bibliotekar Nina Beck Andersen, som har ført dette arbeidet videre. Gjennom kontakt med Air University ved Maxwell fikk Luftkrigsskolen tilgang til den mest relevante litteraturen og de nyeste forskningsresultatene fra USAs ledende FoU-miljø innenfor luftmakt. Det ga startskuddet for en systematisk oppbygging av Luftkrigsskolens bibliotek som det fremste biblioteket innen militærvitenskap i Norge.

En planlagt krig? Norges første doktorgradsstudium i luftmakt

Parallelt med utviklingen og etableringen av det nye faget startet Naastad prosessen med sin egen kompetanseheving. Det ble tidlig gitt klarsignal fra Luftforsvarsstaben om at Naastad burde gis støtte til å gjennomføre et doktorgradsstudium i luftmakt, i så fall det første i norgeshistorien.

Naastad hadde i utgangspunktet sett for seg et arbeid om den amerikaniseringen av det norske Luftforsvaret som fant sted på begynnelsen av 1950-tallet som følge av våpenhjelpprogrammet. Hvilke vurderinger lå bak de flyene givener, USA, tilbød, og betød også det at vi

²³ Naastad, N. (2000). Utdannelse i Luftforsvaret. *LuftLed*, (2).

fikk amerikanske doktriner, operasjonskonsepter og tanker om luftmakt med på kjøpet? Problemstillingen vitner om Naastads tidlige interesse for sammenhengen mellom teknologiutvikling, organisasjoner og samfunn. Denne interessen var til stor inspirasjon for kadetter som senere publiserte arbeider om luftmakt og det norske Luftforsvaret, og det ble en grunnstein i det faglige fundamentet i luftmaktutdanningen på Kuhaugen.

Organisasjonshistorie var kjernen i Naastads hovedoppgave i historie om reguleringen av sildeomsetningen i Norge i mellomkrigstiden. Interessen for hvordan organisasjoner utvikles i pakt med sine egeninteresser, kombinert med teknologi- og samfunnsperspektivet, resulterte imidlertid i et forskningsprosjekt som søkte å finne svar på hvorfor RAF endte opp med å føre en massiv bombekrig mot tysk industri og den tyske sivilbefolkningen. Et sentralt forskningsspørsmål i avhandlingen var hvorfor britene endte opp med en flyteknologi som var designet til å bombe store områder fra stor høyde og med lav presisjon. Svaret finner vi i doktoravhandlingens tittel: *En planlagt krig*.²⁴ Teknologien, i betydningen valg av flytyper, determinerte RAFs måte å føre luftkrigen på. Og den teknologien man skaffet seg var et resultat av bevisste valg. RAF planla for den krigen man så for seg ville komme, men som man samtidig helst ville unngå. Som Naastad uttrykker det: «RAF utviklet sin flypark og planla sine operasjoner i skyggen av den krig hvis natur man trodde man kjente.»²⁵ Her lå erfaringen fra første verdenskrig til grunn, som andre historikere tidligere hadde påvist. Men Naastad viste også at RAFs erfaringer fra imperiekrigene, der obsternasige innfødte ble bombet til underkastelse, må tillegges avgjørende betydning. Dette hadde en rekke andre historikere tidligere oppfattet som irrelevant. Troen på, og frykten for, at bombing som rammet sivilbefolkningens liv og livsgrunnlag kunne føre til opprør og politisk sammenbrudd var det

²⁴ Naastad, N. (2002). *En planlagt krig: RAF og den britiske opprustningen på 1930-tallet*, Dr. art. – avhandling. NTNU. Det historisk-filosofiske fakultet. Historisk institutt.

²⁵ *Ibid.*, s. 230.

politisk-ideologiske erkjennelsesgrunnlaget for dette synet, et syn som var framherskende i mellomkrigstiden, og som Douhet klarest hadde utviklet som trosgrunnlag. Presisjon var i en slik sammenheng ingen nødvendig forutsetning. Store, langt-rekkende bombefly kunne gjøre denne jobben fra store høyder. De åpenbare svakhetene ved britenes bombesikter var derfor i en slik sammenheng av underordnet betydning. Evnen til å gjennomføre det alle fryktet, ville gi den nødvendige avskrekkingseffekten.

Dette synet sammenfalt også med RAFs egne organisasjonsegoistiske motiver. Kampen for autonomi som forsvarsgren, en autonomi som hadde vært truet i mellomkrigstiden, kunne styrkes ved å vise til bombeflyets krigsavgjørende funksjon og dermed som det ultimate avskrekkingmiddel. De tunge bombeflyene var derfor også «et uttrykk for RAFs vellykkede kamp for å være herre i eget hus, for å beholde sitt handlingsrom».²⁶ De teknologiske valgene låste i sin tur måten RAF kunne kjempe på. Teknologien determinerte derfor det militære og politiske handlingsrommet, men var ikke et resultat av «styrlaus teknologisk utvikling». Det var snarere et «resultat av en vellykket kamp fra RAFs side for å være herrer i eget hus.»²⁷

Denne teknologien, sammen med de militærteoretiske og strategiske resonnementene, var grunnlaget for britenes «*appeasement*-politikk», og ifølge Naastad selve forutsetningen for at den skulle lykkes. Britene ville forhandle med Hitler, men ut fra styrke. Flyvåpenet skulle gi britene denne styrken. Gjennom bombeflyenes avskrekkingseffekt skulle krigen unngås. Men når denne politikken sviktet fordi avskrekkingen mislyktes, fikk opprustingen og krigsforberedelsene en karakter av selvoppfyllende profeti; man fikk den krigen man planla for og den fremtiden man søkte å unngå.²⁸

Gjennom sitt arbeid forklarer dermed Naastad den luftmaktstenkingen som lå til grunn for britenes opprustning på 30-tallet, og hvor-

²⁶ Ibid., s. 226.

²⁷ Ibid., s. 226.

²⁸ Ibid., s. 231.

dan denne tenkningen manifesterte seg i valg av teknologi – valg som også var nært knyttet til RAFs ønske om autonomi. Tenkningen om luftmakt og opprustingen av britenes bombeflypark var et fundament for britenes appeasement-politikk gjennom avskrekkingdimensjonen, men determinerte samtidig bombekrigens karakter. Dermed bringer Naastad fram både ny viten om og nye måter å forklare både appeasement-politikken og dens militærteoretiske, organisasjonsmessige og teknologiske grunnlag på. Avhandlingen er skrevet på norsk, og dens tema og teorigrunnlag har vakt begrenset oppmerksomhet i det norske historikermiljøet, bortsett fra en håndfull historikere ved de militære utdanningsinstitusjonene. Hadde oppgaven blitt publisert på engelsk, ville den utvilsomt ha møtt langt større interesse, skapt betydelig debatt, og ikke minst fått helt annen anerkjennelse enn hva tilfellet er i vårt hjemlige miljø, der militærhistorie i årtier har hatt magre kår.

Kritikken av «militærteorien»

Under arbeidet med doktorgraden utviklet også Naastad et stadig mer kritisk syn på teoriene om strategisk bruk av luftmakt spesielt, der luftmakt alene kan avgjøre krigsutfallet og nye teorier om bruk av militærmakt generelt. Teorier om strategisk bruk av luftmakt er i grunnen ikke annet enn teorier om samfunn, ifølge Naastad, og egentlig ganske dårlige sådanne. Den rådende luftmilitære tankegangen før andre verdenskrig hadde sin rot i frykten for arbeiderklassen og revolusjonen, en frykt som var utbredt i de øvre samfunnslag i de fleste europeiske samfunn etter første verdenskrig. Bombing av sivilbefolkningen ville skape opprør og krav om stans i krigshandlingene. Slik kunne strategisk bombing som svekket sivilbefolkningens «moral», avgjøre krigens utfall. Dette var kjernen i flygeneralen og fascistens Douhets tankegang. Selv etter at de allierte hadde sluppet om lag 2,5 millioner tonn bomber over Europa, syntes ikke denne «samfunnsmekanismen» å virke.

John Warden, hjernen bak den amerikanske luftkampanjen under Golfkrigen, la et noe annet, men like simplistisk organisk samfunnssyn til grunn for sin teori kjent som «femringsmodellen». Hos Warden var

det ødeleggelse av motstanderens ledelsesapparat, eller *slangens bode*, som ville frambringe seieren. Dette kunne gjennomføres fra luften med presisjonsvåpen. Teorien, som etter hvert ble markedsført som universell og anvendbar på alle samfunn og organisasjoner, viste imidlertid sin klare begrensning i de senere krigene i Kosovo og Irak – og framfor alt i Afghanistan. Samfunn er nå en gang ulike hevdet Naastad, og luftmaktteorier basert på generelle og overflatiske samfunnsanalyser, var som oftest feilaktige. «Den sørgelige konklusjonen [...] er at de såkalte luftmaktsteorier er teorier om samfunn. Vi bivåner de glade amatørers (offiserene) inntog på samfunnsanalysens område. Luftmakten blir redusert til en transportorganisasjon som bare skal plassere sprengstoffet, så vil de ønskede virkningene fremkomme nærmest automatisk bare det smeller på rett sted.»²⁹

Med andre ord: Generelle luftmaktteorier testet mot empiri bestod ikke prøven. De var derfor ikke teorier i egentlig forstand og derfor langt fra allmenngyldige. Snarere var det rene spekulasjoner man hadde med å gjøre. Dessuten var nye teorier egentlig ikke så nye når det kom til stykket. Det kunne som oftest dokumenteres med historisk empiri.

Militærteoriens flyktighet påviste Naastad mellom annet i en analyse av Kosovokrigen. På slutten av 1990-tallet, ikke minst på bakgrunn av «Air Land Battle»-doktrinen fra siste del av den kalde krigen og praktiseringen av denne under Golfkrigen, hadde manøverkrigsteorien befestet sin stilling som doktrinært grunnlag i det norske Forsvaret og blitt et «militært moteord».³⁰ Men manøverkrigskonseptet var ikke nytt. Det var til fulle utviklet før og under andre verdenskrig. Det nye Golfkrigen hadde vist var i følge Naastad den vestlige luftmaktens presisjon, ildkraft og overlegne kommando- og kommunikasjonssystem som kunne

²⁹ Naastad, N. (2003). Kan militærteorien være en veiviser til fremtiden? I K. Selanger (red.), *Luftmakt 2020: Fremtidige konflikter*. GILs luftmaktseminar 2003, *Luftkrigsskolens skriftserie*, 10, 33–37.

³⁰ Naastad, N. (1999). Om manøverkrig, Kosovo og andre kriger. *Norsk Militært Tidsskrift* (11).

utnyttet med ødeleggende effekt på de irakiske styrkene. Det var altså den nye teknologien som hadde gitt krigen dens effekt.

Luftkampanjen mot Serbia i 1999 ble kritisert fra toneangivende luftmaktsmiljø, i første rekke amerikanske, for i liten grad å være i pakt med manøverkrigens prinsipper. Maktbruken var innledningsvis for graduert og forsiktig og brakte ubehagelige tanker tilbake til Vietnam og den mislykte luftkampanjen «Rolling Thunder». Men, hevdet Naastad, i Kosovokrigen kunne ikke manøverkrigskonseptet anvendes. Hensikten var å påvirke Milosevic beslutninger. «Man [kan] ikke lamme beslutningsevnen i et system dersom hensikten er å påvirke de beslutninger vi ønsker fattet.»³¹ Kritikken mot en graduert bruk av luftmakt ble i denne sammenhengen karakterisert av Naastad som meningsløs og vitnet om at den politiske virkelighetssansen hos enkelte av luftmaktens forkjempere ikke alltid var like åpenbar.³² Kosovo var moderne tvangsmakt i praksis. Problemet var ikke å treffe presist, men å treffe riktig mål. Og hva var riktig mål i en slik krigføring? Den store vansken var, som i all militærteori, å skape sammenheng mellom militær handling og politisk effekt. Om slike sammenhenger visste vi lite. Men vi visste nok til å forstå at det neppe lar seg gjøre å *generalisere* fordi ulike samfunn og kulturer ville reagere ulikt på militært press.³³

Historiesyn, generalisering og prediksjon

Naastads betingede antydninger ti år tidligere om de historiske erfaringers generaliserbarhet synes med andre ord nå betydelig svekket. Det betød ikke at historien ikke var en helt sentral kunnskapsbank for utviklingen av militærstrategisk kompetanse. Det er nettopp gjennom bruk av historien Naastad retter sine skarpe angrep på det han beteg-

³¹ Ibid.

³² Ibid.

³³ Naastad henviser likevel blant annet til Thomas Schellings *Arms and Influence*, (1967) og Robert A. Papes *Bombing to Win*, (1996).

net som militære moteretninger og tro på bestemte og tidløse konsepter. Naastad gjør seg dermed til talsmann for et syn likt Clausewitz'. Teoriene har sin verdi som analytiske instrument, men er verdiløse som handlingsregler i krig. En slik analytisk evne ville gi offiserene evne til å utvikle et *scenariorobust* Forsvar som kunne tolke og takle hele krigens register.³⁴ «Scenariorobust» er et begrep Nils utviklet tidlig på 1990-tallet, og som er blitt en del av terminologien i militærmaktmiljøene i Forsvaret.

Dette historiesynet var hos Nils Naastad både utviklet og utledet noen år tidligere. I essayet *Om å skrive historie* slår Naastad innledningsvis fast at han bekjenner seg til et historiesyn som både er relativistisk og subjektivt.³⁵ Fortellingen er historieforskerens meningsbærende verk-tøy. Fortellingene er basert på fakta, men ikke laget av dem. Fortiden er et land ingen har vært i, og det er derfor vanskelig å fatte at man kan komme fram til en sann og objektiv beskrivelse av dette landet. Dessuten er heller ikke utvelgelsen av fakta tilfeldig. Naastad gikk i rette med historikeren E.H. Carrs tese om at det er de historiske årsakenes generaliseringspotensiale som bør ligge til grunn for faktautvelgelsen. Herfra var ikke veien til prediksjon lang. Dette representerte dermed et deterministisk historiesyn som langt på vei fjernet mennesket fra historien. På dette grunnlaget avvises ikke bare generaliserbare kausalforklaringer, men også deterministiske funksjonsforklaringer. Strukturernes betydning kan ikke forstås uten individenes egeninteresser i den samme strukturen. Dermed må motivforklaringer trekkes inn, slik Naastad gjorde i forklaringene av RAFs valg av bombeflyteknologi i sin doktoravhandling.

Men selv om Naastad ikke hadde ambisjoner om å bedrive prediksjon som historiker, var han likevel klar over at en ikke kom utenom fremtiden så lett. For det første var det nå en gang slik at samfunnet lager seg den fortid det trenger for å få den fremtiden det ønsker, og at histori-

³⁴ Ibid.

³⁵ Naastad, N. (1996). *Om å skrive historie*, upublisert.

kere ofte er villige bidragsytere i slike sammenhenger, ikke minst ved å forsyne samfunnet med nasjonalmyter. Dermed er all historieskriving i bunn og grunn ideologisk.³⁶

Dessuten bruker man nå en gang fortiden som rettesnor for fremtidig handling. Derfor gir det ingen mening å forkaste bruken av historisk materiale i forsøk på å forstå fremtiden. Dette er imidlertid ikke historikerlaugets oppgave, men historikerne hadde i det minste ansvar for det historiefaglige grunnlaget dette skulle gjøres på. For Naastad var oppgaven «å produsere analyser og å advare mot en generaliserende bruk av dem».³⁷ Det var også viktig å skrive om de feil som var begått i fortiden. «Kan hende kan historikeren, som altså ikke har noe med fremtiden å gjøre, bidra til at tabber ikke gjentas.»³⁸ Dermed er ikke døren til fremtidsanalysen helt lukket. Om ikke i form av prediksjon, så i form av veiledning og bevisstgjøring for fremtidig handling.

Naastad fremhever ofte teknologiens determinerende funksjon i sine analyser om hvordan militærmakten blir brukt, som i tilfellet med britenes bombing av Tyskland, men også i antakelser om fremtidig bruk. Det var en sammenheng mellom det utstyret man anskaffet, og måten man kom til å gjennomføre militære operasjoner på. «Jeg fastholder at verktøyet determinerer bruken [...] Når politiet i enkelte byer beslaglegger springkniver og skytevåpen så er også dette en form for preventiv teknologisk determinisme.»³⁹ Man kan altså i det minste karakterisere dette synet som en betinget teknologisk determinisme.⁴⁰ Dette fremholdt han også som en viktig forklaring på hvorfor krigsterskelen også for Norge var senket. Presise våpen avfyrt fra langt hold bidro til å redusere egen risiko og skapte avstand til de som ble rammet av våp-

³⁶ Ibid.

³⁷ Ibid.

³⁸ Ibid.

³⁹ Naastad (2003). Kan militærteorien være en veiviser til fremtiden?

⁴⁰ Teknologihistorie og sammenhengen mellom teknologi, samfunn og militær maktbruk har alltid vært ett av Naastads interessefelt. Han har blant annet ofte henvist til Meritt Roe Smith og Leo Marx, *Does Technology Drive History?*

nene. Det betød at om det ikke var lett å bruke våpen, ble det likevel lettere.⁴¹

Men når det gjaldt militærteorien, var konklusjonen motsatt: «Det finnes etter min mening knapt en solid og troverdig militærteori, langt mindre en teori eller et teoriset som kan vise vei inn i fremtiden.»⁴² I en militær organisasjon, og ikke minst i en militær utdanningsinstitusjon, er ikke slike påvisinger alltid musikk i organisasjonens ører. Men for Naastad ga denne erkjennelsen verken grunnlag for pessimisme eller resignasjon. Ettersom svært lite kan predikeres, kan heller ikke særlig mye utelukkes. Svaret måtte ligge i et scenariorobust Luftforsvar, som Naastad ved flere sammenhenger har uttrykt det og gjort seg til talsmann for.

Den skarpe penn

Det er imidlertid verken gjennom doktorgradsavhandlingen eller fagartiklene Naastad i første rekke fikk spredt sine budskap i Luftforsvaret og Forsvaret for øvrig. Den viktigste formidlingsarenaen, utover klasserom, auditorium og foredrag, spesielt ved Luftmaktseminarene, var «skråblikkene» i *LuftLed* og senere de faste spaltene i *Norges Forsvar*. Her har Naastad til fulle utnyttet sin skarpe penn, sin spissfindige og ofte beske og ironiske formuleringskunst og sin tilbøyelighet til å påvise keisernes nye kostymer. Det er her vi finner «Naastadismene» i rikt monn, ofte også knyttet til andre tema enn militærteori og luftmakt.

I 2002 stakk han pennespissen inn i Forsvarets pensjonsordning og «etterbruken» av pensjonerte generaler. «Ronald Reagan ble valgt til sin siste presidentperiode 73 år gammel. Da har norske offiserer vært pensjonert i 16 år. Og våre nyslåtte pensjonistgeneraler tar seg også ny

⁴¹ Naastad, N. (2006). Norge i krig: begrunnelser og begrunnelsens teknologiske forutsetning. I Raaen og Skevik (red.), *Fiendebilder. Historie og samtid* (s. 59-72). Stiklestad: Stiklestad nasjonale kultursenter.

⁴² Naastad (2003). Kan militærteorien være en veiviser til fremtiden?

jobb – for eksempel hos de store våpenprodusenter. [...] Og de etiske betenkelighetene har de sikkert tenkt igjennom.»⁴³

Samme år fikk begrepsdefinisjonene i Forsvarets fellesoperative doktrine sitt, nærmere bestemt land- sjø- og luftmaktbegrepene. Luftmakt var definert som «militær bruk av systemer som opererer i, eller passerer gjennom luftrommet», sjømakt som ditto for «sjøen», og naturligvis landmakt som omhandlende «striden på bakken». Slike tautologier var fri fra det som egentlig var interessant. Det var den *makten* de ulike stridsmidlene representerte, man måtte søke å forstå, ikke natur-elementene. Naastads julehilsen i desember 2002 ble derfor: «[D]ersom man ikke har noe å si, kan man gjøre det ved å holde kjeft i stedet for å fjerne enhver tvil.»⁴⁴

Et annet tema som Naastad med jevne mellomrom kom tilbake til var introduksjonen av såkalte markedsbaserte styringsprinsipper som også Forsvaret falt for utover 2000-tallet. FLO og Forsvarsbygg som selgere av tjenester til det øvrige Forsvaret skulle skape kostnadsbevissthet og effektivisering. Naastad påviste enkelt, med henvisning til elementær markedsteori, at Forsvaret hadde introdusert to monopolister i systemet. «Dersom brigaden på Ørlandet ikke er fornøyd med den flyplassen han leier av Forsvarsbygg, kan han jo ta kontakt med en annen utleier av flyplasser, ikke sant?» I det nye systemet forsvant vaktmesteren og det som var basis for utførelsen av en god jobb: ansvar og eierforhold.

Da det ble kjent at Securitas sommerstid overtok vaktholdet av militære leire, stilte Naastad spørsmål ved hvem Forsvaret egentlig kunne passe på når de ikke engang maktet å passe på seg selv.⁴⁵ Skulle vi i neste omgang erstatte høytlønnede nordmenn med arbeidsvillige og billige polakker som hadde rikelige og gode militære tradisjoner?

Denne «privatiseringen» gikk i takt med «profesjonaliseringen» av Forsvaret, en parallell avdemokratisering av Forsvaret og debatten om

⁴³ Naastad, N. (2002). Ronald Reagan og Luftforsvaret. *LuftLed* (3).

⁴⁴ Naastad, N. (2002). Simultankapasitet. *LuftLed* (4).

⁴⁵ Naastad, N. (2002). Privatiseringsdilla. *LuftLed* (2).

Norges militære engasjement utenfor landets grenser. Naastad advarte derfor kraftig mot en krig der profittenssyn kunne bli en drivkraft som følge av økt kontraktørbruk, slik man så tendenser til i USA, og et norsk Forsvar der avstanden til borgeren økte og de nasjonale oppgavene ble nedprioritert. I bunnen av Naastads resonnement lå en skepsis til den utviklingen Forsvaret (spesielt Hæren) gjennomgikk etter årtusenskiftet, der utenlandsoppdrag syntes å dimensjonere både Forsvarets struktur, tenkning, utdanning og rekruttering. Norge var i ferd med å utvikle en marginaldoktrine der man på papiret fortløpende nedjusterte motstanderne til en håndterbar størrelse. I så måte kunne Forsvaret uansett hvor lite det ble, aldri bli militært meningsløst.⁴⁶

At stadig færre kritiske offisersrøster lot høre fra seg mot denne utviklingen og andre diskutabile forsvarspolitiske disposisjoner forklarte Naastad med en annen og lite heldig utvikling innenfor Forsvaret: en synkende takhøyde med vanskeligere kår for yringsfriheten. Naastad lovpriste pensjonerte generalers yringer, men hadde helst sett at yringerne kom før generalene fikk trygd. Nedleggelsen av *LuftLed* og andre militære publikasjoner til erstatning for det Naastad betegnet som glansede publikasjoner av svada, var et tegn på en sentralisering av informasjonen fra og om Forsvaret som reduserte meningsutveksling innad i organisasjonen. Denne utviklingen var spesielt bekymringsfull ettersom det profesjonaliserte Forsvaret stadig fikk færre kontaktpunkt med det øvrige samfunnet. Den erfaringsbaserte kunnskapen om Forsvaret i befolkningen avtok, og arbeidsmiljøundersøkelser i Forsvaret viste tegn på at frimodige yringer ikke var direkte karrierefremmende. Forsøkene på sentralisering av informasjonen om Forsvaret utgjorde derfor et demokratisk problem og for Forsvarets ansatte et mentalhygienisk problem.⁴⁷

I sum ser vi de senere år en Naastad som stadig blir mer skeptisk til den utviklingen Forsvaret tar. Det gjaldt, som vi har sett, både det som

⁴⁶ Naastad, N. (2008). En norsk marginaldoktrine? *Norges Forsvar* (2).

⁴⁷ Naastad, N. (2008). Offiserers yringsplikt. *Norges Forsvar* (5).

ble betegnet som «profesjonalisering» og markedsinspirerte styrings- og organisasjonsprinsipper, samt sentralisering av informasjonen om Forsvaret med et tilhørende budskap om at alt gikk «bedre og bedre dag for dag».⁴⁸ – og framfor alt den sterke, og etter Naastads oppfatning, nokså ensidige satsing på internasjonale operasjoner som fortrengte rent nasjonale perspektiv. Hvor langt denne utviklingen hadde gått, fikk Naastad syn for segn i en artikkel av daværende Generalinspektør for Hæren, generalmajor Robert Mood, i *Norsk Militært Tidsskrift* i 2006.⁴⁹ Her hevdet generalinspektøren at det var få, om noen, sikkerhetspolitiske kriser der det norske Forsvaret hadde noen rolle å spille, og at suverenitets- og myndighetsutøvelse i nord ikke var forankret i vår nasjonale militære slagkraft. Naastad imøtegikk dette synet som defaitistisk og som en argumentasjon som slo beina under grunnlaget for i det hele tatt å ha et Forsvar.

At våre bidrag i internasjonale operasjoner var begrunnet i en realpolitisk analyse, om enn i idealistisk innpakning, der det var i norsk interesse å støtte opp om NATO og FN og å opprettholde våre forbindelser med USA, var ifølge Naastad åpenbart. Men den innflytelsen deltakelsen skapte var dessverre proporsjonal med vår begrensede andel av de totale styrkene. Besvergelseser hjalp i så måte lite.⁵⁰ Georgia-krigen demonstrerte dette poenget. Argumentene om at utenlandsoperasjoner kunne betraktes som et omsettelig sikkerhetspolitisk innskudd det kunne trekkes på ved behov, var en form for strategisk naivitet: «Georgias misere viser tydelig at sikkerhetspolitikk ikke er en øvelse i bokføring.»⁵¹

Naastad har aldri latt noen autoritet legg bånd på sin argumentasjon og iver etter å avkle pompøsitet og overflatisk argumentasjon. Gjennom årene som fast skribent i *LuftLed* og senere i *Norges Forsvar* ble mange stikk tildelt med en kvass penn – men alltid «oppover». Selv med sitt

⁴⁸ Naastad, N. (2010). Hvor mye fremgang tåler vi? *Norges Forsvar* (9).

⁴⁹ Mood, R. (2006). Status og utfordringer for Hæren. *Norsk Militært Tidsskrift* (3), 4–13.

⁵⁰ Naastad, N. (2006). Generalmajor Mood som sikkerhetspolitiker. *Norges Forsvar*, (6).

⁵¹ Naastad, N. (2008). Georgia og Norge. *Norges Forsvar*, (7).

kritiske syn på Afghanistankrigen, tok han soldatene kraftig i forsvar da kritikken kom mot norske soldaters kamprop og uttrykk for en krigsmentalitet som i norske ører fremstod som noe sjokkerende. Selv om Naastad ikke gikk god for en egenrådig avdelingskultur, var likevel hovedproblemet avstanden mellom de militære avdelingenes krig og et politisk samfunn som helst ikke ville vite av den. Avstanden mellom krigens ideelle begrunnelse og brutaliseringen av unge menn som krigen førte med seg, var påfallende. Det var disse unge mennene som nå ble kritisert skarpt fordi de betalte prisen for det engasjement politikerne hadde besluttet. Dette var et uttrykk for elitenes masseforakt: «Herskapet gir uttrykk for overraskelse over at tjenerne blir møkkete når de skal fjerne restene etter nattens festligheter. Synet er ikke vakkert.»⁵²

Pedagogen

Omtalen av temaer Naastad kommenterte og debatterte i artikler og foredrag, kunne ha vært gjort betydelig lengre. Det gjelder også for de fagartikler og bokomtaler som i årenes løp ble produsert. For Luftforsvaret og Luftkrigsskolen var Naastad den faglige nyskaperen som introduserte og etablerte studiene av luftkrig og militærteori. Han huskes også spesielt godt som retoriker og provokatør. Men blant det utall av offiserer som har fått sin utdanning ved Luftkrigsskolen i de tjue årene Naastad virket ved skolen, er det nok i første rekke som pedagog og didaktiker han begeistret og inspirerte. Nå var også provokasjonen en planlagt og viktig ingrediens i pedagogikken – et virkemiddel Naastad bevisst benyttet for å egge til refleksjon og behov for faglig fordypning. Uten slik ballast ble lektoren lett vinner av verbale dueller. For øvrig er fortellingen en sentral ingrediens i Naastads didaktiske program. Fortellingen skulle gripe, illustrere og virke som katalysator for faglig og intellektuell nysgjerrighet. Ett eksempel var Naastads bruk av et rundskriv fra regjeringen Kolstad på begynnelsen av 1930-tallet, som understreket at det bare var i nødstilfelle, når en person var blottet

⁵² Naastad, N. (2010). Idealismen og brutalismen. *Norges Forsvar* (8).

for eksistensmidler og alle utveier er stengt, at kommunen pliktet å tre støtte til. Og kommunens plikter etter loven måtte ikke gå lenger enn til å hindre at vedkommende forkommer. Med dette som utgangspunkt kunne Naastad reise en interessant debatt om Forsvarets tilde- linger, størrelse og oppslutning på 1930-tallet. Med lokalhistoriske og gjenkjennbare eksempler kunne historiebevissthet skapes som grunn- lag for ny historisk erkjennelse og nye perspektiv som korrektiv til både myter og konvensjonelle sannheter.

Det var også interessen for formidling og samfunnsfaglig didak- tikk som trakk Naastad mot NTNU og Program for lærerutdanning. Samme år som han forlot Luftkrigsskolen, publiserte Naastad en artik- kel i *Norsk statsvitenskapelig tidsskrift* med tittelen «Luftmaktens utvik- lingslinjer.»⁵³ Artikkelen kan betraktes som Naastads luftmakteore- tiske testamente etter tjue år i bransjen. Her analyseres og bedømmes de identifiserbare hovedlinjene i luftmaktstrategiene. Den ene kjen- netegnes ved at luftmaktens advokater har argumentert for å utvikle angrepsstrukturer som kan gjøre krigen kort ved å påvirke motpar- tens beslutninger direkte – enten ved å bombe sivilbefolkningen eller infrastruktur, såkalte strategiske angrep, eller ved å angripe mål som skal påvirke motstanderens kost-nytte-kalkulasjoner gjennom såkalte tvangsmaktstrategier. Denne argumentasjonen har i sin tur støttet opp om strategier for en selvstendig luftmilitær forsvarsgren, uavhengig av de andre våpengrenene. Naastad viser gjennom historiske eksempler at «luftmakt alene» ikke ga det forespeilede resultat, og han forklarer hvorfor. De strategiske resonnementene har vært basert på en militær sosial forståelse som logisk sett ikke er holdbar og som oftest er ideo- logisk tvilsomt. Samfunn er mer robuste enn hva luftmaktteoretikerne har antatt. Det er derfor den andre hovedlinjen som har vist suksess. Luftmakt integrert med de andre våpengrenene og anvendt mot mot- partens væpnede styrker har vist seg ødeleggende effektiv.⁵⁴

⁵³ Naastad, N. (2006). Luftmaktens utviklingslinjer. *Norsk statsvitenskapelig tidsskrift*, 22, 393–417.

⁵⁴ Ibid., s. 414.

Til tross for at han her påviser at ingen har maktet å utvikle en strategi som kan forklare eller forutsi hvilken effekt angrep på visse mål vil ha på det politiske systemet, og at det i de moderne kriger, eksempelvis urbane, vil bli vanskelig å finne militære mål å bombe fra lufta, vil luftmakt bli brukt. Bombenes presisjon i kombinasjon med at de kan slippes på trygg avstand fra fiendens våpen, har gitt næring til den omkostningsfrie krig. Det betyr ifølge Naastad at luftmakt har bidratt til å senke krigsterskelen hos makter med stor luftmakt og der styrke er en form for rett.⁵⁵ Vi må, uten stor risiko, kunne anta at Naastad her i første rekke sikter til USA –, men også til Norge som en tidvis alliert i USA-ledede militære operasjoner. Det var en utvikling Naastad så på med stadig større grad av skepsis.

En form for avslutning

Det lar seg ikke gjøre å fange Nils Naastad verken faglig, pedagogisk eller menneskelig på noen sider i et festskrift, langt mindre yte ham full rettferdighet. Til det behøves et mye større lerret. La meg likevel avslutningsvis stille spørsmålet: «Hvorfor fikk Naastad så stor og avgjørende betydning for utviklingen av Luftkrigsskolen?» I hans virke på Kuhaugen gikk skolen fra å være en lite påaktet etatsutdanningsinstitusjon til å bli en vel respektert høyskole og forskningsinstitusjon både i inn- og utland. De fleste historikere vet at enkeltpersoners betydning for utviklingen kan være avgjørende når omstendighetene er de rette ved at det åpnes et handlingsrom. Jeg har prøvd å påvise et par av disse. Men det er individet som kan og må utnytte det omstendighetene åpner for, forutsatt at det besitter en evne og vilje til det. Nils Edward Naastad er og har vært i besittelse av begge deler. Han hadde nok et fortrinn som sivil og dermed uavhengig og upåvirket av de tvangstrøyer militære karrierehensyn ofte skaper. Det alene forklarer likevel ikke hans uredde og pågående argumentasjon. Han hadde heller ikke lyktes med

⁵⁵ Ibid., s. 415.

sine forehavender dersom det kun var gleden av en velrettet provokasjon som var substansen. De avgjørende egenskapene var argumentativ kraft basert på en faglig tyngde det var umulig ikke å forholde seg til og å ta på alvor. Som vi har sett, kom den ofte til uttrykk skriftlig. Men like viktig var de daglige synspunkter som ble fremmet muntlig både i møter, ved kateteret og i diskusjoner med kolleger. Det var kan hende gjennom disse arenaene hans innflytelse som pedagog, inspirator og faglig nyskaper og fagmenneske i første rekke kom. Byråkratisk institusjonsbygging hadde han mindre interesse for, og langt mindre tålmodighet til.

En av Norges fremste antropologer, Arne Martin Klausen, definerer *kultur* som de ideer, verdier, regler, normer, koder og symboler som et menneske overtar fra den foregående generasjon, og som man forsøker å bringe videre. Den kulturen som råder på Luftkrigsskolen i dag, er i stor grad overføringer fra Nils Naastad. Flere som mener å ha gjort nye faglige erkjennelser, må ved nærmere sjelegransking vedgå at disse i bunn og grunn er overleveringer de har fra 60-årsjubilanten, men som vanskelig lar seg dokumentere med kildebelegg.

Ingen av sidene ved Naastad er imidlertid endimensjonale. Han er heller ikke stillestående, verken faglig eller pedagogisk. Dualismen kommer til uttrykk på en rekke måter hos førsteamanuensis. Han er en skarp og refsende kritiker, men et følsomt menneske som lett blir beveget av et vakkert dikt. Ofte flegmatisk, men han lar seg også begeistre og kan vise intenst engasjement. Han kan virke verbal og retorisk kynisk, men blir fort myk i møte med enkeltskjebners historie. Han er verdikonservativ, men samtidig faglig og pedagogisk nyskappende. Han vil nok oppfattes som noe sosialt selektiv, men han var også den viktigste kontaktskaperen for Luftkrigsskolen mot andre og tunge fagmiljø. Samfunnssynet er solid forankret, men han forblir ikke verken i egne eller andres sannheter. Han har alltid vært en skarp kritiker av sider ved militærmakten og Forsvaret – et Forsvar han anser det som svært viktig å hegne om, så lenge det er folkelig, etisk og demokratisk forankret, godt organisert og utrustet både mentalt og utstyrsmessig for å beskytte Norge. Det er dette Forsvaret og Luftforsvaret han har gitt sitt beste til.

For det har han meg bekjent ikke fått medalje. Det tror jeg imidlertid spiller svært liten rolle for Nils. En kveld to gamle kolleger var ute på byen for å løse de sedvanlige verdensproblemene, kom imidlertid en ung servitør bort til Nils og sa: «Du verden, vi var heldige som fikk deg til historielærer.» Denne form for anerkjennelse satte jubilanten pris på, langt mer enn hva formelle æresbevisninger kunne gi.

«Forsøkene på å sentralisere informasjonen
om Forsvaret utgjør et demokratisk
problem, for Forsvarets ansatte
også et mentalhygienisk.»

Naastad, N. (2008). Offiserers yringsplikt. *Norges Forsvar*, (5).

«De av oss som har fulgt Sverre Diesen i noen tid, har hatt mistanke lenge; mannen må da lese bøker.»¹

Karl Erik Haug

Den beleste offiser – dannet, men ubrukbar?

Jeg vet ikke om man nødvendigvis blir et bedre – eller for den del, dårligere – menneske av å lese bøker. Poenget er vel snarere at bøker kan påvirke leseren. Det er jo for så vidt også hele poenget med å utdanne folk – det å drive undervisning og legge opp et pensum. En krigsskole er i så måte intet unntak. Man skal imidlertid ikke ha befattet seg lenge med offiserer for å identifisere dualismen i yrket: På den ene siden er utøvelsen av offiseryrket et håndverk – det er praktisk og erfaringsbasert. Det er vanskelig – om ikke umulig – å lese seg til kunnskap om hvordan terrenget best kan utnyttes til egen fordel, og det krever lang trening å beherske så vel et kampfly som en kystkorvett. Feil kan få skjebnesvangre konsekvenser. I operative miljøer ønsker man seg derfor mer trening, mer praksis, mer av alt som kan minne om skarpe situasjoner – ikke flere bøker. Holdt opp mot den virksomheten som for eksempel bedrives ved en krigsskole, er det således fort gjort at trening fremstilles som en anti-intellektuell øvelse, noe som står i motsetning til det å lese bøker. Men på den annen side er offiseryrket også akademisk i sin legning – offiseren må studere krigen og krigens natur. Av og til fremstilles dette som noe løsrevet, noe fjernt fra den slagmarken offiseren i prinsippet skal kunne gå i inngrep med. Dette har igjen har medført at enkelte har oppfattet akademisk utdanning som bortkastet. Men selv taktiske manøvre må forankres i noe, og etter hvert som man

¹ Naastad, N. (1998). Bokmelding: Sverre Diesen: Militær strategi. *LuftLed*, (3).

beveger seg oppover i hierarkiet – legger til stjerner og striper – erkjenner de fleste offiserer at det er forhold ved det operasjonelle og strategiske nivået hvor kjennskap til grunnleggende militærteori og militærhistorie kan være et suksesskriterium. Og fortrinnsvis bør kunnskap om fortiden brukes til noe mer enn bare å kjenne igjen en feil når man begår den, helst skal man unngå å gjenta feilen. Det er dette som kalles erfaring. Eller som den israelske militærhistorikeren Martin van Creveld uttrykte det:

Studying the past may be a matter of marginal utility only, but the past is us and it is on the past alone that all decision making is inevitably based. If systematic study of the past is taken away, only personal experience, hearsay, and intuition remain. Military history may be an inadequate tool for commanders to rely on, but a better one has yet to be designed.²

Det er likevel – i et Forsvar som de siste 10–15 årene er endret i betydelig grad – fortsatt slik at utdanningsinstitusjonene sliter litt. Man skulle kanskje tro at utdanning og boklig lærdom hadde befestet sin posisjon én gang for alle, men det er i så fall et uttrykk for ønsketenkning. Den militære hverdagen preges av uttrykk som «styrkeproduksjon», «effektivitet», «målstyring», «relevans» og «omstilling» – i dette ligger det en relativt instrumentell tankegang. Det som kan måles – telles – er fint (som studiepoeng), men man strides fortsatt om innholdet. Hva er relevant og hvorfor? Her er den mer «klassiske» dannelsesprosessen kontinuerlig under press – det er ikke nødvendigvis enkelt å ha et langsiktig perspektiv når den første jobben etter fullført krigsskole er på bakken i Afghanistan. Satt på spissen er det bedre å kunne treffe det man sikter på, enn å skjønne hvorfor man er i Afghanistan. Hva det siste angår, har dessuten den politiske argumentasjonen ikke nødvendigvis vært helt konsistent i løpet av de ti årene vi nå har lagt bak oss.

Men tilbake til diskusjonen om den militære utdanningens innhold, den er ikke ny. Helt siden Scharnhorst reformerte den prøyssiske mili-

² Creveld, M.v. (1985). *Command in War*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press, s. 15.

tære utdanningen og grunnla den prøyssiske krigsskolen i 1810 – og derigjennom også la grunnlaget for den moderne militære utdanningen – har det hersket stor uenighet om hva en offisersutdanning skal inneholde. Eller som enkelte av Scharnhorsts motspillere uttrykte det: «These were good boys, who would be fine officers once a little gunpowder blew some of the theories out of their heads.»³ Den prøyssiske krigsskolen trakk nemlig store vekslers på samarbeidet med Universitetet i Berlin, og mange av fagene lå utenfor den «tradisjonelle» militære utdanningen. Kritikerne fryktet at karakterdannelsen ville bli skadelidende når intellektet tilsynelatende fikk forrang.

Det er kanskje ingen overraskelse at de prøyssiske reformene hadde sitt utgangspunkt i et nederlag – det er nå engang slik at det er enklest å argumentere for endring når noe åpenbart har gått galt. I dette tilfellet hadde så vel nederlaget som ydmykelsen vært fullstendig: Oppunder jul i 1806 knuste Napoleons *Grande Armée* den prøyssiske hæren og okkuperte Berlin. Dette – kombinert med den ydmykende fredsslutningen som fulgte – skapte en vilje til gjenreisning og reform.⁴ Men som et utgangspunkt for de reformene som ble gjennomført – hvorav altså grunnleggelsen av den prøyssiske krigsskolen inngikk – lå det en grunnleggende erkjennelse: Preussens ressursgrunnlag var svakt. Den overlegenheten som den franske hæren var i stand til å oppvise, hadde sitt utspring i et ressursgrunnlag som Preussen på ingen måte kunne hamle opp med. Hvordan skulle dette forholdet kompenseres slik at Preussen ikke var dømt til å tape enhver konfrontasjon med Frankrike? Problemstillingen kan minne litt om de asymmetriske krigene og konfliktene den vestlige verden har stått overfor etter den kalde krigens slutt, men da sett fra et fransk ståsted. Fullstendig overlegenhet er ikke uproblematisk, selv om alternativet slett ikke er å foretrekke.

Poenget i denne sammenhengen er imidlertid at den prøyssiske hæren fikk fire distinkte karaktertrekk som alle hadde til hensikt å

³ Showalter, D. (2004). *The Wars of German Unification*. London: Hodder Arnold, s. 25.

⁴ Hobson, R. (1994). *Fra kabinettsskrigen til den totale krigen. Clausewitz-tolkninger fra Moltke til Aron*. Oslo: Institutt for forsvarsstudier, s. 51.

utnytte begrensede ressurser på en best mulig måte. Jeg har allerede nevnt *utdanning* (krigsskolen); de tre andre var *planlegging, organisering og analyse*. Det siste fremstår som en slags syntese av de tre førstnevnte: «Staff rides, manoeuvres and war gaming provided a comprehensive structure of reflection for an army whose practical experience remained significantly limited compared to its great-power counterparts.»⁵ Men, som Dennis Showalter også slår fast, var «planning and organization, education and analysis [...] useful force multipliers, but limited ones.»⁶ Styrken i det prøyssiske systemet lå imidlertid også i evnen til nyorientering – her fantes det vilje til å lete etter bedre løsninger – og Preussen ledet også an i den teknologiske utviklingen. Og som fortsettelsen av historien viser, vant Preussen de krigene landet utkjempet i siste halvdel av 1800-tallet. Med seieren over Frankrike i 1870–71, ble «den prøyssiske militære skolen» kopiert av alle land med militære ambisjoner, Norge inkludert. *The underdog* var med ett en maktfaktor det var umulig å se bort fra i europeisk politikk.

Nå begynner det å bli lenge siden Preussen la grunnlaget for den moderne militære utdanningen, og jeg mener altså den grunnleggende erkjennelsen er under press: De andre distinksjonene holdt utenfor, er det i dagens militære verden – nettopp på grunn av Vestens fullstendige overlegenhet – en manglende bevissthet knyttet til *hvorfor* utdanning er viktig. For Scharnhorst handlet det om å kompensere for et svakt ressursgrunnlag – man måtte settes i stand til å utnytte det man hadde på en best mulig måte. Man måtte ganske enkelt være litt smartere enn sin motstander; man måtte skjønne litt mer. I vår streben etter studiepoeng er denne erkjennelsen blitt borte. Det er viktigere å pynte seg med en bachelor- eller mastergrad enn å diskutere betydningen av det man har lært. Det gjelder ikke bare for den militære utdanningen, i dette tilfellet er det det sivile samfunnet som har vist vei. Akademia har for lengst adoptert terminologien til økonomiske og administrative

⁵ Showalter. *The Wars of German Unification*, s. 25.

⁶ *Ibid.*, s. 26.

motestrømninger. Ekkoet fra New Public Management og dets like kan høres i ord som *gjennomstrømning* og *produksjon*. Studentene blir kunder, mens universiteter og høyskoler reduseres til kunnskapsfabrikker hvor *nytte* og *verdiskapning* står i sentrum – vel og merke i den økonomiske betydningen. Hvor mange patenter har din forskning avlet siste år?

For en historiker blir et slikt spørsmål fullstendig meningsløst, men når Forsvaret i utgangspunktet er instrumentell i sin tilnærming til kuler og krutt, er det faktisk en fare for at det er institusjonelle mekanismer som forsterker den utviklingen man ser bre om seg i det sivile samfunn.⁷ Men gitt den vestlige teknologiske overlegenheten, gitt at det ressursmessige utgangspunktet er godt og alt det andre som har bidratt til å sikre den vestlige verden dens posisjon, er det da så farlig? Er det viktig?

Til det spørsmålet er det mye å tilføye. Det er også mulig å svare med et motspørsmål: Hvorfor har vi – ti år etter vi deployerte første gang – fortsatt styrker i Afghanistan? Har vår vestlige overlegenhet brakt oss noe nærmere en militær seier?

Et slikt spørsmål er selvsagt både utidig og en smule defaitistisk – og det er ikke nødvendigvis god militær tone. Med fare for å bli beskrevet som tonedøv, vil jeg argumentere for at det nettopp er slike spørsmål som må stilles – det er slike spørsmål fremtidens offiserer bør kunne diskutere – nettopp for i neste omgang å kunne bringe krigen til et opphør: I en noe overført betydning kan man jo hevde at det ikke hjelper å treffe det man sikter på, om man ikke forstår effekten av det skuddet man løser. Deri ligger det en svakhet ved all instrumentell tenkning, og derigjennom også mye av argumentasjonen knyttet til den omleggingen av Forsvaret som ble innledet etter den kalde krigen. En omlegging – eller transformasjon (for å holde oss til tidens moteord) – som virkelig skjøt fart med engasjementet i Afghanistan. I det «nye» Forsvaret

⁷ Jamfør den etter hvert omfattende debatten om humanioras fremtid. Se for eksempel *Morgenbladet* for januar og februar 2012.

inngikk det instrumentelle aspektet i selve beveggrunnen. Forsvaret ble omdannet til et sikkerhetspolitisk instrument som skulle være lett synlig og tilgjengelig for politikerne. Forsvaret hadde en plass i den politiske verktøykisten – militærmakten ble «et stadig mer normalt utenrikspolitisk verktøy» for å sitere en av de fremste apostlene for det nye Forsvaret, statsviteren og professoren Janne Haaland Matlary.⁸ Forsvarets eksistens ble rettferdiggjort ved at det ble benyttet, påstanden om at militærmaktens fremste suksesskriterium var det motsatte, ble blankt avvist.

Ikke misforstå meg her. Det gamle mobiliserings- og invasjonsforsvaret var på ingen måte mer akademisk i sin legning enn det nye Forsvaret. Men det hadde altså et annet rasjonale. Det var fremfor alt knyttet til forsvaret av det norske territoriet – det var nasjonen Norge som skulle forsvares. Eller for å bruke general og tidligere forsvarssjef Sverre Diesens beskrivelse: I «Norge har Forsvarets rolle historisk vært å utgjøre et politisk nødvergeinstrument, beregnet på å skulle utkjempe en forsvarskamp på egen jord i en situasjon der det sto om vår eksistens som fri nasjon.»⁹ Og det har selvsagt Sverre Diesen rett i. Den norske offiseren har tradisjonelt sett hatt et «nasjonalt» utgangspunkt i betydningen *det territorielle forsvaret av nasjonalstaten*. Det var dette som lå til grunn for grunnlovens distinksjon mellom landvernet og linjen – norske styrker skulle ikke brukes til utenlandske eventyr. Her handlet det historisk sett om nasjonal selvstendighet, man ønsket ikke at svenskekongen skulle kunne benytte norske styrker etter eget forgodtbefinnende.

Nå kan man selvsagt hevde – som Sverre Diesen gjør – at det nasjonale utgangspunktet er passé, det har ingenting med den tiden vi lever i å gjøre. Men når Forsvarets oppdrag ikke lenger er knyttet til det territorielle forsvaret av nasjonalstaten Norge, stiller det andre krav til

⁸ Matlary, J.H. (2005). Forsvaret som politisk virkemiddel. *Dagbladet*. Kronikk, 3. februar 2005.

⁹ Diesen, S. (2011). *Fornylse eller forvitring? Forsvaret mot 2020* Oslo: Cappelen Damm, s. 18.

offiseren og derigjennom også til (den militære) utdanningen: Vi har nå etablert et innsatsforsvar som – gitt at vi reiser «sammen med» noen – er i stand til å projisere makt i et globalt perspektiv. Det har vi til fulle dokumentert det siste året: Vi har operert våre styrker i Afghanistan, vi har droppet nesten 600 bomber over Libya, og vi har bidratt i jakten på pirater utenfor Somalia. Og uten å ta stilling til «riktigheten» i disse oppdragene – her finnes det tross alt FN-mandater som kan bidra til å kneble mye av kritikken – så bør vi, dersom vi skal bevare vår integritet, være i stand til å vurdere så vel etiske problemstillinger som rasjoalet bak de målvalg som tas og de prioriteringer som gjøres. Hvilke forutsetninger må være til stede for at vi skal benytte makt? Er det vurderinger andre nasjoner skal gjøre for oss? Hvilke *norske* analyser ligger til grunn? Det profesjonelle innsatsforsvaret fordrer i så måte en større kritisk bevissthet enn det gamle Forsvaret – nettopp fordi rasjoalet bak maktutøvelsen er en annen.

Noen vil hevde at dette er politiske valg som tilligger det politiske nivå og det alene. Offiseren utfører det oppdrag han eller hun blir satt til å gjøre. Men det er for enkelt. Nürnberg-domstolen etter andre verdenskrig fastslo én gang for alle at den enkelte hadde et selvstendig ansvar for sine handlinger. Og det er altså min noe uærbødige påstand at det er lett å glemme dette i det nye profesjonaliserte Forsvaret. Redskapet utøver altså ikke bare makt på vegne av noen. Og da er vi tilbake til utgangspunktet: I overbevisningen om vestens totale militære overlegenhet har vi en tendens til å nedprioritere betydningen av å tenke smart – å være innovative og stille de overraskende og ubehagelige spørsmålene. Akademisk virksomhet utfordres av det presserende behovet for mer skyting, mer trening og mer drill. Døgnet har fortsatt bare 24 timer, og morgendagens instrumentelle utfordringer må løses. Hvilket ferdighetsnivå skal den enkelte bringes opp på hva sanitet angår – hvordan skal vi løse det stadig økende kravet om sertifisering for å kunne lede praktiske øvelser? Hva skal ut?

Vi har lenge hatt en viss tradisjon for å kritisere det vi har oppfattet som den amerikanske tilnærmingen til maktbruk og krig; om ikke en gitt mengde makt virker, har svaret bestandig vært mer makt. Om ikke hundre bomber var tilstrekkelig, vil kanskje tusen være det? Hva om

vi nå gjennom det nye Forsvaret har nærmet oss dette ståstedet selv? I hvilken grad preger vår utrustning de oppdragene vi utfører?

* * *

I Umberto Ecos bok *Rosens navn* brenner den blinde munken Jorge fra Burgos det biblioteket han i sin tid bestyrte – et bibliotek som inneholdt en enestående samling bøker. Jorge lot heller flammene fortære biblioteket enn å la utenforstående lese det andre bindet av Aristoteles' *Poetikken*. Jorge fryktet at boken skulle bidra til å rive ned respekten for Gud, ettersom enhver «bok av denne mann har ødelagt noe av den kunnskap som kristenheten har samlet opp gjennom århundrer.»¹⁰ I dette tilfellet fordi Aristoteles' behandling av komedien – av latterens betydning – kunne bidra til å fjerne den frykten mennesket ifølge Jorge trengte for å underkaste seg og respektere sin Gud: «Latteren befrir kjeltringen for hans frykt for djevelen, for på narrenes fest opptrer også djevelen som en vittig narr, men det går an å få øye på ham.»¹¹ Frigjort fra frykten gjennom den kraften latteren utløste, ville menneskeheten gå til grunne av degenerering og synd.

Jorges løsning var dramatisk og den kunnskapen som biblioteket representerte, var borte for alltid. Kunnskap ble gjort til et problem. Det er imidlertid mitt håp at Forsvaret vil behandle den «klassiske» militære utdanningen på en annen måte. Uten bøker – uten dannelse – blir det like vanskelig å begrunne så vel maktbruk som det motsatte: Hvorfor representerer militærmakt en hensiktsmessig løsning i et angitt tilfelle? Hvilken effekt søker vi å oppnå? Hvordan oppnår vi denne? Dualismen i offiseryrket trenger ikke å være en motsetning – det kan også representere en styrke. Men da må det instrumentelle aspektet tones ned i visshet om at også de ubehagelige svarene er svar. Kunnskap om våre begrensninger kan kanskje forhindre at vi blir tvunget inn i en

¹⁰ Eco, U. (1988). *Rosens navn*. Bind 2. Oslo: Den norske bokklubben, s. 252.

¹¹ Ibid., s. 253–254.

ny omstilling à la Preussen, men det fordrer en fortsatt kritisk bevissthet og en analytisk tilnærming som bare kan hentes gjennom tradisjonell utdanning. Her kan Sverre Diesen godt få det siste ordet: Alle feltherrer av betydning de siste to hundre år har «understreket den uvurderlige betydningen av krigshistorie – ikke for å etablere et bibliotek med løsninger som kan hentes frem og kopieres slavisk, men for å utvikle og avstemme egen dømmekraft og intuisjon mot den sum av andres erfaringer som er tilgjengelig.»¹² Generalen har lest bøker.

¹² Diesen, S. (1989). Krigshistorie i offisersutdannelsen. *Norsk Militært Tidsskrift*, (5), s. 17–19, her s. 17.

«Krig er jo et praktisk håndverk, ikke sant? En slags sløyd for viderekommende. Og derfor bør teoretikerne holdes langt unna. Tøv opp og tøv i mente.»

Naastad, N. (2000). Utdannelse i Luftforsvaret. *LuftLed*, (2).

«Skal man lære om ledelse i krig, må man gå til kildene. Og vi har bare to: krigen selv eller krigshistorien.»¹

Harald Høiback

Nærmest uansett hva du driver med, er det ingenting som slår praksis. Skal du bli god på noe som helst, må du gjøre nettopp det du ønsker å bli god på, så ofte du kan. Det kan selvfølgelig være mange grunner, for eksempel økonomiske, etiske og juridiske, som gjør at du ikke kan øve på din spesialitet så ofte som du kunne ha ønsket, men i prinsippet er det intet som slår praksis. En svømmer trenger vann og en brannmann brennende hus. Så også når det gjelder ledelse i krig.

Ikke nok med at du blir en bedre offiser av å delta i krig og militære operasjoner, du blir også et langt bedre menneske av det, om vi skal tro Immanuel Kant:

Så uansett hvor mye folk strides om hvem som fortjener mest aktelse av statsmannen og generalen, stemmer den estetiske dommen for generalen. Selv krigen, dersom den føres med orden og aktelse for de borgerlige rettighetene, har noe sublimt ved seg. Føres den på denne måten, gjør krigen at folkets tenkemåte blir desto mer sublim jo flere farer de utsetter seg for og møter med mot. På den annen side pleier en lang fredstid å gjøre kjøpmannsånden – og dermed nedrig egennytte, feighet og veikhet – herskende, og fornedre folkets tenkemåte.

Om vi også skal feste lit til Samuel Johnson, blir du ikke bare et bedre menneske av å delta i krig, du *føler* deg langt bedre også: «Every man thinks meanly of himself for not having been a soldier.» Det er ikke

¹ Naastad, N. (1989). Krigshistoriens plass. *Norsk Militært Tidsskrift*, 159, (12).

bare du selv som nyter godt av dine erfaringer fra krig, også de som *ikke* har vært der, bør kjenne sin besøkelsestid, skal vi tro Johnsons biograf:

Were Socrates and Charles the Twelfth of Sweden both present in any company, and Socrates to say, «Follow me, and hear a lecture on philosophy;» and Charles, laying his hand on his sword, to say, «Follow me, and dethrone the Czar;» a man would be ashamed to follow Socrates.

Om noen synes at vi så langt har vært litt høystemte med tanke på verdien av kamperfaring, kan vi la siste ord i denne saken gå til George Patton:

Thirty years from now when you're sitting by your fireside with your grandson on your knee and he asks, «What did you do in the great World War Two?», you won't have to cough and say, «Well, your granddaddy shovelled shit in Louisiana.» No, sir, you can look him straight in the eye and say, «Son, your granddaddy rode with the great Third Army and a son-of-a-Goddamned-bitch named George Patton!»

Så, om det, mot formodning, er en ung kvinne eller mann i uniform som leser dette: Nøl ikke! Kom deg ut i krigen!

Om situasjonen derimot skulle være slik at man ikke selv kan komme i krig, gjenstår, som overskriften på denne teksten antyder, ett eneste alternativ om man ønsker å lære om ledelse i krig, nemlig å støtte seg på dem som *har* vært der. Historien er det nærmeste vi kommer en «universell erfaring», tilgjengelig for oss alle.

De største militære tenkerne blant oss var unisone i så henseende. Moltke slo kategorisk fast at historien er den mest effektive måte å lære krig på i fredstid. Andre, som for eksempel *Encyclopædia Britannica* på det sene attenhundretall, gikk enda lenger: «There does not exist, and never has existed an 'art of war' which was something other than the methodic study of military history.» Hva annet skulle vi lære av, kunne vi kanskje ha tilføyd.

Vår egen general Ruge var også temmelig utvetydig da han gjorde opp regnskap etter et langt liv i Forsvaret, som også inkluderte et tapt

felttog på egen jord: «Får jeg igjen noe å gjøre med oppdragelsen av de unge offiserer, vil jeg derfor legge enda mer vekt på studiet av historien enn jeg har gjort tidligere.»

Men de som tror at historiestudier tilbyr noen *snarvei* til krigskunsten, tar selvfølgelig skammelig feil. Spesielt store krav stilles til den som tar på seg å lære *bort* krigskunsten basert på historien, og her tyr vi til mesteren selv, nemlig Clausewitz:

Det ville være en uendelig stor fortjeneste hvis man kunne fremstille krigens bare ved hjelp av historiske eksempler; slik som Fequières jo hadde satt seg fore. Men det ville kreve ikke noe mindre enn et helt menneskeliv; særlig fordi den som skulle kunne gjennomføre en slik oppgave jo først måtte skaffe seg forutsetninger for dette, blant annet ved selv å ha en lang krigserfaring bak seg. Den som av indre krefter føler seg kallet til å påta seg en slik oppgave, han må utruste seg til dette som til en lang pilegrimsferd. Han må ofre tid, og ikke sky noen anstrengelser. Han må heve seg over egen forfengelig og falsk skam, for – ifølge det franske uttrykk – å si sannheten, intet annet enn sannheten, hele sannheten.

Med andre ord: Har du ambisjoner om å være læreren, må du altså først og fremst komme deg i felt og bli der en stund, som vi også innledet denne teksten med. For veilederen finnes det *ingen* erstatning for den personlige erfaringen. Det viktige i denne sammenheng er at denne erfaringen altså ikke er tilstrekkelig i seg selv, men kun en tvingende forutsetning for i det hele tatt å ha håp om å lykkes med denne pilegrimsferden.

Dessverre kan vi ikke love noen billig reise til studenten heller. Man kan ikke lære spesielt mye om ledelse i krig ved å halvsove seg gjennom noen episoder på *History Channel* eller lese noen illustrerte klassikere. Heller ikke her finnes det *snarveier*.

Skal vi lære noe som helst av historien, ledelse inkludert, må vi, skal vi tro Sir Michael Howard, studere historien i bredde, dybde og i sammenheng. Vi må ha en forståelse for de brede sammenhenger og de lange utviklingslinjer, men vi må også bli godt kjent med fortidens mennesker, spesielt om vi skal lære ledelse av dem.

Det finnes selvfølgelig et hav av definisjoner av ledelse. En av de bedre, etter mitt syn, er president Harry Trumans: «[A] leader is a man who has the ability to get other people to do what they don't want to do, and like it.» Det kanskje største paradokset knyttet til krig, er nettopp at man kan få folk til å gjøre nærmest hva som helst. Krig kan være kjedelig, usunt og direkte livstruende, men allikevel makter de beste lederne å få gutta til å like det. En av etter hvert ganske mange Afghanistanveteraner oppsummerte paradokset på følgende elegante vis: «Maybe the ultimate wound is the one that makes you miss the war you got it in.»

For å lære om militært lederskap uten å være der selv må vi altså bli bedre kjent med mennesker, både de som leder og de som blir ledet. Hvilke mekanismer virker, egentlig? Det gjøres ikke gjennom å lese den store historien om imperienes vekst og fall, men gjennom den lille historien som setter enkeltmennesket i sentrum. For å få tak på denne historien må vi altså lese bøker om og av enkeltindivider. Kongeveien til teoretisk kunnskap om militært lederskap går altså via de militære (selv)biografier. Ingen ringere enn Wilhelm Dilthey slo følgende fast: «Autobiography is the highest and most instructive form in which the understanding of life comes before us.»

Skal vi få fullt utbytte av biografier – og spesielt selvbiografier – er det viktig at vi behersker noe vi, inspirert av Michael Standford, kan kalle den «tredelte lesemåten». Denne lesemåten går ut på at vi forsøker å se det vi leser i tre perspektiver. For det første: Hvilken mening har det jeg leser for meg, her og nå? For det andre: Hvilken mening hadde det for han som opprinnelig skrev dette og for vedkommendes samtid? Og til slutt: Hvilken mening gir det jeg leser, når jeg vet hva det betød for dem?

Vi skal i det følgende teste denne lesemåten i praksis, og se om den bringer oss noe nærmere forståelse av ledelse i krig. Vi starter med å teste den på ingen ringere enn feltmarskalk Bernard Law Montgomery og hans memoarer fra 1958. Deretter tar vi en kort titt på general Grant og hans memoarer fra 1885.

I «Montys» memoarer finner vi følgende beskrivelse av operasjonen mot den franske byen Caen etter landgangen i Normandie sommeren 1944: «It is important to understand that, once we had secured a good

footing in Normandy, my plan was to *threaten* to break out on the eastern flank, that is in the Caen sector. By pursuing this threat relentlessly I intended to draw the main enemy reserves». Videre skrev han: «Having got the main enemy strength committed on the *eastern* flank, my plan was to make the break-out on the *western* flank.»

Dette virker som en rimelig ryddig plan, og ikke spesielt original heller. Leser vi altså Montgomerys biografi på nivå én, det vil si med tanke på hva dette forteller oss, sier det oss ikke stort annet enn at det kan være lurt å forsøke å narre fienden til å bruke sine reserver på det stedet du *ikke* har tenkt å bryte igjennom. Smart, men ikke spesielt oppsiktsvekkende.

Leser vi dette derimot på nivå to, det vil si med tanke på hva dette betyr for han som skrev, og for hans samtidige, kommer opplysningene i et ganske annet lys. Fortellingen om at angrepet på Caen bare var en finte var det *ingen* som trodde på blant hans generalkollegaer. Heller ikke tyskerne trodde på det. Alle, han selv inkludert, la nemlig til grunn at Caen skulle tas i løpet av det første døgnet etter landgangen.

Det ville ikke ha vært første gang i krigshistorien at en militær operasjon ikke lot seg gjennomføre etter planen. Det skjer hele tiden. Det er hovedregelen. Det interessante var altså at Monty nektet å erkjenne det åpenbare. Patton hadde allerede før landgangen hardnakkert hevdet at det ikke var mulig å ta Caen på 24 timer, mens Montgomery like hardnakkert hadde hevdet det motsatte. For ham var alt mulig. Caen ville falle i løpet av 24 timer, og det var en svært viktig forutsetning for resten av operasjonene i Normandie at den gjorde nettopp det, noe britene altså ikke klarte. Britene brukte mer enn en måned på å ta byen, og da var det knapt en hel bygning igjen.

Spesielt etter en så opphetet diskusjon som den om Caen, var det helt umulig for Monty å erkjenne nederlaget, ikke mot tyskerne, men mot alle dem som på hans egen side av krigen opprinnelige hadde vært skeptiske. Monty valgte i stedet minste motstands vei. Han slo ei plate, og en av planleggerne bak *Overlord* la lite papp imellom: «For him to say that he was holding the Germans so Bradley [US Army] could break out was absolute rubbish and a complete fabrication that only developed after he was stopped outside Caen.»

Da memoarene hans kom ut, 14 år etter hendelsen, hadde alle «konkurrentene» hans publisert sine memoarer for lengst, inkludert Pattons posthume. Det var derfor en temmelig etablert sannhet at Montgomery hadde feilet en smule ved Caen, men at han også åpenbart hadde gjort mye riktig i løpet av seks år med krig, med El Alamein som diamanten i kronen. Eisenhower gikk for eksempel svært langt i sin beskrivelse av landgangen i Normandie: «I don't know if we could have done it without Monty. It was his sort of battle. Whatever they say about him, he got us there.» Men Monty ga seg ikke. Han hamret videre på med budskapet om at han hadde hatt rett med tanke på Caen og at *alle* andre tok feil. Men han nøyde seg ikke med det.

Hovedproblemet, ifølge Monty, var at konsekvensen av at spesielt Eisenhower ikke forsto moderne krigskunst, og dermed ikke planen som inkluderte Caen, var at krigen, som – om man hadde fulgt Montys plan – ville ha sluttet høsten 1944, i stedet varte helt fram til mai 1945. Amerikanernes største tap under hele krigen i Europa kom i Ardenene ved årsskiftet 1944–45. Alt helt unødvendig – hadde man bare latt Monty være øverstkommanderende for landoperasjonene og ikke den militært åpenbart inkompetente Eisenhower. Man får selvfølgelig ikke mange venner av å hevde slikt, og Montys nærmeste medarbeidere fortalte ham da også da biografien var ferdigskrevet, at slikt kan man bare ikke si: «Sir, you can't publish this. You can do it after Eisenhower dies. You can't do it before [...] You'll be awfully unpopular with the Americans. He's the President of the United States». Montys svar var som forventet: «I don't care who he is.»

Lest på nivå to ser vi ikke lenger en relativt veloverveid strategi for å bryte ut av landgangsområdene i Normandie. Vi ser derimot at britenes kanskje fremste general de siste to hundre år hadde et meget kreativt forhold til sannheten, og at han ikke hadde noen skrupler hva gjaldt å fremheve egen fortreffelighet. Ikke en gang når han åpenbart tok feil, maktet han å si: «Ok, da, jeg tok feil.» Hans egen landsmann, riktignok en skotte, *Air Marshal* Tedder, stilte en ganske enkel diagnose: «Montgomery is a little fellow of average ability who has had such a build-up that he thinks of himself as Napoleon – he is not.» Pass deg for de små menn! kunne vi ha lagt til.

Men det er først når vi leser dette på nivå tre at det blir skikkelig interessant. Hva betyr dette for oss, gitt at vi vet hva det betød for dem? Dette er selvfølgelig helt avhengig av hva du selv har lest, hørt og opplevd om denne spesielle episoden, men også om militært lederskap mer generelt. Hva synes *du* det forteller om militært lederskap? Hva synes *du* det forteller om fremstillingen av krigshistorie? Kanskje Montys noe splittede ettermæle skyldes misunnelse, anglofobi og homofobi i en uskjønn forening, og ikke svikt i mannens karakter? Kanskje Monty var en kjernekar, tross alt?

Meg forteller historien om Monty at vi bør ta noe, faktisk ganske mye, av det vi leser om militært lederskap med en aldri så liten klype salt. Spesielt det vi leser i våre doktriner om militært lederskap er det stor grunn til å stille seg noe skeptisk til, i beste fall. I FFOD anno 2000, finner vi for eksempel følgende:

Opprettholdelse av høy moral og disiplin krever at sjefen går foran med et godt eksempel og viser integritet. Ved å stille høye krav til seg selv skaper han respekt hos sine undergitte. De høye krav en sjef setter til seg selv, baserer seg på profesjonalitet og personlige verdier og normer, slik som ærlighet, lojalitet og moralsk mot.

I mitt hode brøt Monty med rubbel og bit av dette. Han var intet godt eksempel, intet godt overhode. Han stilte ikke spesielt høye krav til seg selv, om vi for eksempel skulle sammenlikne ham med sin motstander, Rommel. Ærlighet og lojalitet visste han knapt hva var. Han ble for eksempel kastet ut av Sandhurst, den britiske hærens krigsskole, fordi han satte fyr på en av sine medelever – og hans mor, som han bare hadde forakt til overs for, og hvis begravelse han senere nektet å overvære, måtte forhandle ham inn igjen. Ingen ringere enn Sir Basil Liddell Hart, som vi kanskje kunne driste oss til å kalle en av Montgomerys venner, var temmelig åpen med mannen: «[Y]our manner has always been your worst handicap.»

Enda verre blir det om vi skulle støtte oss på FFOD versjon 2007. Der finner vi for eksempel følgende gladmelding, lånt av general Sir John Hackett: «En mann kan være falsk, overflatisk, løgnaktig eller korrump

på alle områder og likevel være en briljant matematiker eller verdens beste maler. Men det er en ting han aldri kan være, og det er en god soldat.» Hvis vi med «soldat» mener alle stridende i uniform og med «god» mener effektiv, formålstjenlig eller egnet, er utsagnet beviselig helt galt. Er det *noe* vi kan være rimelig sikker på, så er det at Monty var falsk, løgnaktig og en effektiv soldat. Høyt dekorert var han, i to verdenskriger, men like fullt temmelig frastøtende. Eisenhowers kommentar fra 1963 overlater også lite til fantasien: «Fremfor alt er han psykopat, ikke glem det. Han er en slik egosentriker, at mannen – alt han har gjort er perfekt – aldri har han gjort en feil i sitt liv.»

Hvis vi derimot med «god soldat» mener en soldat som verken er falsk, overflatisk, løgnaktig eller korrump, er Hacketts påstand helt rett, men militært meningsløs. Jeg er derfor langt på vei enig med Montgomerys egen etterretningssjef, brigader Sir Edgar Williams, som slo fast følgende enkle faktum: «He wasn't a nice man – but nice men don't win wars!» Hans viktigste biograf, Nigel Hamilton, var minst like direkte og slo fast at Montgomery var: «A misfit who was perpetually at war with himself as well as with others, and often driven to the very edge of madness.» Men samme biograf hevder at selvsamme Montgomery var «head and shoulder over any other Allied general in World War II.» En slik «pakke» – en briljant militær drittsekk – er det umulig for dem som tror på FFOD å ta inn over seg. Men for all del, det kan godt være jeg som tar feil. Hva *du* får ut av dette, er ikke avhengig av hva jeg mener, men av hva *du* mener, og det er det som betyr noe når vi leser på nivå tre.

General Ulysses S. Grant, Nordstatenes øverstkommanderende under siste del av den amerikanske borgerkrigen og senere amerikansk president, var alt det Montgomery ikke var. Grant var ekstremt ærlig, ekstrem lojal og utviste ekstremt moralsk mot. Altså et prakteksemplar av en militær leder om vi legger kravene fra FFOD 2000 til grunn. Han var også ekstremt viktig med tanke på krigens utfall. Men også her vil vi forsøke oss litt med den tredelte lesning.

I sin biografi skriver Grant følgende:

[General Buell] was a strict disciplinarian, and perhaps, did not distinguish sufficiently between the volunteer who «enlisted for the war» and the soldier who serves in time of peace. One system embraced men who risked life for a principle, and often men of social standing, competence, or wealth and independence of character. The other includes, as a rule, only men who could not do as well in any other occupation.

Lest på nivå én, det vil si hva dette forteller oss, er jo dette ganske tankevekkende. Jeg selv er jo et praktkeksemplar av en fredstidssoldat, og skal vi tro Grant, er den mest sannsynlige grunnen til at jeg trives så godt her at jeg ikke duger til spesielt mye annet. Det kan han ha mye rett i.

Lest på nivå to, derimot, det vil si hva dette betyr for han som skrev og for hans samtidige, åpner det seg noen nye tolkninger. For i hvilken gruppe skal vi plassere Grant selv? Grant hadde mot sin vilje gått på West Point, og hadde til sine egen store overraskelse bestått. Etter å ha utmerket seg positivt i krigen mot Mexico, slet Grant deretter tungt med å tilpasse seg livet i fredsarmeen. Han utviklet betydelige alkoholproblemer og fikk etter hvert like betydelige økonomiske problemer. I 1854 søkte han avskjed fra hæren og lyktes nøyaktig like dårlig på alt annet han forsøkte å få til i livet, presidentembetet inkludert. Det eneste han lyktes med, i tillegg til krig, var ekteskapet, men det skal vi la ligge her. Vi skal bare i forbifarten nevne at Grant også skrev det som mange regner som tidenes beste militære selvbiografi. Det fikk han dog liten personlig glede av. Han skrev nemlig om kapp med en alvorlig og svært smertefull kreftsykdom og døde kun en knapp uke etter å ha satt punktum. Nok en «krig» han altså vant, på sitt forunderlige vis.

Med andre ord: For mange av Grants samtidige som leste den siterte teksten over, passet ikke forfatteren i noen av kategoriene. «Useless» Grant kunne ikke en gang *do well* i forsvaret. Han dugde ikke til noe i det sivile liv, og han dugde ikke til noe i det militære liv heller. Forsvaret var for dem som hadde mislykkes med alt; han mislyktes med det også.

Så, lest på nivå to, kan sitatet oppfattes som en liten tilsnikelse fra godeste Grant. Han deler verden inn i to kategorier som får det til å virke som om han selv tilsynelatende passer inn i den beste. Han hadde

jo selv meldt seg frivillig da krigen startet. Men mange av dem som leste dette, ville mistenke ham for ikke en gang å tilhøre den dårligste kategorien. Den kategorien han burde tilhøre, fantes ikke i Grants system. Grant var i store deler av sitt liv en *loser*, i alles øyne, sine egne inkludert, og denne kategoriseringen kan altså sees på som den eldre mannens forsøk på å «redde» den yngre utgaven av seg selv.

Leser vi dette på nivå tre, det vil si hva dette sier oss, gitt at vi vet hva det sa *dem*, får vi nok en grunn til å reflektere over militært lederskap. Det finnes få tegn på at Grant noen gang leste, eller, for den del, *eide* en bok om taktikk. Han hanglet seg som nevnt gjennom West Point, som han ikke engang hadde søkt, og han la ikke skjul på hva han synes: «The most trying days of my life were those I spent there, and I never recall them with pleasure.» Hva har dette med ledelse i krig å gjøre, kunne vi kanskje spørre. Jo, Grant var helt udugelig til alt, *unntatt* nettopp ledelse i krig. Spørsmålet er: Hvordan kunne man vite det på forhånd? Hvordan kan karer som Grant «spottes» og dyrkes frem i fredstid? Hvordan skal vi få dem inn i de rette lederutviklingsprogrammene? Og hva verre er: Hadde det vært opp til hæren selv, hadde Grant aldri blitt øverstkommanderende. Det var president Lincoln, *politikeren*, som så og beskyttet talentet. Til de som til stadighet kom trekkende med at Grant drakk for mye, skal Lincoln etter sigende ha hatt et ganske fyndig svar: «I wish some of you would tell me the brand of whiskey that Grant drinks. I would like to send a barrel of it to my other generals.» Kort oppsummert, Lincolns forhold til Grant var temmelig ukomplisert: «I can't spare this man, he fights.» Sett i ettertid er det ikke vanskelig å være enig med Lincoln. Grant var uunnværlig; uten ham hadde historien sett ganske annerledes ut.

Poenget her er at dagens norske Forsvar ikke har plass for typer som Grant. Han hadde ikke kommet inn på krigsskolen, selv om han faktisk hadde søkt. Og om han hadde kommet inn, hadde han raskt fått ord på seg å være kjedelig, asosial og temmelig udugelig. Han var riktignok svært god med hester, men det er heller ingen kvalitet som etterspørres i særlig grad lenger. Så, skulle dagen komme, står det ingen Grant klar til å komme oss til unnsetning. Han står formodentlig i elektronisk kø på NAV.

Så, til slutt, har vi egentlig *lært* noe om ledelse i krig av å lese om Monty og Grant på tre nivåer? Hvis vi med læring mener *relativt varige endringer i atferd som et resultat av erfaringer*, har vi neppe lært særlig mye. Da er det ikke sikkert vi kan lære spesielt mye av historien overhodet. Men det er etter min mening en for snever forståelse av læring. Vi kan lære også uten å endre atferd.

Det er ikke det vi erfarer ved å lese bøker og biografier som er det sentrale her, men at vi blir bedre til å erfare nye ting ved nettopp å erfare, *også* gjennom andres erfaringer. Hans-Georg Gadamer har gitt en god beskrivelse av erfaring, som illustrerer forholdet godt:

The truth of experience always implies an orientation toward new experience. That is why a person who is called experienced has become so not only *through* experience but is also open *to* new experiences. The consummation of his experience, the perfection that we call 'being experienced', does not consist in the fact that someone already knows everything and knows better than anyone else. Rather, the experienced person proves to be, on the contrary, someone who is radically undogmatic; who, because of the many experience he has had and the knowledge he has drawn from them, is particularly well equipped to have new experiences and to learn from them. The dialectic of experience has its proper fulfilment not in definitive knowledge but in the openness to experience that is made possible by experience itself.

Ved å lese om ledere som lyktes i verdenshistorisk målestokk, men som *ikke* passer i vårt bilde av god militær ledelse i krig, blir vi kanskje mindre skråsikre og mer søkende? Evnen til å oppfatte og forstå nye ting er ikke bare viktig for å *forstå* ledelse, men også om man ønsker å *praktisere* ledelse bedre. Spesielt om vi skal operere med allierte eller overvinne motstandere som er svært ulike oss selv, må vi prøve å være radikalt udogmatiske. Skal vi lære noe som helst om hva som helst, må vi evne å være kritiske, spesielt mot oss selv. For igjen å låne noen formuleringer fra en gammel kollega av meg, Otto Ruge:

I de årene da jeg var lærer i strategi på Den militære høiskole, søkte jeg å banke inn i mine elever at meget få kriger har vært genialt ført. Når man leser krigshistorien, bør man holde sig for øiet gamle Oxenstiernas ord: 'Min sønn, gå ut i verden og se med hvor liten forstand statene blir styrt.' Slik er det i krig også. Som regel gjør alle dumheter, og den vinner som gjør færreste dumheter.

Så til de av dere som tror at «Monkey» og «Useless» tilhører en for lengst forgangen tid og at alt er så annerledes nå, er det bare å si: Les mer! HEL og RAM *and all of that* tar seg vakkert ut på papiret, de er fine stjerner å navigere etter, men vi gjør dumheter hele tiden, og det dummeste vi gjør, er å late som om vi ikke gjør det. De menneskene som beskrives i våre doktriner, finnes ikke. Folk med slike egenskaper søker utfordringer andre steder enn i Forsvaret. Vær derfor spesielt skeptisk til alle de forbillidlige egenskapene som henges på de herrer som har maktet å flyte helt til topps i det militære systemet. Vi bør alle forsøke å bli bedre versjoner av oss selv, men vi må ikke lukke øynene for utfordringene. Vi er mennesker, og *intet* menneskelig bør være oss fremmed!

Til de som har oppfattet dette kapittelet som kun et oppsop av andres tanker og et lappeteppe av mer eller mindre relevante sitater, kan jeg bare si at det er nettopp det som skjer når man holder seg med offiserer, sågar hovedlærere på Stabsskolen, som aldri *selv* har hørt en eneste kule bli avfyrt i raseri. Synker man så langt inn i lenestolen som jeg har gjort, har man lite annet å forsvare seg med enn andres bragder og triumfer. Min posisjon i lenestolen forklarer også mitt noe uærbødige forhold til militært lederskap *and all of that*. Men – for å gjenta meg selv for tredje gang – hva *jeg* mener, spiller ingen rolle. Det er hva *du* mener, som betyr noe, og det er bare i det tilfellet at du mener *akkurat* det samme som du mente før du begynte å lese dette kapittelet, at jeg har mislykkes. Da er det bare underholdningsverdien igjen, i beste fall.

«Det er problematisk dette, at vi ikke tolererer at Forsvarets operative avdelinger trives i jobben sin. Dersom vi ikke tåler krigerens trivsel med håndverket, kommer vi neppe unna den konklusjonen at det vi egentlig ikke tolerer, er krigen.»

Naastad, N. (2010). Idealismen og brutalismen. *Norges Forsvar*, (8).

«Ryktene om luftmaktens allmakt er nok noe overdrevet.»¹

Hans Ole Sandnes

Ærede leser!

Et godt lesestykke utsetter gjerne leseren for en åpning som pirrer nysgjerrigheten og frister til videre lesing. Denne overlagte prosessen bør skriveren starte opp allerede i tittelen. I herværende tekst vil du finne at det ikke er helt slik. Tittelen vil utvilsomt vekke nyfikenhet, men er altså ikke utpønsket av meg.

Det mangler ikke tittelen noe, selv om den er et sitat, og et pålagt sådan. Foreløpig er det kanskje ikke så mange som kjenner til hva annet tittelen er – nemlig en naastadisme. Jeg har tenkt på det og har kommet til å like denne naastadismen særlig godt. Det tror jeg Ole Jørgen og Øistein hadde stø anelse om da de spurte om skriveleveranse fra meg med utgangspunkt i nettopp denne. Det var omtenksomt gjort av dem, ettersom de overhodet ikke ville vurdert «nei takk» som gyldig svar på sin forespørsel. Uavhengig av det: Du skal se at naastadismene etter hvert blir kjent og kjær lærdom for fler og fler. Vel. Nok om både tittel, forespørsel og formål med teksten. Nå er jo skriveriet uansett begått.

Dersom det skal nyttes begreper som er mangslungne, blir disse ofte redegjort for straks etter åpningsavsnittet. Heldigvis trenger ikke «allmakt» noe nærmere avklaring, annet enn en forsikring om at her omhandler «allmakt» ikke guddommelige, men menneskelige aktiviteter. Også «luftmakt» er ganske tråklede å definere, særlig hvis det skal gjøres både fyllestgjørende og kort. Heldig da at heller ikke «luftmakt» trenger noen nærmere avklaring – i hvert fall ikke i denne teksten. Det duger med den generelt utbredte oppfatningen at luftmakt hører til innen militær makt.

¹ Naastad, N: (2003): «Er terskelen for krig senket?» *Norges Forsvar*, nr. 5.

Om ikke før, så vil skriveren omsider komme til saken etter begreps-avklaringene. Hva skal leseren få lese om? Forrige år ble det laget reality-tv om livet på en norsk kampflyskvadron. Serien viste nye flygeres ankomst på operativ avdeling og deres ferd fram til kampklar status. Og i strid bar det. Nå sist år fikk Forsvaret, Luftforsvaret og i særdeleshet kampflyvåpenet mye og positiv oppmerksomhet for innsatsen i Libya-operasjonene. Kan det være slik at ryktene om luftmaktens allmakt ikke er overdrevne allikevel?

Vi skal her nøye oss med å se på bruken av norske kampfly. Det er vanskelig å peke på endring eller utvikling i noe dersom utgangspunktet er ukjent. Derfor blir det først litt om utvalgte utviklingstrekk ved kampflyvåpenet fra slutten av den kalde krigen, og om norske F-16 i krigene i Kosovo, Afghanistan og Libya. Så skal vi til sist se på om dette kan ha bidratt til å svekke eller forsterke ryktene om luftmaktens allmakt.

Etter kampflyanalysen tidlig på syttitallet og det påfølgende kjøpet av F-16, var kampflyets primære rolle defensive kontraluftoperasjoner og noe antisjøinvasjon. Dette inngikk i et velfundert invasjonforsvarskonsept og var godt reflektert både i utdanning og øvingsaktivitet. I 1989 falt Berlinmuren, og snart ble både Sovjetunionen og Warszawapakten oppløst. Etter noe tid avstedkom dette endringer. I 1996 ble 338-skvadronen innmeldt som *Immediate Reaction Force* (IRF) til Nato i luft-til-luft-rolle. Skvadronen ble Nato-evaluert som slik utrykningsstyrke samme år. Det var blitt lagt særlig vekt på utvikling av planverk og et nytt kontainerkonsept. Hensikten var å minimere tidsforbruk til deployering, slik at «klar for oppdrag» kunne meldes så kjapt som råd i et innsettingsområde. IRF-styrken ble øremerket for innsats ut fra baser både hjemme og på Natos sydflanke. 338-skvadronens deltagelse i krigen på Balkan våren 1999 foregikk nettopp i en slik luft-til-luft-rolle, med F-16 OCU² – og derved med en nokså lik kapasitet som da F-16 ble anskaffet ved inngangen til 1980-tallet. Den første krigsinnsatsen

² OCU er kort for Operational Capability Upgrade.

for norske jagerflygere siden annen verdenskrig kom slik til å foregå i en velkjent rolle og med en versjon av F-16 som Luftforsvaret hadde brukt i nesten 20 år.

De norske kampflyenes innsats i Kosovokrigen var utmerket, og oppdraget ble løst. Ut av Balkan kunne det naturligvis dras en rekke lærdommer. Av disse er særlig to verdt å ta med her. For det ene begynte det å bre seg økt forståelse for og erkjennelse av at kampflyoperasjoner utenfor Norge, inkludert ikke-artikkel 5, verken var utenkelig eller fjernt. For det andre fulgte det i kjølvannet av Kosovokrigen signaler som tydet på at det å fly kun en (defensiv) luft-til-luft-rolle vanskelig kunne betraktes som å dra noen betydelig del av lasset. Diskusjoner om luft-til-bakke-rolle og kapasiteter for norske kampfly var imidlertid ikke noe nytt. Dette hadde i noen tid vært diskutert både i kampflymiljøet, ved Luftforsvarets flytaktiske skole (LFTS) og ved Luftkrigsskolen – hvor luftmaktavdelingen for øvrig fornyet seg så hurtig og kraftig tidlig på nittitallet at ‘mikrorevolusjon’ muligens er en rimelig betegnelse. Planleggingen for midtlivsoppdatering (MLU) av F-16 tok til allerede på tampen av åttitallet sammen med de andre europeiske F-16 landene. I 1997 ble et forprosjekt til en luft-til-bakke-kapasitet startet opp, og ved årtusenskiftet ble det besluttet at en «Initiell Autonom Overflatekapasitet for F-16» skulle være på plass innen 2003. Litt forsinket ble F-16 MLU tilført norske skvadroner i perioden 1998–2000. Uten MLU ville det vært liten reell mulighet til å innføre den type luft-til-bakke-kapasitet norske F-16 har i dag, med bruk av moderne presisjonsstyrte våpen. Bestykning med targetingspod,³ som i luft-til-bakke-rolle nyttes til både å finne, identifisere og laserbelyse mål fra cockpit, har både i Afghanistan og i Libya vist seg svært nyttig. Dette gjelder både i nærstøtteoperasjoner,⁴ interdiktoperasjoner⁵ og ikke minst Strike Coordination and Reconnaissance (SCAR).⁶

³ Målbelysningsutstyr.

⁴ Close Air Support; CAS.

⁵ Air Interdict; AI.

⁶ Som ikke har noen norsk betegnelse.

Operation Enduring Freedom (OEF) tok til 7. oktober 2001 som følge av angrepene den 11. september 2001. Den 30. november 2001 meldte regjeringen – med forbehold om Stortingets godkjenning – at den ville tilby USA militære styrker til OEF og kampen mot internasjonal terrorisme. Tilbudet omfattet ulike styrkebidrag, deriblant F-16. Samarbeidet med Nederland og Danmark for å få til et felles EPAF-kampflybidrag⁷ til OEF kom formelt i gang ved et møte i Nederland rett før jul 2001. Neste møte skulle finne sted i januar 2002, men ble utsatt på grunn av usikkerhet om behovet for EPAF-flyene. Men etter hvert tydet amerikanske signaler på at EPAF-flyene ville bli brukt, og nytt møte ble holdt i februar. Det lå nå an til at EPAF skulle settes inn i starten av juni til erstatning for seks franske Mirage-2000D som fløy ut fra Manas-basen rett vest for Bishkek i Kirgisistan. Nederland, Danmark og Norge skulle bidra med to fly hver i en nærstøtterolle.

I mai kom det til endringer. Franskmennene ville antagelig bli på Manas ut september. EPAF kunne forvente å være ønsket inn fra 1. oktober – men nå til erstatning for både de seks franske Mirage-flyene og tolv amerikanske F-18 Hornet. Behovet for EPAF-fly var økt fra seks til atten fly. For Norge innebar dette omprioritering. NATO-evaluering og FWIT⁸ måtte gå sin gang, dog med førstnevnte i noe redusert omfang, da OEF nå fikk førsteprioritet.

Arbeidet med å opprette autonom luft-til-bakke-kapasitet i kampflyvåpenet hadde som nevnt pågått i noen tid. Laserstyrte bomber var anskaffet, men ikke targetingspod. Foreløpig måtte derfor bomber levert fra norske F-16 laserstyres inn på målet av andre, for eksempel av Ground Forward Air Controllers (GFACs). Men til nærstøtterollen i Afghanistan ble det ansett nødvendig å ha targetingspod slik at bombene kunne laserstyres fra flyet. De øvrige EPAF-landene hadde anskaffet slike til sine F-16, inkludert Belgia. Luftforsvarets løsning ble leie av amerikansk utstyr, etter hvert dansk og til sist også belgisk. Det var kun et meget beskjedent antall targetingspoder til låns samtidig, og i etter-

⁷ EPAF; European Participating Air Forces – benevnelse av europeiske land som har F-16.

⁸ Fighter Weapons Instructor Training.

tid kan det trygt slås fast at utsjekksprogrammet vi hadde laget oss kun bestod av et minstemål antall turer. Like fullt gikk det i lange perioder bare smått fremover i gjennomføringen av utsjekker på det lånte utstyret. Det kom derfor godt med at norske elever og instruktører fløy med dette utstyret på FWIT. Vedlikeholdssiden var naturligvis ikke opplært på dette utstyret heller, ei heller oppsatt med reservedeler til en pod som ikke var innført i systemet.

Kort og foreløpig oppsummert kan det slås fast at forut for Kosovo-krigen var både F-16 som våpenplattform og oppdrag i luft-til-luft-rolle kjent og trent gjennom mange år. Slik sett var kanskje ikke selve håndverket den største utfordringen. Men i kald krigs-årene som gjenstod etter anskaffelsen av F-16, inngikk norske kampfly helt og fullt i et nasjonalt invasjonforsvar. Norske kampfly trente ikke på å reise ut for å krige andre steder. Norske kampfly var ment å forsvare Norge. De inntrykk, utfordringer og ulike prøvelser som krigsdeltakelse kan bringe, var helt nytt for de fleste – og ble erfart i en situasjon hvor det kan se ut til at verken de øverste myndigheter i landet eller kampflyvåpenet selv var helt og fullt med på det som skulle skje. Statsministeren fant å kunne ta i bruk ordet «krig» først flere år senere, og bare en håndfull flygere fra de øvrige kampflyskvadronene tok del i operasjonen.

Forut for krigen i Afghanistan var dette annerledes. Nå var det en mye mer utbredt aksept for kampflydeltakelse i internasjonale operasjoner, og så å si alle gripbare flygere fra de per da tre norske kampflyskvadronene deltok i OEF. En god del personell både i detasjementet og i organisasjonen for øvrig hadde erfaring fra kampflyoperasjonene i Kosovo-krigen. Men når det gjelder det rent håndverksmessige, hadde denne erfaringen begrenset verdi. Både nærstøtteoppdraget og det særs sentrale verktøyet targetingspod var nytt – ja, aldeles kliss nytt. Med tilstrekkelig antall poder og i tillegg sterkere (kan hende helst *kun*) prioritet på trening i nærstøtte, ville tiden fra februar til oktober 2002 gitt vesentlig mer av både opplæring, mengdetrening og ikke minst skarpe våpenleveringer. Ferdighets- og kompetansenivået vi brakte med oss inn i nærstøtteoppdraget i Afghanistan, kunne uten tvil vært bedre.

Da Libyaoppdraget kom, hadde F-16 mer enn tretti års tjeneste i Norge. Hele logistikksiden, fra forsynings-, vedlikeholds-, ammu-

sjons- og våpentjenesten ut til flightline, er kort og godt bunnsolid både med hensyn til kompetanse- og erfaringsnivå. Også blant pilotene er erfaringsnivået høyere enn noensinne med F-16. Dette gjelder både i antall år i operativ tjeneste ved skvadron og flytimer på typen. Siden oppdraget i Afghanistan har kampflyvåpenet kontinuerlig trent i samme roller og oppgaver – både luft-til-luft og luft-til-bakke. Libyaoppdraget kunne i så måte knapt kommet på et bedre tidspunkt. Fra oppdraget ble mottatt til deployeringen fant sted gikk det i realiteten en helg. En skal alltid tilstrebe å følge god forvaltningsskikk, og i denne prosessen ble deler av gjeldende forvaltningsregime ikke fulgt. Men like fullt sier reaksjons- og forflytningsevnen sitt. Oppdraget kom en fredag, og styrken reiste ut påfølgende mandag med seks F-16, 140 personell og om lag 65 tonn materiell. Fra og med torsdagen den samme uka fløy norske F-16 i operasjonene over Libya.

De norske pilotene utførte hovedsakelig to typer luft-til-bakke oppdrag i Libya, med bevæpning bestående av laserstyrte og GPS-styrte bomber av 500-punds og 2000-punds størrelse. Omlag 75 prosent av oppdragene var Strike Coordination and Reconnaissance (SCAR) og resten interdikt. SCAR-oppdrag innebar patruljering og gjennom søk av et tildelt område, med angrep og våpenbruk mot mål som måtte befinne seg der. SCAR ble fløyet til alle døgnets tider og er allerede i sitt utgangspunkt meget krevende. Uavhengig av dagslys eller nattemørke satt piloten i cockpit med stort ansvar for selv å identifisere mål og vurdere risikoen for uønsket/utisiktet skade.⁹ Deretter skulle piloten beslutte om målet skulle angripes og gjennomføre angrep på legitime mål slik at både engasjementsregler,¹⁰ internasjonalt lov- og regelverk samt andre spesialinstrukser¹¹ ble etterlevd. På grunn av stabilt gode værforhold som gir god sikt, og terreng som i liten grad byr på skjul, kan store deler av Libya betegnes som nær optimalt for anvendelse av

⁹ Såkalt Collateral Damage.

¹⁰ Rules of Engagement.

¹¹ På flygerspråket SPINS for Special Instructions.

luftmakt. Innledningsvis var militært materiell, kjøretøyer og våpensystemer hovedsakelig i bruk på pro-Gadaffi siden. Etter hvert kom stadig mer av slikt materiell også i bruk på opprørsiden. Selv med bruk av moderne teknologi og meget gode sensorer, og selv med de gunstige vær- og terrengforholdene, representerte dette betydelige utfordringer knyttet til identifisering av mål. Andre utviklingstrekk og tilpasninger hos partene på bakken, både med henblikk på opptreden og utstyr, bidro også til stadig økende utfordringer. Alt dette reduserte fordelene av ellers optimale luftmaktforhold. Et typisk forløp av et SCAR-opppdrag var «takeoff» og transitt ut til drivstoff-fylling i lufta (AAR) over Middelhavet nord av Libya. Deretter mottok man dagens eller nattens oppdrag fra CAOC¹² via AWACS.¹³ Etter en time til halvannen med SCAR i tildelt område var det på ny lufttanking over Middelhavet, fulgt av nok en time eller så med SCAR før retur til basen på Kreta. Varigheten av et SCAR-opppdrag var typisk ca. fem timer.

Den andre hovedtypen oppdrag var interdikt, som utgjorde ca. 25 prosent av oppdragene. I hovedsak ble disse oppdragene fløyet om natten. Interdiktoppdragene var fullt ut forhåndsplanlagte i CAOC-en med angitte mål, tidspunkt for angrep og våpenbruk. Et typisk forløp av et interdikttoppdrag var «takeoff», lufttanking over Middelhavet, transitt videre til målområdet, for deretter å gjennomføre planlagt angrep på angitt tidspunkt. Nok en tanking var sjelden nødvendig. Typisk varighet av et interdikttoppdrag var tre til 3,5 timer.

Under krigen i Libya fløy den norske styrken 2820 timer med F-16, fordelt på 666 tokt i betydningen enkeltfly i lufta. Dette inkluderer F-16 flygingene mellom Norge og Kreta. Det ble brukt totalt 588 bomber, noe som er å anse som et høyt tall.

Feilangrep forekommer i så å si alle konflikter, noe som i hovedsak skyldes to ting: Folk flest er mennesker, som jo innimellom gjør feil, og som til overmål også kan finne på å glemme å sjekke eller gjøre selv

¹² Combined Air Operations Centre.

¹³ Britiske, Franske, Amerikanske eller Natos luftovervåkningsfly; Airborne Warning and Control System.

vitale håndgrep. Dernest tilkommer det faktum at ingen teknologi er immun mot verken svikt eller feilfunksjonering. Ved siden av muligheten for egne skader og tap er det et verste-scenario for enhver flyger å foreta eller ta del i feilbombing. I Libya hadde den norske styrken kun et meget lite antall feilfunksjoneringer ved våpenslipp. Det er ikke mulig på forhånd å vite når eller hvor slikt inntreffer. Til alt hell kom feilfunksjoneringene i ikke-urbane omgivelser og uten å forårsake utilsiktet skadevirkning. Under denne krigen var fru Fortuna med oss. Samtidig understreker jeg nok en gang at her må også styrkens svært sterke og høye ferdighetsnivå tas med inn i betraktningen.

Det er et munnhell, hvis opphav jeg ikke kjenner, som lakonisk lyder «you can't argue success». Isolert sett kan det slås fast at det gikk greit både i Kosovo, Afghanistan og Libya. Den norske F-16 styrken løste luft-til-luft-opdraget sitt på en aldeles utmerket måte under Kosovo-krigen, og personellet høstet erfaring fra strid, men altså i en rolle som ikke var veldig etterspurt. Noe særlig skryt og internasjonal kred genererte innsatsen ikke.

I OEF i Afghanistan var aksepten for og viljen til deltagelse i internasjonale operasjoner vesentlig bedre, nærstøtterollen absolutt relevant, og de få tilfellene av våpenbruk fra norske kampfly i OEF ble gjennomført slik engasjementsregler, nasjonale føringer og oppdrag tilsa. Selv om vi håndverksmessig sett gikk bortimot 100 prosent baklengs inn i nærstøtterollen i OEF, ble godordene etter innsatsen i Afghanistan atskillig flere.

I Libya inngikk norske F-16 i en rolle som var trent over år, med egne targetingspodder. Dette bar ferdighetsnivået preg av. Kampflyvåpenet som sådan hadde til dels mye erfaring fra både Kosovo og Afghanistan, og både villighet og vilje var nå upåklagelig. Og det som kom av godord denne gangen, havner kort og godt i en klasse for seg. Det vanket uhemmet skryt både for relevansen, kvaliteten og effekten av de norske kampflyenes innsats i Libya.

Det er naturligvis godt å se tilbake på vel gjennomført innsats, uansett når og hvorhen den ble begått. Men når det gjelder krig, skal man holde seg for god til å støtte seg på enkle, lettvinde restaurantversjoner om hvordan og hvorfor ting hang i hop – eller eventuelt gikk galt. I Libya

fløy norske kampfly svært krevende oppdrag, med en svært omfattende bruk av våpen, hvert eneste døgn over så lang tid, at suksessen ikke kan forsøkes forklart verken med retoriske lettvintheter eller henvisning til flaks. Den helt avgjørt viktigste enkeltfaktoren bak suksessen er det svært høye ferdighets- og kompetansenivå både på logistikksiden, operasjonsstøttesiden og blant pilotene. Basingrediensene i dette er selvsagt gode og sunne holdninger, relevant og oppdatert kunnskap og altså godt håndverk.

Av dette er det særlig ferdigheter som er trenbare. I det siste har begreper som *riktig effekt på rett sted til riktig tid* vært mye brukt. Dette er det reell fare for at kan gå på bekostning av den plassen og det fokuset som «mengde» både fortjener og trenger. Ferdigheter avhenger av praktisk opptrening og må vedlikeholdes og øves dersom forvitring skal unngås. Kvalitet er bra, men det må også være tilstrekkelig mengde. Slik er det bare. Den desidert mest betydningsfulle faktoren for ferdighetsnivået blant pilotene er flytid.

I en av de beste visene til Hans Rotmo opplyses det at «de e itjån som kjæm tå sæ sjøl». I Libya gikk det veldig godt både med operasjonene og ettermålet. Hvor verdifullt dette siste er, og til hva slags praktisk nytte det eventuelt kan la seg omsette, har jeg ikke skrevet noe om. Men det kan sikkert studeres, og jeg ser ikke bort fra et spedt forsøk en gang i fremtiden. Den viktigste enkeltfaktoren til suksessen i Libya var solide ferdigheter. Det kan ikke garanteres suksess i neste krig selv om dette ferdighetsnivået opprettholdes. Det er imidlertid på det rene at vi også i neste krig maksimalt vil kunne prestere på det nivå som er opp trent – og ikke en millimeter høyere.

Oppsummert er det ingen tvil om at det har skjedd en faktisk bedring i kvaliteten på norske F-16 sin innsats gjennom krigene i Kosovo, Afghanistan og Libya. Også relevansen av norsk kampflyinnsats ser ut til å ha blitt oppfattet som stadig økende gjennom disse tre krigene. Spørsmålet er om det er dekning for å si – basert på en meget komprimert gjennomgang av norsk kampflyinnsats i tre kriger siden 1999 – at ryktene om luftmaktens allmakt ikke er overdrevne allikevel ...? Konklusjonen må bli nei. Ryktene om luftmaktens allmakt er fremdeles overdrevne – men ikke fullt så overdrevne som tidligere.

Herværende konklusjon til tross: Ryktene om luftmaktens allmakt vil antagelig bli oppfattet som noe overdrevne ennå en god stund fremover. Det visste Nils godt da han nennsomt førte i pennen naastadismen om luftmaktens allmakt. Naastadismene er meget egnet – og selvsagt av opphavsmannen også ment – til å stimulere (innimellom provosere) både tenkning, ytterligere lesning, og gjerne skriving. Slikt brer lett om seg, med den virkning at det tenkes, leses og skrives bare mer. Man kan selvsagt også skrive om luftmakt uten særskilt tenkning eller lesing i forkant. Det kan skrives både i provokasjon, inspirasjon, irritasjon og begeistring over en naastadisme. Alt dette *kan* bli bra. I motsatt ende av skalaen finner vi skjær collateral damage, hvilket vil være mulig i kjølvannet av selv den mest utkrøpne naastadisme. Men det verken kan eller skal Nils lastes for.

«Saken er jo den at gir man en idiot utdanning,
så får man ikke annet enn en utdannet idiot,
som sikkert kan bli en god byråkrat.»

Naastad, N. (2001). Jan Østby. *LuftLed*, (3).

«Den som ikke har lest og studert som ung, sovner med en bok i fanget som 40-åring. Det er derfor VG selger så bra hos de tilårskomne på Stabsskolen.»¹

Geir Olav Kjørnes

Er påstandene som fremsettes, riktige? Mon det. Interessant er utsagnet iallfall, det har en ikke ubetydelig brodd, det uttrykker en klar mening, er sarkastisk, en klassisk naastadisme. Så kan man være enig eller uenig, men interessen vekkes. Og slikt blir det debatt og meningsytring av. La oss se på utsagnet via noen omveier.

De unge bør *lese og studere*, ellers går det dem ikke vel. Det kan likevel bli for mye av det gode, hvis vi skal tro Aftenpostens Jan E. Hansen. Og det er det all grunn til. Hans kronikker er godt og oppbyggelig lesestoff, da særlig hans betraktninger fra og gjerne om Roma.

Og apropos Roma, dette latinske klimaks der en trækker på og i kultur og antall filer i gaten er bestemt av hvor mange Fiater det er plass til i bredden. Roma, der nordmenn som Ibsen, Bjørnson, Wergeland, Naastad og undertegnede har oppholdt seg og studert for å nå et høyere bevissthetsnivå, for – med noe vekslende hell – å bli åndsmennesker av enda bedre tapning.

Men altså: Hansen skrev for noen tid siden at det er for mange som leser og studerer. Det er for mange som på død og liv skal bli akademikere, som skal leve av å gjøre heller uproduktive ting som å forske på dialekter i Trøndelag, kvinnefrigjøring i innvandremiljø eller obskure sider ved sildefiskets historie. Det er for mange amanuenser og dosenter, for mange som skal ha mastergrad. Flere burde lære seg matnyttige

¹ Naastad, N. (2000). Utdannelse i Luftforsvaret. *LuftLed*, (2), 24–25.

ting, bli bakere, slaktere eller tømrere, bli gagns mennesker. Håndverkene må få sin status tilbake, det er de som bokstavelig talt skaffer oss vårt daglige brød. Sier Hansen – og har rett. Nordmenn og -kvinner vil ikke bli skitne på hendene, det har vi alskens innvandrere til. Vi er i ferd med å bli et nytt Kuwait, med en innfødt, rik, lat og bortskjemt overklasse, og arbeidsinnvandrere som holder velferdssamfunnet i gang. Og etter oss kommer oljefondet og deretter syndefloden.

De *unge* bør lese og studere. *Ung* er et tøyelig begrep. Mens man før var voksen som konfirmant, tror mange i dag de er unge når de er femti. For noen tiår tilbake ble alder sett på som et kvalitetsmerke, man hadde opplevd og erfart noe, kunne noe; i dag avskrives man som utdatert og ubrukelig. Derfor må en late som om en er ung. Gå en tur i hvilken som helst norsk bygd eller by, og du ser bestemødre som kler seg som om de var tjue. Pent er det ikke, som oftest svært ukledelig eller rett frem vulgært. Alder er bare et tall, sier noen. For noe sprøyt!

«Vi vil leve lenge vi, men gamle vil vi aldri bli», synger Halfdan Sivertsen og tar tidsånden på kornet. Ungdomsidealet dyrkes i en orgie av Botox, silikon og Viagra. Barn utsettes til kvinnen er nærmere førti slik at ungdomstiden kan nytes i fulle og ikke minst lange drag, mens sinnsforvirrede mannfolk hiver seg på kone og barnekull nummer to eller gjerne tre midt i femtiårene. Hei, hvor det går! Å ha tenåringer i huset når du selv er sytti, er jo bare kos ...

Over til *boken* i fanget. Bøker må en venns på, akkurat som tran, og dette bør fortrinnsvis skje i ung alder mens kropp og sinn er formbare. Senere blir begge deler mer og mer stive og upåvirkelige. Men i likhet med tran gir bøker effekt på sikt. De gjør deg godt, de er med på å gi deg et grunnlag å bygge videre på, en dannelses som skiller det tenkende menneske fra andre dyr, de siviliserte fra de usiviliserte, de dannede fra de som ikke er det. Begge deler kan imidlertid gi en besk smak i munnen og bli noe kjedelige i lengden. Høgskolelektor Einar Tore Larssen mente – og gjør det sannsynligvis fortsatt – at kadettene på Luftkrigsskolen burde lære fransk og gjerne lese fransk poesi, nettopp og blant annet for å bli dannede mennesker. Historikerne var selvsagt sterkt imot. Imot det franske av historiske grunner, og imot det de oppfattet som tidstyveri av praktiske og egoistiske grunner. Man måtte

lese og studere noe matnyttig, må vite, vi kan lære av historien! Hadde åndsmennesket Einar rett?

Janne Haaland Matlary, det nærmeste vi kommer en kvinnelig helgen i Norge i dag, har sagt noe sånt som at dannelse ikke er særlig utbredt nord for Skagerrak, og hun har rett. Men hva skal vi med dannelse i verdens rikeste land ... ? Like ille står det til med den alminnelige høflighet, ualminnelig som den etter hvert har blitt. I land som vi burde finne det naturlig å sammenligne oss med – med stor statsgjeld, men dog – hilser folk på hverandre når de møtes på gaten selv om de ikke kjenner hverandre fra før. Vi nordmenn kikker ned eller vekk for å unngå øyekontakt, for å unngå å bli utfordret til å framtvinge et nikk eller det som verre er, å si «god dag». Høflighet skal inn på timeplanen i skolen – det er på høy tid. Det er fåtallet som lærer slikt hjemme, og mange av de som faktisk gjør det, er innvandrere fra land og kulturer hvor høflighet fortsatt er en dyd, og som har kommet hit til landet for å gjøre det arbeidet vi nordmenn er for fine for.

Bokens død er varslet gjentagende ganger, uten at det har hjulpet syndelig. Det gis stadig ut et utall bøker med mange sider og liten skrift. Mange er høyst sannsynlig både uinteressante og tungleste – og dermed meget søvndyssende – og som offiser har man jo mye annet som må gjøres ... Men en del bøker skulle eller burde en jo gjerne lest for å ha en ballast når en havner i diskusjoner med akademikere eller andre kverulanter. Da hjelper det betraktelig å ha lest *om* bøker. Aviser betaler folk for å lese og anmelde – hvorfor da lese selv når en kan få presumptivt kvalifisert personell sitt syn på saken?

En dag for ikke lenge siden lå det en iPad på pulten, glinsende og glatt som en BI-student. iPad må til for å se ut som en moderne leder. Den stivnede sjel med angst for alt nytt ropte varsko, men da vidunderet endelig ble slått på, viste det seg å være et sjarmerende bekjentskap. Den ble konfigurert og lastet og gudene vet hva. Etter det har den lystret ethvert vink. Den lar meg skue ut i verden til de fjerneste himmelstrøk og de vakreste mennesker, den forteller hvordan været blir og skaffer mer eller mindre nyttige ting som etter bare noen få dager nærmest på mirakuløst vis dukker opp i posten. Den fikser det meste! Og når den er sliten og trøtt, er det bare å putte en kontakt i enden på

den, og snart er den like fyrig. Hva mer kan en mann egentlig ønske seg ... ?

En kollega sier at man kan lese bøker på den, noe som synes tvilsomt siden den ikke kommer med eseløre. En bok er av papir, ikke av plast og glass. En bok slås *opp*, den slås ikke *på*. Mange av oss er eselørelesere fra barnsben av; det kom med tranen. Men innerst inne vet vi at vi kommer til bli forført på dette området også. Det er bare å kapitulere. Og skulle den bli like søvndyssende som den klassiske utgaven i papir, er det jo bare å hoppe over på kabal.

Så har vi *førtiåringen* da, midt i livet, bærebjelken i arbeidsliv og familie. Oppdager at han ikke er helt ung lenger, at han ikke er udødelig, at bilringen er der og at månen står i ny. Det er krise på gang, og tiltak iverksettes. Motorsykkel erverves – jo større, jo bedre. Treningsutstyr kjøpes i store kvanta og til enhver aktivitet. Birkebeinerrennet – eller *Birken*, som det heter i de kretser – er et must, og Trondheim–Oslo kjøres helst på sykkel. Hva gjør man ikke for å bevise for seg selv og ikke minst andre at kroppen er sprekere nå enn for tjue år siden? Det er på kanten av hva kroppen tåler, men hva gjør en ikke for helsa?

Han leser *VG*, førtiåringen, i alle fall når han er på stabsskolen. Nå er det flere enn stabsstudentene som kjøper denne avisen som av helt uforståelige grunner er Norges mest kjøpte og leste. Skjønt det siste er heller tvilsomt, for billedmengden og størrelsen på overskriftene skulle tyde på at leseferdigheten blant kjøperne ikke er spesielt velutviklet. På den annen side, dersom *VG* bidrar til å holde folk våkne, er ikke det et pluss, noe som taler til trykksakens fordel? Slett ikke. Nyere forskning – nyttig denne gangen – viser at vi i dag *sover* mindre enn før, og hva verre er – vi sover for lite. Får man kun fem timers søvn pr natt, er risikoen dobbelt så stor for å dø av hjerte- og karsykdommer sammenlignet med de som sover to timer mer. Det viser en undersøkelse lagt frem i British Sleep Society (sic!). Søvnmangel kan også føre til vektøkning, diabetes, høyt kolesterol og ditto blodtrykk. Så det å sove er ikke det dummeste man gjør. Det er faktisk direkte helsebringende. Snart får vi nok kjedelige bøker på blå resept. Gode soldater sover dessuten når de kan. Det er en fordel å være uthvilt når kampene starter.

Noen av oss leser Dagbladet og vil helst ikke bli sett levende med VG i hånden. Til nød kan fisk pakkes i den. Og hvorfor er det slik, vil mange spørre seg, er det ikke bare snakk om nyansforskjeller i utbredningen av kjendiser, lavkarbodiesetter, sexskandaler og nedrakking av folkevalgte og andre øvrighetspersoner? Jo, må det medgis, det er i grunnen det. Men vanens makt er stor, og går en noen tiår tilbake, var Dagbladet kulturelitens avis, de intellektuelles avis, stedet for de dyptpløyende kronikkene, de tøylesløse debattene og Inge & Sten. Med Solstads Dagbla' under armen signaliserte man et åpent sinn, progressive holdninger og en liberal innstilling til det meste. Det var slik man ønsket å fremstå. VG sendte ut stikk motsatt budskap – herr Trangsynt fra Bakvendtland med stivnet sjel.

Over tid har så de to avisene konvergert mot et slags kollektivt lavmål, et felles multiplum, boulevardpresse på sitt ynkeligste med VG som den mest irriterende. Om det så kun er vanen, Dagbladet er tross alt best.

Magasinet – på lørdagene – er en sterkt medvirkende årsak til det, med mye godt lesestoff og med Rolf Hansens kryssord som høydepunktet. Han er en temmelig intrikat og smått genial kryssordkonstruktør som på en uakademisk måte kommer opp med de mest fantastiske og ikke minst utrolige løsningsord. Et eksempel for uinnvidde: «Vinter» blir «Gressklippereierhivileperiode». En sann kreativ utfordring som til livsledsagerskens stadige ergrelse kan bidra til tidsfordriv hele uka og dermed fortrenge det som vedkommende mener er viktigere oppgaver. Og som kryssordløser må det medgis at det er en fordel å ha lest noen bøker ...

Stabsskolen er ikke hva den var. Den store endringen kom gjennom den såkalte akademiseringen av Forsvarets høyere utdanning. Tre år på en av de tre krigsskolene gir bachelorgrad, to år på stabsskolen gir mastergrad. I Forsvaret, hvor betegnelsen «akademisk» i mange miljøer nærmest er et skjellsord, var motforestillingene mange. Hvor vanskelig kan det være å lære å utøve makt, å bekjempe og drepe andre på en formålstjenlig måte? Krigens krav læres ikke gjennom bøker, de må kjennes på kroppen, sa hardlinerene. For å si det med Patton: «War is very simple, direct and ruthless. It takes a very simple, direct and ruthless

man to wage war.» Intet rom for finslige akademiske overlegninger, altså.

Men nå er det jo så viselig innrettet at heller ikke krigen og dens vesen er hva den var. Etter Pattons storhetstid har det blitt utkjempet et stort antall kriger, den ene ikke den annen lik. Det har blitt utgitt et stort antall bøker og artikler hvor utviklingen beskrives og endringene forklares. Kreative betegnelser med tilhørende trebokstavsforkortelser (TBF) innføres og promoteres for så å bli erstattet av nye. Krigsakademier har i sannhet hatt gode vekstforhold.

Den ovenfor nevnte akademisering gikk for øvrig rimelig greit, for faktum er at kvaliteten på de militære skolene alltid har vært høy, og tilpasningen til det øvrige høyskolesystemet har medført en ytterligere forbedring av dokumentasjon og kvalitetssikringssystemer som bare har vært av det gode. Det vil kunne hevdes at undertegnede er en smule inhabil i denne sammenheng, men i den grad dette måtte være selvskryt, skal det så avgjort lyttes til – det kommer fra hjertet. Dessuten vet alle som har vært innom disse institusjonene på den ene eller andre side av katetret, at sjefer kommer og går – skolestab, pensum og ikke minst akademisk personale består. Slikt blir det – stort sett – kvalitet av.

Tidspunktet for utdannelsen er et interessant spørsmål. Er det bedre å overlate disse tilårskomne offiserene til VG, nærmest på heltid, enn å sette dem på skolebenken? Er det andre yrkesgrupper som har en snittalder på vel førti år for sine nyutdannede på masternivå? Ingen, selvsagt – for de fleste en nokså absurd tanke. I dag tar langt de fleste sin MA før de er tretti. Skal Forsvaret henge med i Utdanningsamfunnet, i kampen om talentene, må tilsvarende skje der.

Utdanning og kompetanse var ikke spesielt fremtredende i FSJs militærfaglige råd som ble presentert i november 2011 – dette sikkert til glede for krigsskoleansatte som har hatt en viss nedleggelses-/samløsliseringstrussel hengende over seg. Det er grunn til å tro at denne sektoren blir sett på med lupe ved neste korsvei. Nå er det slik at mange korsveier i våre dager er erstattet med rundkjøringer, og disse har den iboende, positive egenskap at de kan ta deg tilbake til utgangspunktet, noe som av og til er en fordel.

Uansett, lupen kommer til å bli brukt, og det er å håpe at de som titer, forstår hva de ser. Det er ikke alltid tilfelle, og siden det slett ikke er sikkert at disse menneskene ber om råd fra kompetent – om dog noe ubeskjedent – hold, gis det herved uoppfordret: Yrkesoffiserer som i fremtiden har ambisjoner om å bli oberstløytnant, må ta en mastergrad. Mange bør imidlertid – som for så vidt også er tilfelle i dag – ta utdannelsen på sivile institusjoner, innenfor et rimelig bredt spekter av fagfelt slik at offiserskorpset får en mangefasettert kunnskapsbakgrunn. Alle trenger ikke å ha nilest von Clausewitz, Warden eller John Andreas Olsen. Et offiserskorps med mangfoldig bakgrunn vil minske konformiteten i tanker, ord og gjerninger og dermed danne et bedre grunnlag til å møte en fremtid som er mer uforutsigbar enn noen gang. Krigen kommer aldri til å bli hva den var.

Bachelor- og mastergradene bør rimeligvis henge sånn noenlunde sammen, altså er krigsskolene stedet for dette. Og det hele bør fortrinnsvis være i havn før de tretti – halvveis til seksti og offiserens pensjonisttilværelse. Det tvinger seg frem en befalsskole med studiepoeng – uklokt, men hvem hører på meg? – og da er en svært nær en bachelorgrad gjennom kombinasjonen BS og gamle KS I – du husker den? Ordningen med KS I og KS II fungerte utmerket, og KS II lå tett opp til masternivået. Med rundkjøringsbildet fortsatt på netthinnen: tilbake til utgangspunktet. Det vil i dette tilfellet være en fordel. Så kan Stabsskolen bli stabsskole og ikke et stabsstudium.

Så noen ord om den personen, det miljøet og den sammenhengen som har avfødt naastadismene.

I Oslo møtes en håndfull menn som kaller seg TLF – Tidligere Luftkrigsskolesjefers Forening – med ujevne mellomrom, men alltid med flytende hjerneføde – for å diskutere verden slik den var, er og burde ha vært. Luftkrigsskolen er selvsagt et tilbakevendende tema. Flere var direkte involvert, for ikke å si pådrivere og faddere, i den noe langdryge prosessen som til slutt innbrakte Nils – og Luftkrigsskolen – doktorgraden. For tid tok det ... Det var imidlertid direkte påkrevd å få etablert et luftmaktmiljø – Luftkrigsskolen var dårlig på luftkrig! Før besto

pensum av taktiske publikasjoner, faktaopplysninger om fly og andre våpensystemer samt generell krigshistorie. Luftkriger som blusset opp i det store utland, ble – i mangel på kompetente folk fra Luftforsvaret – kommentert og forklart av hæroffiserer. Det hele var i bunn og grunn et sorgens kapittel. Luftmakt var et ikke-eksisterende uttrykk på norsk. Området formelig skrek etter fornyet innhold, et innhold som kunne gi Luftforsvarets offiserer et teoretisk rammeverk å sette seg selv og det de drev med inn i, og som var av en slik kvalitet at det kunne passere de allmenne akademiske krav.

Nils var noe så sjeldent som rett mann på rett sted til rett tid. Han hadde albuer spisse nok til å slåss seg til en plass i solen internt i lærerkollegiet, og noen blåveiser ble utdelt. Albuene virket også på fotballbanen, med samme resultat. Han er en av hovedgrunnene til at LKSK i dag har et meget kompetent luftmaktmiljø, et miljø vel ansett i verdensmålestokk – såpass ubeskjeden må det være lov å være i denne sammenheng.

Hans stil ble snart velkjent og til dels fryktet. Sarkasmene satt løst, og med en utsøkt evne til å sette ting på spissen for å få frem et poeng gledet han mange og ergret noen. Med sin ytterst demokratiske legning sørget han for at alle fikk sitt, det være seg GIL-er, kadetter, skolesjefer og kolleger i og uten uniform. Hellige kuer fikk ikke tygge drøv i fred, de ble fraktet fram i lyset og gitt en velformulert dødsdom. Med tidvis stor skadefryd lot han sin skarpe penn pirke borti alle lag av den militære befolkning, og noen andre også. Underholdningsverdien var alltid stor, det faglige innholdet slik at han ble lest og lyttet til. Han var – og er – nærmest for en institusjon å regne i Luftforsvaret.

Nå er dette gudskjelov ingen nekrolog, og når denne passus får noe fortidsaktig over seg, skyldes det det faktum at Nils for noen år siden, til manges overraskelse, meldte overgang til Universitet i Trondheim. TLF har diskutert og analysert denne hendelsen meget grundig. Men jobben var gjort, et bærekraftig luftmaktmiljø var på plass, og skulle han gjøre noe annet i relativt arbeidsdyktig alder, var tiden inne. Dessuten hadde han blitt en så stor autoritet, at han – med sin velutviklede skepsis til autoriteter – kanskje ikke likte det han så i speilet. Han søkte luftforandring, og det står det respekt av. Sjelen fikk ikke stivne.

Så, etter en tid i militær dvale, ble lukten av sagmugg for sterk. Norges Forsvarsforenings organ *Norges Forsvar* og ikke minst dets lesere nyter nå godt av hans kommentarer. Etter en noe forsiktig start har han svingt seg opp mot gamle høyder, og i nr. 10/2011 er det opphau-singen av «nettverksbasert forsvar» (NbF) og ikke minst dets gullbe-hengte, nasjonale yppersteprest som får pisk på en måte som gjør det klart at forskjellen på akademisk frihet og akademisk frekkhet er hår-fin. Og leseren tenker, jo, mannen har gode poenger, kanskje han til og med har rett? NbF er jo nok en TBF...

Og når det gjelder stilen: Vi husker historien om skorpionen som fikk haik med frosken over elven. Frosken var skeptisk og lurte på om skor-pionen kom til å stikke ham. «Nei, da drukner vi jo begge to», beroli-get skorpionen. Halvveis over skjer det uunngåelige; skorpionen stik-ker, og frosken stønner: «Hvorfor? Nå dør jo du også?» Skorpionen sukker: «Det er ikke fornuftig eller logisk, men det er min natur.»

Uten sammenligning for øvrig: Nils sin form er Nils sin natur.

Til glede for mange og ergrelse for noen.

«Ikke at jeg er imot at folk skriver. Men dersom man ikke har noe å si, kan man gjøre det ved å holde kjeft i stedet for å fjerne enhver tvil.»

Naastad, N. (2002). Simultankapasitet. *LuftLed*, (4).

«Så kan man jo si at det har jeg gjort før, skrevet om ting jeg ikke har greie på. Det er naturligvis rett. På den annen side så er det jo mange som skriver om noe de har greie på, uten at ting nødvendigvis blir så mye klarere av det.»¹

Einar Tore Larssen

9500 flytimer: Noen tanker om en skrivestrategi

Om to fragmenter

Schreiben ist also das Mittel, dem Leser unsere Auffassungen aufzudringen, der Zweck.

Forfatter ukjent

Tekstfragmentet øverst på siden er hva redaksjonskomiteen for her-
værende festskrift har gitt meg i oppdrag å dissekere og kommentere.
Nitid kildegransking tilsier at det angivelig skal ha vært ført i pennen
av jubilaranten selv og at signaturen således er vederheftig.

Det andre tekstfragmentet er et løsrevet sitat som ved en tilfel-
dighet dukket opp på mitt skrivebord under eksegesen av det første.
På sett og vis handler dette om ting jeg i høy grad betrakter som
mitt anliggende, og jeg har derfor funnet det hensiktsmessig å gjengi
det i sin helhet på originalspråket. Den opplyste leser vil, med en

¹ Naastad, N. (2001). 9500 flytimer. *LuftLed*, (4).

smule innlevelse, formodentlig være i stand til å identifisere dette som tysk.

Siden fragmentet er skrevet på tysk, er det nærliggende å anta at det må være en tysker som har skrevet dette. Eller noe liknende. Som han har skrevet altså, ikke noe som likner på en tysker. Hvem det kan være, aner jeg ikke. Det er noe gammelmodig over skriftbildet, som kan tyde på at opphavsmannen ikke lenger er blant de levende. Kan det være Martin Luther? Det ser ikke akkurat ut som noe salmevers eller et fyndord fra katekismen, så jeg tar det ikke for gitt at det må være han. Tenk om det likevel er han? Helt sikker kan man jo aldri være når man skriver om ting man ikke har greie på.²

Om flytimer og tall

Årets jublant er selv en av dem som skriver om ting han ikke har greie på. Det er iallfall hva han påstår. Det kan umulig være særlig lurt å skrive om ting man ikke har greie på, når man arbeider på et stort universitet. Et universitet er et sted som er fullt av folk som fryder seg over å kunne slå ned på stakkarer som skriver om ting de ikke har greie på. En kan til

² Det kan for eksempel utmerket godt tenkes at dette fragmentet stammer fra Luthers *Tischreden* eller fra en av hans mange prekener der han, rett som det er, kommer med gullkorn om de forskjelligste ting i tilværelsen. Hør bare: «Wer singt, der sorgt nicht viel.», «Ketzer sind nützlich. Wir wissen nicht wie gut es uns ist, Gegner zu haben.», «Es ist die größte Torheit, mit vielen Worten nichts sagen.», osv. Dersom det ikke er Luther som er opphavsmann, hva med Hitler? Kan det dreie seg om et lite kjent sitat fra *Mein Kampf*? Forfatteren er i så fall død og tilhører en svunnen tid vi for lengst har lagt bak oss, og han hadde definitivt sine metoder for å få anderledes tenkende til å skifte mening. Problemet med Hitler er kanskje at det stort sett ikke var skrijving, men helt andre midler han grep til, når han virkelig skulle gjøre inntrykk på folk. En tredje kandidat som melder seg på til rollen som den ukjente forfatter, er tidligere forsvarsminister Karl-Theodor Freiherr von und zu Guttenberg. Slektsnavnet hans gir unektelig gode assosiasjoner til renessansemenesker med et presserende behov for å få satt ting på trykk. Eks-ministeren er riktignok ikke død, men en eller flere av dem som skrev doktoravhandlingen hans, kan jo, for alt jeg kjenner til, ha funnet det betimelig å forlate denne verden. En må også holde muligheten åpen for at dette tekstfragmentet slett ikke er noe sitat, men noe herværende forfatter har funnet på: en parafase, en pastisj, en parodi eller simpelthen en forfalskning. Hvem vet?

og med hevde at det er mange blant de skadefro som lever nettopp av slikt. Til jubilentens forsvar kan man anføre at dette var noe han holdt på med den gangen han arbeidet i Luftforsvaret. Der var kanskje ikke fallhøyden spesielt stor siden det neppe kan ha vært overvettes mange som virkelig hadde greie på det Naastad påstår at han ikke har greie på. Luftforsvaret for øvrig var, da som nå, fullt av folk som fryder seg over helt andre ting enn det man gjør på universitetet. Dessuten dreier dette seg om tall og jagerfly, og alle vet at tall er noe det er fordømt vanskelig å holde styr på i Luftforsvaret, iallfall når det er snakk om jagerfly. Kommer det tilstrekkelig mange nuller bak et siffer eller to, er det omtrent umulig å vite hva man skal tro. Hvor mange jagerflytimer trenger vi egentlig for at prisen pr. flytime skal stå i et rimelig forhold til det vi har tenkt å investere? Nylig fikk vi høre at folk som påstår de har greie på hva de snakker om, har regnet ut at prisen på nye jagerfly blir sånn omtrent hundre tusen millioner – 100 000 000 000 – kroner høyere enn hva de før har påstått. Dette er mer enn hva to norske industriarbeidere med gjennomsnittslønn til sammen vil ha utsikt til å kunne innkassere brutto, selv om de arbeider i hundre tusen år. Når levetidskostnadene bykser i vei på denne måten og det enda ikke er helt sikkert hvor mange jagerfly Norge egentlig ønsker seg, skal det jammen noe til å regne ut om prisen på en flytime JSF blir til å leve med. Hva skjer for eksempel dersom ett eller flere av de flyene man påstår man vil kjøpe, går tapt ikke så lenge etter anskaffelsen? Hvordan påvirkes flytimeprisen av dette for det eller de flyene det er snakk om, og hva blir kostnadseffekten for gjennomsnittsprisen pr. flytime fordelt på samtlige av de flyene man ikke lenger er helt sikker på om man ønsker seg? Her begynner regnestykkene å bli temmelig uoversiktlige, og det kan ikke være lett å kontrollere om en som påstår at han har greie på nettopp dette, virkelig vet hva han holder på med.

Om skrivestrategier

Å skrive om noe for noen, innebærer alltid et eksplisitt eller implisitt valg av skrivestrategi. Dette gjelder enten man har greie på det man skal skrive om, eller ikke. Med skrivestrategi mener jeg en plan for hva man ønsker å oppnå med det man har til hensikt å formidle, og et valg av virkemidler man vil anvende for å nå det mål man har satt seg. I denne skrivestrategien har leseren alltid en rolle. Den som skriver, henvender seg til leseren i den hensikt å påvirke dennes følelser, meninger eller handlinger på en eller annen måte. Trer man inn i leserrollen, inngår man en form for kontrakt med den som skriver, idet man bevisst eller ubevisst aksepterer å la seg utsette for dennes påvirkende handling. Dette innebærer selvsagt ikke at man utsteder en slags blankofullmakt der man godtar å la seg påvirke på den måten eller i den retning den skrivende ønsker. Tvert om kan leserens valg av rolle like godt være motivert av et sterkt ønske om å avvise og gjendrive den påvirkning han utsetter seg for. Eller det kan være ham revnende likegyldig hva forfatteren egentlig har for hensikter med det han serverer.

I pakt med hevdvunnen praksis innenfor fortellingsanalyse, kan det være på sin plass å påpeke at man ikke uten videre kan identifisere den reelle forfatter³ med den instans som innehar skriverrollen i den framstillende tekst. Sagt med andre ord: Det er ikke innlysende at det *jeg* som skal «skrive om noe jeg ikke har greie på», i ett og alt svarer til og står for det samme som den virkelige forfatteren som skriver dette. Forfatteren kan utmerket godt velge å la skriveren framføre synspunkter som ikke nødvendigvis er hans egne. På tilsvarende vis kan han tillate seg å tillegge leserrollen replikker og tanker som ikke uten videre vil bli akseptert av de reelle lesere⁴ som måtte la seg friste til å prøve ut denne rollen. Poenget er at det er forfatteren selv som har herredømmet over rolleutformingen og som på suverent vis kan bestemme hva for innhold rollene skal ha. Om han finner det formålstjenlig, kan han

³ I foreliggende tilfelle: «Naastad-kjøtt-og-blod-der-og-da».

⁴ I foreliggende tilfelle: «Potensielle-kjøtt-og-blod-lesere-av-*LuftLed*-desember-4-2001».

også delegere en større eller mindre del av denne rolleutformingen ned til den skrivende og/eller lesende instans.⁵

Siden den foreliggende *LuftLed*-tekst utgjør innledningen til en signert kommentar, det vil si et stykke «sakprosa» og ikke en roman eller en novelle, kan det kanskje virke unødvendig omstendelig å gjøre denne presiseringen.⁶ De fleste lesere vil sannsynligvis finne det uproblematisk å identifisere «Naastad-kjøtt-og-blod-der-og-da» med det «jeg» som opptrer i tekstens skriverrolle og føle seg bekvemme med at dette «jeg-ets» synspunkter tillegges den reelle forfatter. Jeg har stor sympati for et slikt syn og vil i fortsettelsen ikke gjøre noe forsøk på et pedantisk prinsipptryteri på dette feltet. I den grad det virker plausibelt, vil jeg la skriverens synspunkter få status som Naastads. En bør imidlertid ikke være blind for at den beskjedenhet skriveren legger for dagen når han sier at han skal skrive om noe han ikke har greie på, utmerket godt kan være falsk. Uten å insinuere at Naastad av den grunn måtte lide av en eller annen form for personlighetsspaltning, må en kunne tillate seg å anta at hans personlige oppfatning av egen kompetanse innenfor fagfeltet jagerflytimeproduksjon godt kan være vesentlig forskjellig fra den han lar skriveren gi uttrykk for.

Store forfattere benytter ofte åpningslinjene i en tekst til å klargjøre hva for slags kontrakt det er leseren inviteres til å inngå. Dette kan de på finurlig vis skrive inn i selve teksten, eller de kan slå det opp i klartekst i form av en epigraf, eller som Naastad, i en ingress. Av denne konstateringen kan man ikke uten videre utlede at Naastad er en stor forfatter, men man kan heller ikke utelukke det. La oss nøye oss med å fastslå at han er i godt selskap.

⁵ For en enkel og klar oversikt over ulike funksjoner med tilknytning til det jeg har kalt «skriver- og leserrollen», henvises til Gérard Genettes behandling av forteller- og leserrollens funksjoner, slik disse er framstilt i (1972): «Discours du récit», *Figures III*, Éditions du Seuil, Paris, s. 261–267. Lesere som ikke behersker fransk, vil finne den samme framstillingen i engelsk oversettelse i Genette, Gérard (1980/83): *Narrative Discourse, An Essay in Method*, Translated by Jane E. Lewin, Cornell University Press, Ithaca, New York, s. 255–262.

⁶ Hvor høy saklighetsterskelen er eller bør være i en kommentar, er selvsagt et spørsmål som kan diskuteres. Vi befinner oss under enhver omstendighet innenfor en genre der det er adskillig mer rom for sprelske innfall enn i en vitenskapelig artikkel.

Om et kontraktforslag

Hva er det så Naastad har å tilby sine lesere i det kontraktforslaget han legger fram? Slik jeg ser det, dreier det seg i hovedsak om tre ting:

For det første: et emne, nemlig produksjon av jagerflytimer.

For det andre: en klargjøring av egne forutsetninger og begrensninger.

For det tredje: et varsko til leserne vedrørende bedrevitende forfatteres evne til å skape klarhet.

Om emnet skal det her ikke sies mye. Siden ingressen er sakset fra et tidsskrift som primært henvender seg til lesere i Luftforsvaret, må en kunne gå ut fra at et slikt emne i seg selv har en sterk attraksjonsverdi. Produksjon av jagerflytimer vil av små og store ledere spontant bli oppfattet som selve kjernen i organisasjonens virksomhet, og vil som sådan ha et betydelig potensial til å lokke interesserte inn i leserrollen. «Kom og les, dette er viktig!» Her må man kunne se for seg en leseroppslutning som ligger vesentlig over frammøteprosenten ved norske kommunvalg. Hva Naastad selv kan ha hatt til hensikt å si om dette emnet, framgår ikke av ingressen, og den som i dag måtte være interessert i dette, anbefales hermed å søke i *LuftLeds* arkiver.

Om sikker viten

Når det gjelder jubilantens klargjøring av egne forutsetninger og begrensninger, så rommer denne flere forhold det er verd å tenke gjennom. Hva vil det egentlig si å skrive om noe man ikke har greie på, og hva oppnår Naastad ved å understreke nettopp dette?

Om det første er det vanskelig å si noe bastant, ut over det jeg i ralerende form innledningsvis har sagt om opphavsmannen til det andre tekstfragmentet: Helt sikker kan man aldri være. Forsøker man å gå i dybden her, havner man lett uti det som har vært erkjennelsesteoretikernes store anstøtssten helt siden filosofiens begynnelse: Hva er egentlig sikker kunnskap? Å gi noe objektivt svar på dette innenfor rammene av dette jubileumsfestskriftet, er selvfølgelig utelukket. Hva kostet det vel ikke Descartes av tvil og ransakelse å gruble seg fram til det «cogito» som skulle bli fundamentet i hans vitensanskuelse? Det «ergo sum» som

derav fulgte, kan vel heller ikke, i strengeste forstand, gjøre krav på å representere noen udiskutabel form for objektiv sannhet. Når jubilanten sier han vil skrive om ting han ikke har greie på, gjør han i realiteten ikke noe annet enn å påberope seg det som objektivt sett er alle skrivendes lodd: fraværet av en visshet uten forbehold.⁷

Om ulv i fårikål

Et helt annet spørsmål er naturligvis hva man rent subjektivt tror eller mener man vet om de ting man skriver om. Her ufarliggjør Naastad sine egne betraktninger om jagerflytimeproduksjon ved å la skriveren påstå at han ikke tror han har greie på hva dette går ut på. Mener han egentlig dette, eller foretar han her et taktisk grep som dels kan fungere som et skjold mot polemiske angrep fra folk som tror de vet, dels kan virke som en styrkemultiplikator for de argumentene han selv har tenkt å framføre? Jeg må ærlig innrømme at jeg har vanskelig for å fri meg fra en mistanke om at jubilanten her i realiteten opptrer som en ulv i fårikål. Med dette mener jeg at Naastad har visst å definere seg inn i en rolletolkning som gjør at han i egenskap av skriver kan fråtse uhemmet i det sammensurium av påstander om flytimer og tall han må kunne antas å ha snappet opp i forkant av sin skriveakt. Hva smaker vel egentlig bedre enn å kunne late som om man er helt uten innsikt i matfatets finesser, mens man allerede i god tid på forhånd har sett seg ut de saftigste godbitene og er klar til å hogge løs på dem?⁸

⁷ Selvfølgelig finnes det såkalte «fakta» som vi i vår hverdag ut fra praktiske hensyn kan anse som uomtvistelige. At Hitler, for eksempel, i fysisk forstand må kunne betraktes som død, synes å være en slik udiskutabel sannhet. At Luther i sin tid tok til motmæle mot folk som drev med avlatshandel, er også en «sannhet» vi har vent oss til å leve med. Men noen form for garanti er vel neppe å oppdrive. Hvor Hitler befinner seg nå, er et åpent spørsmål, og at Luther kan ha hatt en klosterbror eller en dobbeltgjenger som i realiteten var den som skrev ned de 95 tesene som skal ha blitt slått opp på kirkedøra i Wittenberg, kan vi slett ikke utelukke. Helt sikre på at det var Naastad selv som i sin tid forfattet ingressen som her er gjengitt som tekstfragment nummer en, kan vi heller ikke være. Han kan jo ha brukt en eller annen godt betalt konsulent for å få satt det på papiret, eller det kan ha vært en ubetenksom kollega eller en glup kadett som har hvisket ham noe i øret.

⁸ Å opptre som ulv i fårikål, er på sett og vis jevngodt med å ty til de samme knep som

Om forfatterens prerogativ

Et annet forhold som styrker mistanken om at Naastad forsøker å ufarliggjøre seg selv, er at han lar skriveren gjengi en påstand om at dette ikke er første gang han skriver om ting han ikke har greie på. Her skal man legge merke til at dette er en bemerkning som tillegges et «man» som vi vanskelig kan oppfatte som noe annet enn skriverens kontraktsmotpart, leseren. Naastad benytter seg med andre ord av sin privilegerte posisjon som rollebestyrer til sleipt å la skriveren gli inn under skjorta på sin kontraktsmotpart og hviske ham i øret akkurat det han, Naastad, vil ha ham, leseren, til å bringe til torgs. Ikke nok med det! Forfatteren er sannelig raus nok til å la skriveren gi leseren medhold i det han lar ham påpeke. «Det er naturligvis rett», repliserer skriveren.

I tråd med det som tidligere er sagt om skrivestrategier, er det grunn til å framheve den regifunksjonen tekstforfatteren her utøver. Denne funksjonen er etter mitt syn et av de fornemste virkemidler en forfatter rår over. Det er Naastad, i egenskap av forfatter, som benytter seg av sitt prerogativ til å la skriveren gjengi i indirekte tale en innvending som enda ikke er framsatt, men som han, Naastad, finner det formålstjenlig at innehaveren av leserrollen en gang i framtida bør være reflektert nok til å komme med.

Effekten av dette forfatterinngrepet er tofoldig. For det første gir det skriveren anledning til å presentere en sluttreplikk som fungerer som et framskutt forsvar mot eventuelle bedreviteres tåketale. Å tro at man har greie på ting, gir ingen garanti for at man evner å framføre sine

benyttes av de mange villmarksfundamentalistene som uskyldsblått taler varmt for et aldri så lite nærvær av store, ekle kjøtteterer i norske utkantområder. Hva de vokter seg vel for å si, er at den egentlige hensikten er å tømme norske bygdesamfunn for utmarksbeitende sau og sørge for at velmenende bønder blir sittende igjen med reven pels. Kan man kalle slikt for dyrevern, eller dreier det seg i realiteten om en nøye planlagt kampanje som skal sørge for at den enes brød blir den annens død? Er rovdyrxfanatikerne, når alt kommer til alt, ikke noe annet enn godt betalte stormtropper for en bygerilja av kyniske, statsansatte økonomer hvis overordnede, strategiske visjon går ut på å la det nedarvede norske kulturlandskapet gro igjen og samle alle nordmenn i lønnsomme, urbane stordriftsenheter? Bør vi som nasjon finne oss i slikt? Hadde noe tilsvarende latt seg påvise i Bosnia eller Kosovo, ville NATO umiddelbart ha klassifisert det som dyrisk rensing, og norske jagerfly ville ha vært blant de første til å gå på vingene for å presisjonsbombe bestialiteten.

synspunkter med klarhet. For det andre må det være grunn til å anta at det Naastad forsøker å oppnå med denne velregisserte liksomdialogen, er å skape empati og gi leserne av *LuftLed* en følelse av at han spiller på samme lag som dem. At en ureflektert leser lett vil kunne la seg besnære av denne sjenerøsitet og derigjennom la seg frarøve det han i utgangspunktet måtte besitte av kritisk holdning og distanse til det han snart skal lese, trenger man ikke mye fantasi for å innse.

Om Sein og Schein

Den strategien Naastad avslører gjennom sine «klargjørende» betraktninger over egne skriveforutsetninger og begrensninger, tar i realiteten sitt utgangspunkt i den eldgamle filosofiske motsetningen mellom «væren» og «synen», mellom det som er, og det som ser ut til å være, mellom Sein og Schein. Hvis Naastad gjennom den innledende påstand klarer å skape et skinn av at han ikke har fnugg av peiling på produksjon av jagerflytimer, samtidig som han gjennom den etterfølgende argumentasjon demonstrerer at er det noe han har greie på, så er det nettopp dette, så bedriver han det som på godt norsk kalles villedning av leseren. Leseren lures i så fall en stakket stund til å tro at han selv sannsynligvis vet atskillig mer enn skriveren om det som skal behandles, og vil derfor etter all sannsynlighet bli så overrasket over det skriveren kan slå i bordet med, at han lett legger seg flat for sin listige motpart. Under et dekke av naiv uvitenhet manøvrerer skriveren sin godtroende leser opp i et hjørne, der han brutalt og effektivt kan frarøve ham alle illusjoner og hamre inn det budskapet han selv så kløktig har ønsket ut.

Hvis Naastad derimot er oppriktig når han lar skriveren påstå at han ikke tror han vet noe om jagerflytimeproduksjon, og den etterfølgende argumentasjonen hans er så hjelpeløs at leseren ikke et øyeblikk er i tvil om at skriverens beskjedenhet er en dyd av nødvendighet, så har Naastad skaffet seg all den sympati det er mulig å oppnå ved å vise at han er dødsens ærlig i sin framstilling. Selvinnsikt og oppriktighet er solide egenskaper som gjør det mulig å stå oppreist, også når man hører storm. Siden den etterfølgende argumentasjon er noe som i kraft av redaksjonelle føringer glimrer med sitt tekstlige fravær, må vi her nøye

oss med å konstatere at uansett hva denne enn måtte bringe for dagen av pondus og noldus, vil jubilanten kunne smykke seg med en aura av goodwill og beundring. Overbeviser han, kan han sole seg hemningsløst i glansen av sin bravur. Gjør han det ikke, har han i det minste vist at han er ærlig, og skal ha honnør og takk for at han prøvde.

Om eksperttips og helgardering

Sett nå at Naastad hadde forsøkt seg med en diametralt motsatt strategi og ingressivt utgitt seg for å være ekspert på flytimeproduksjon. I vår tid er det jo mulig å utgi seg for å være ekspert på det meste, så hvorfor ikke?⁹ Hva kunne han eventuelt ha hatt å vinne på å framstille seg selv som autoritativ jagerflytimeproduksjonsekspert? Ingenting, spør du meg. Det minst skadelige han kunne ha oppnådd, ville være å bli stemplet som skrytepave dersom hans selvbilde skulle vise seg å holde mål og bestå sin argumentasjonsprøve. Det verste ville selvfølgelig være å bli tatt med buksene nede og bli satt på plass av en eller flere av dem som virkelig har greie på ting de skriver om. Det skrivestrategiske valg Naastad her har gjort, fungerer med andre ord som en form for helgardering og innebærer at han har satt seg selv i en vinn-vinn-situasjon. Det motsatte valg kunne vanskelig ha brakt ham noe annet enn tap. Om jubilanten taler sant når han sier at han ikke har greie på jagerflytimeproduksjon, så har han iallfall med dette avslørt at han har en velutviklet forståelse for skrivestrategier.

⁹ En skal ikke ha hørt lenge på Dagsnytt eller sett mange minuttene av en Dagsrevy, for å oppdage at verden er full av eksperter som angivelig vet det meste om hva som helst. At lisensfinansierte medier lar dem få blomstre som de gjør, sier vel en del, både om et redaksjonelt armod i de nevnte medier, og om markedskreftenes infiltrasjon av de organer hvis hovedoppgave en gang var å sørge for at det betalende publikum ble tilbudt en rimelig kritisk distanse til de samme markedskrefter. Statskanalenes knefall for ekspertokratiet gir ekstra grunn til bekymring i en tid da stemmene til fritenkere som Herbjørn Sørebo og Erling Lægred ikke lenger er å høre.

Om pedagoger og falske profeter

I det tredje og siste punktet i Naastads kontraktsforslag, varselropet om bedreviternes vansker med å skape klarhet i det de skriver om, relativiseres betydningen av å ha grundig kjennskap til det emnet man behandler. Slik kunnskap gir, ifølge skriveren, ingen garanti for en framstilling som skaper klarhet. Det er «mange som skriver om noe de *har* greie på, uten at ting nødvendigvis blir så mye klarere av det».

I den foreliggende konteksten fungerer denne bemerkningen både som et selvforsvar for Naastads kommentarer, en legitimering av det å skrive om noe man ikke behersker til fulle, og som en advarsel til eventuelle opponenter som måtte føle seg fristet til å ta til motmæle. Selv om det som her påpekes, naturligvis kan tenkes å ha gyldighet langt utover den konteksten Naastad opererer i – virkelige eksperter kan, i motsetning til mange av medieredaksjonenes pseudoeksperter, utmerket godt være folk som har satt seg inn i ting det er vanskelig å formidle klart til en gjennomsnittsnordmann – har jeg i denne sammenhengen problemer med å forstå at dette kan være noe annet enn et dårlig kamuflert sleivspark til eventuelle ledere i Luftforsvaret som måtte være dumdristige nok til å polemisere mot de synspunkter Naastad har til hensikt å framsette. Gjennom dette utkrystalliserer det seg en sterk tro på pedagogikkens betydning i forholdet mellom skriver og leser. Evner du bare å uttrykke deg klart nok, så er det ikke så farlig om du ikke har all verdens kunnskap om det du skal formidle.

Er det den gamle lærerskolekandidatens røst vi fornemmer her? Det er vel ingen hemmelighet at det i en årrekke har hersket ulike oppfatninger på universitetet og de pedagogiske høyskolene når det gjelder spørsmålet om pedagogikkens kompenserende funksjon, og hva denne eventuelt bør gi av føringer hva angår utdanningen av framtidige kandidater til undervisningsstillinger.

Hva den jubilerende doctor artium i dag måtte mene om dette spørsmålet, er det vanskelig å vite noe sikkert om. På Luftkrigsskolen, der flertallet av de kunnskapshungrige aldri har lagt skjul på at de verdsetter klar tale betydelig høyere enn besværlige dypdykk i tilværelsens mysterier, har nok lærerskoletradisjonens kullsviertro på transparens i formidlingen hatt gode kår. Verd å merke seg er den tilbakeholdne pole-

mikken som ligger i formuleringen «uten at ting nødvendigvis blir så mye klarere av det». Det som påpekes som en fare, trenger ikke være tilfelle, men kan heller ikke utelukkes. Leseren vil selvfølgelig tenke sitt. Noen form for aletisk nødvendighet eller umulighet insinueres naturligvis ikke, noe slikt ville ha vært så kontroversielt at det umiddelbart ville ha spent bein under den skrivestrategien jubilanten omhyggelig har meislet ut.

Om krigen

Å krige er, i likhet med å skrive, en kontraktbasert virksomhet. Det er vi og fienden det handler om, to roller som i sin komplementaritet avspeiler forholdet mellom skriver og leser. De oppfatninger som den skrivende forsøker å tilføre sin leser gjennom skriften, har sitt motstykke i den viljeløse underkastelse den krigførende har som mål å påtvinge sin motpart ved hjelp av vold. En skal ikke ha lest mange linjene av Clausewitz før en støter på den passasjen som i parafasert form er blitt til mitt tekstfragment nummer to. Bytt ut *Schreiben, Leser og Auffassungen* med *Gewalt, Feind og Wille* og føy til de kasusendelser det tyske språket krever, og du har mer eller mindre ordrett restaurert originalen.¹⁰

Skrivestrategien slik den manifesterer seg i Naastads harselas over flytimeproduksjonen i Luftforsvaret, er, for å si det i klartekst, en durkdreven oppvisning i forstillelse. Lat som du er undermåls, og du har gitt deg selv en fordel som gjør at du kan ramme til overmål. Jeg skriver dette, ikke for å dømme, men i nesegrus beundring og med mer misunnelse enn godt er, over en særdeles vellykket ingress.

Min egen skrivestrategi har i stort monn vært basert på en bløff. For å kunne ta opp vidløftige temaer som sikker kunnskap, vøren og synen, nødvendighet og kontingens, på en særs lettvint og uforpliktende måte og unngå å kjempe med trolde i hjertets og hjernens hvælv, har jeg fra

¹⁰ Den kunnskapssøkende leser henvises her til: Clausewitz, Carl von (1980). *Vom Kriege* (Neunzehnte Auflage), Troisdorf: Dümmler Verlag, s. 192.

første stund holdt leserne for narr med et «sitat» jeg visste var en forfalskning. Slikt gjør man ikke ustraffet i academia. Derfor er det på høy tid å holde dommedag over seg selv.

Finnes det en hensikt som er edel nok til å rettfærdiggjøre en krig? Clausewitz unngår behendig å ta opp dette spørsmålet i avsnittet der han fastslår at krigen kun er et middel som er utenkelig uten et overordnet politisk mål. I den grad skriving bare kan sies å være *eine Fortsetzung des menschlichen Verkehrs, ein bloßes Mittel das niemals ohne Zweck gedacht werden kann*,¹¹ må det være nærliggende å spørre om en skrivers ambisjon noen gang kan bli så høyverdig at den legitimerer en strategisk bløff. Jeg har ikke noe fasitsvar på dette spørsmålet, men må innrømme at jeg har vanskelig for å se at et akademisk festskrift kan utgjøre noen passende ramme som skulle åpne for en slik praksis. Hvis det er noe sted der redelighet og rak rygg hører hjemme, og der all skrivepraksis bør ha som grunnregel at det skal spilles med åpne kort, så er det innenfor den kunnskapsformidling våre høyeste læresteder forvalter.

Den tyske eks-forsvarsminister fikk smertelig erfare at det ikke finnes snarveier til akademisk heder. Jeg tar hans dom til etterretning og har ingen ting å si til mitt forsvar.

Til Nils

Det er gråtung desembermorgen. Jeg sitter på det nedlessede kontoret mitt og håper at dagslyset snart vil komme. Ikke en lyd er å høre, bortsett fra den svake susingen fra det oppgraderte ventilasjonsanlegget. De smektende tonene fra Juleoratoriet som i en årrekke sivet gjennom veggen fra nabokontoret, er borte. Den nye naboen har åpenbart andre behov når det gjelder å omgi seg med ting som kan gi tilværelsen et ørlite snev av mening.

¹¹ For ordens skyld gjør jeg oppmerksom på at jeg nok en gang tar meg friheter når jeg parafaserer Clausewitz. Fraværet av anførselstegn er ment å indikere at jeg ikke siterer ham ordrett. Originalteksten er å finne i: Clausewitz, Carl von: *ibid.*, s. 210.

Tankene går til ting som har vært: ost og pølse fra et landsens marked i Sainte-Mère Église, stabler av knokler i et beinhus ved Douaumont, den vesle gravplassen på Sistranda med navnene på dem som stormen tok, det lave sollyset og de lange skyggene over Skatvallandet en vinterttermiddag. Det lurar en tåre i øyekroken på en gammel lektor.

Dagen kommer. Intet skrifttegn rommer mer smerte og mer befrielse enn et punktum. Et Norwegian-fly glir sakte inn over fjorden mot Værnes. Det blinker traust i lysene fra skrog og vinger. Piloten gjør en sving mot styrbord og legger flyet i en slak glidebane. Rett forut ligger noe som en gang var en flystasjon i det norske Luftforsvaret. Det er tid for landing.

*Luftkrigsskolen i desember 2011,
Einar Tore Larssen*

Litteraturliste

- Clausewitz, Carl von (1980). *Vom Kriege* (Neunzehnte Auflage). Troisdorf: Dümmler Verlag.
- Genette, Gérard (1972). *Discours du récit. Figures III*. Paris: Éditions du Seuil.
- Genette, Gérard (1980/83). *Narrative Discourse, An Essay in Method* (Translated by Jane E. Lewin). Ithaca, New York: Cornell University Press.
- Luther, Martin (1986). *Tischreden*. Stuttgart: Reclam, Philipp, jun., GmbH Verlag.
- Luther, Martin (2006). *Luther, kurz & knackig, Seine originellsten Sprüche* (zusammengestellt von Gundula Dittrich mit Illustrationen von Mathias Wedel). Leipzig: Evangelische Verlagsanstalt.

«I tråd med våre tradisjoner for mannsnot,
hadde de som tok ordet høyere grad
enn brigaderen.»

Naastad, N. (1999). Republikken Ørlandet? *LuftLed* (2).

«Vår militære selvtillit er imidlertid ikke større enn at vi også denne gangen kommer til å følge det som måtte bli gjeldende militær mote.»¹

Arent Arntzen

Det er noe befriende og nesten undergravende umilitært over det norske Forsvaret. Mangelen på militær opptreden og holdning kan nok forveksles med lav selvtillit. Men som vi vet, er det lite i veien med norsk selvrespekt generelt. Som Gro så treffende sa det, er det typisk norsk å være god. Hvis selvtilliten innenfor enkelte sære nisjeområder, slik som militær teoridannelse, var litt lav, tror jeg det er lett å forstå. Det norske Forsvaret jeg ble kjent med i andre halvdel av forrige århundre, var både umilitært og anti-intellektuelt. Jeg vil ikke ha blitt overrasket hvis det viste seg at offiserer som viste evne til selvstendig tenking, ble aktivt overvåket som potensielt farlige. At militær teoridannelse skulle være en respektabel disiplin, kom nok derfor som en stor overraskelse på mange norske militære. I en slik situasjon er det lett å forholde seg til moten og late som ingenting. Det å stikke seg ut ved å følge moter er jo som kjent å forsøke å være noe for seg selv ved å være lik alle andre.

I et program på NRK1 som heter *Vesten – på veg mot stupet?* spekulerer programlederen på om det som til slutt vil felle Vesten, er vår mangel på selvtillit. Spekuleringen kommer i det femte av seks programmer der programlederen ser på moter og klær – og spesifikt på utbredelsen av vestlige klær – disse plaggene som i dag dominerer hele verden og som til en viss grad var våpenet som felte Sovjetunionen og andre kommunistiske regimer. Det var kanskje til syvende og sist olabuksa som vant den kalde krigen for oss. Mote er derfor ikke noen overfladisk eller uviktig affære. Det kan tenkes at mote er selve kjernen og årsaken til

¹ Naastad, N. (2007). Fiaskoen i Irak. *Norges Forsvar*, (3), 8.

vestlig dominans. Det er derfor ikke helt gitt at det å følge militær mote er irrasjonelt eller en dårlig løsning.

Et mangelfullt vokabular er kun ett av flere fenomener i en kulturell og historisk klynge som frem til ganske nylig forkludret den militære selvtilitt i vårt land. I 2011 tyder mye på at vår militære selvtilitt når det gjelder teoridannelse og praksis er grundig gjenopprettet. Vi er nå først blant likemenn når det gjelder å presisjonsbombe leiesoldater i fremmede konflikter, og vi tar imot våre drepte soldater fra utenlandsoperasjoner uten å gå opp i limingen. Den militære selvtilitten er nå gjenopprettet ved at vi tør å skitne oss skikkelig til. Men før jeg kommer til hvordan det har seg, og før vi kan se at den innledende sjikanen er både velrettet og godt ment, må vi se litt på årsakene til mangeltilstanden.

Det norske språket har en fatal militær mangel, nemlig at det vesle ordet «sir» ikke finnes. Det er nærmest umulig for en norsk offiser å vise respekt for autoritet på en enkel og kortfattet måte. I min tid i Luftforsvaret observerte jeg at enkelte snikinnførte ordet i dagligtalen. Det var mer enn én skvadronssjef som titulerte gruppesjefen med «sir» hver gang han kom på morgenmøtet. Hvis vi skulle ønske oss én og bare én ting i kulturen for å øke den militære selvtilitt, burde det være at vi hadde et slikt enkelt og greit signal om respekt.

At vi fikk bank så det var både sivilt og militært flaut da tyskerne kom i 1940, burde det ikke være nødvendig å rippe opp i. Innsatsen fra de som klarte å komme seg til Sverige eller over til de allierte, eller til de som kom seg på skogen, kan ikke rette opp den skammen. Min far rømte til Sverige tidlig i andre verdenskrig. Han var lærling hos en fotograf på Stjørdal, der det tyske flyvåpenet fikk fremkalt film tatt fra jagerfly. De filmet når de øvde stupangrep mot «Tirpitz», som lå i en fjord ikke så langt unna. En del slike filmer klarte min far å stjele før han dro avgårde. Da han kom tilbake til Norge etter krigen, ble det stilt krav til at han betalte skatt fordi han hadde mottatt kost og losji under opplæringen i Sverige. Jeg tenker det var oppbyggelig for selvtilitten til en ung fenrik.

I tiden etter andre verdenskrig var man heldigvis interessert i å bruke de beste kreftene på å bygge opp det sivile og industrielle samfunn. Forsvaret rekrutterte ikke fra øverste hylle. Utslaget ble at Forsvaret i løpet

av noen tiår rekrutterte flere generasjoner med intellektuelle husmenn. Offiserer helt uten ambisjoner om å tenke selv, ja, ikke bare det, men med et direkte anti-intellektuelt program for å utrydde forsøk på selvstendig militær tenking som om det var en slags form for farlig opprør. Man var ikke interessert i hippier i Forsvaret. Jeg kan tydelig huske en major som skrøt av at han hadde litt over 2 i gjennomsnitt på gymnasen. Han likte ikke langt hår. Men hyppig flatfyll var greit.

Underoffiserskorpset ble fjernet, sikkert i likhetens og rettferdighetens navn. Men med underoffiserene forsvant nok store deler av selv-tilliten ut med badevannet. Mye av det vi hadde av militær håndverks-tradisjon og detaljert ekspertise, forsvant ut, og offiserene ble overlatt til å klare seg selv på alle mulige måter, ganske spesielt overfor uregjerlige vernepliktige. Vi stod igjen med et Forsvar som blir tatt på kornet i «Operasjon Løvsprett» og «91 Stomperud»; disse norske vernepliktige som amerikanerne rett og slett fryktet ville virke undergravende på eget personell. Oppblåste og blærete amatør-offiserer som gjorde seg til latter for oppsetsige vernepliktige kjemisk fri for autoritetsangst. Fraværet av synlig humor i de øvre militære sjikt var et sikkert tegn på en berettiget angst for å bli gjort til latter.

Det er derfor ikke til å undres over at den militærteoretiske selv-tilliten var nesten helt fraværende. Ett av de få unntakene finner man kanskje i flyvåpenets doktrine utarbeidet mens general Mohr var sjef. I parentes bemerket ser jeg her bort fra hærens hang til å skrive reglementer, da dette sorterer i en helt annen pedantisk angstkategori. general Mohr med sin aura av bergensk patrisier er kanskje det nærmeste man kommer en adelig personlighet i Norge. I hans nærvær kan man faktisk føle en viss autoritetsfrykt og en viss trang til underkastelse. Det illustrerer mitt poeng nærmest perfekt at det var under denne mannens ledelse man hadde militær selv-tillit nok til å lage noe så kjepphøyt som en luftmilitær doktrine; noe de etterfølgende generasjoner verken var i stand til eller interessert i å videreføre.

Utover i den kalde krigen var vi fanget i et spill mellom stormakter der Norges militærmakt strengt tatt var av helt marginal betydning. Våre militærteoretiske evner var totalt uinteressante; doktrine var noe vi trygt kunne overlate til NATO. Det var imidlertid en viss fare

for at vi kunne finne på å si noe dumt. Militær tenking kunne derfor ikke uten videre overlates til de militære. Forsvarets Forskningsinstitutt (FFI) opparbeidet seg etter hvert en voldsom prestisje og tyngde (relativt til Forsvaret altså). Det sier seg selv at en militær organisasjon underlagt et sivilt militærteoretisk overformynderi ikke utvikler selvtillit eller evne til å tenke selv. Flere sjefer på FFI opparbeidet seg større respekt enn de fleste generaler. I samme periode fikk vi mye våpen av amerikanerne. Vi kunne derfor leke oss med gratis militært materiell mens den seriøse virksomheten ble utført av sivile på Lillestrøm. FFI var forresten ikke helt kjemisk fritt for pompøse og oppblåste analytikere, og det hendte seg at man til fulle beviste sitt totale fravær av praktisk sans. Jeg kan huske at man foreslo å fly tolv F-16 i tett formasjon side ved side i dårlig vær om natta samtidig som alle skulle taste inn målkoordinater på «fikknippen» (FCNP) under gasshåndtaket – dette for å levere 48 Penguin Mk-3 mot målet samtidig. Dette ga best uttelling i en simuleringsmodell.

På 1970-tallet kom kvinnesaken, fotformsko og myke menn. Lufttilbakkeoppdrag ble i stor grad forlatt til fordel for rene luftforsvarsoperasjoner. Da Kosovokrigen brøt ut, var vi ikke fullt ut forberedt på å delta i bombing av bakkemål. Vi kunne ha blitt klar på noen få uker, men jeg mistenker at mangelen ble benyttet som et godt argument for å unngå noe så politisk betent som å drepe noen. Det er et faktum at vi kunne ha sendt nedover helt moderniserte F-16 MLU som kunne ha gjort en glimrende jobb mot bakkemål. Vi kunne ha lært oss jobben på noen korte og intensive uker med trening. Men Valgerd Svarstad Haugland likte ikke bomber, og statsministeren ville helst ikke bruke ordet krig. Jeg tror ganske enkelt de skammet seg over oss. I etterkant ble noen av oss sendt til NATOs hovedkvarter for å delta i en stor pressekonferanse der de som hadde flydd jagerfly, skulle stille mannsterkt. Christiane Amanpour kom bort til oss nordmenn og ville intervju oss om vårt bidrag. Da vi kunne melde at vi bare hadde flydd CAP uten å se snurten av serbere, snudde hun seg rett og slett og gikk uten noen form for unnskyldning eller forklaring. Det var ganske lett å se en viss avsky i ansiktet hennes. Vi hadde jo ikke deltatt i å ta byrdene, hvordan kunne vi da være frekke

nok til å stille opp som tøffinger uten å ha tatt del i «blamesharingen»?

Noen av oss ble også bedt om å møte norske politikere på toppnivå for å luften noen synspunkt. Stabssjefen i Forsvarets Overkommando ville ha alt som skulle sies av oss, skriftlig på forhånd. Og han formantet oss personlig om at det ikke skulle fremkomme noe utover dette. Vi hadde jo egentlig bare tenkt å nevne at det ville ha vært mer rimelig om vi deltok fullt og helt i NATOs operasjon, at vi deltok i å ta skylden for at krig ofte fører til at folk blir drept, og at politikere som står over et militært maktapparat, må vite at de også må delta i å ta skylden. Så lav var altså den militære intellektuelle selvtiliten vår at en admiral ikke torde la oss snakke fritt med de som hadde sendt oss avgårde.

Det er med intellektuell og teoretisk utvikling som alt annet; man må starte tidlig og trene mye. I det norske Forsvarets krigsskoler foregikk det i tråd med tradisjonen ikke mye militærteoretisk opplæring. Pugg av NATOs organisasjon og prosedyrer var det riktignok. På Luftkrigsskolen ble slaget ved Marne gjennomgått som om det var strategi, med de samme plansjene for kull etter kull med uinteresserte kadetter. Unnskyldningen var at militær teori, doktriner og strategi – det skulle man lære på stabsskolen. Unge offiserer hadde ikke bruk for slikt teoretisk stoff, da tjenesten ikke ga mulighet for å omsette det i praksis. Dessuten, hadde det blitt produsert noe, så måtte man etter all sannsynlighet ha sikkerhetsgradert materialet. Som vi nå så tydelig har fått illustrert av Wikileaks, er årsakene til gradering først og fremst at stoffet er så pinlig dårlig at man må beskytte forfatteren. Henvisninger til rikets sikkerhet er bare den offisielle unnskyldningen. Det hadde altså ikke vært så mye vits i teoridannelse i en kontekst der stoffet ikke kunne være gjenstand for åpen debatt. Ikke desto mindre, da jeg som relativt ung mann befant meg som deltager i NATOs operasjon i Kosovo, skjønte jeg at omtrent det eneste som kunne bidra til en fornuftig motivering av mine underlagte, var en solid og gjennomgripende forståelse av hele situasjonen – som jo ikke akkurat var preget av taktiske problemstillinger, men snarere kun dreide seg om politikk, historie og strategiske betraktninger i tillegg til et pågående folkemord.

Muren falt lenge før konflikten i Kosovo. Det tok allikevel lang tid i

Norge før den militære verdensorden kom ut av parentesen og militær-makt på nytt ble et praktisk interessant fenomen. Den første Golfkrigen ble gjenstand for intens teoretisk gransking når man lurte på om den kunne fortelle oss noen viktige ting om fremtidige militære operasjoner. Noen russiske militære tenkere gikk langt i å peke på at det foregikk en militærteknologisk revolusjon. I kjølvannet av disse hendingene skjedde det en kraftig oppblomstring av militær akademisk virksomhet samtidig med at militære teoretikere fikk fritt spillerom og massiv oppmerksomhet.

Nå er vi altså kommet til den militære mote som den innledningsvise sjikanen sannsynligvis sikter til, slikt som:

- manøverkrigføring
- effektbaserte operasjoner
- nettverksbasert forsvar (NbF)
- transformasjon

Jeg har pekt på at det ikke er så rart at den norske militærteoretiske selvtiliten ikke var så høy, og på hvorfor vi offiserer kanskje var lite interesserte. Sjikanen var derfor kanskje ikke helt rettferdig. Ikke desto mindre var den et velrettet og godt spark bak. Militærteoretisk selvtilit er like viktig som militær selvtilit, som jo er selve kjernen i et effektivt militærvesen.

Omtrent under og rett etter den første Golfkrigen begynte det altså en ny tid. Den åndelig utsultede delen av offiserskorpset grep begjærlig sjansen. Kanskje det også hadde noe å si at media nå plutselig fikk et kraftig behov for militær forståelse. Man kunne som offiser med noe bakgrunn og innsikt få jobb som kommentator og delta i alt fra debatter til løpende analyser av pågående krigføring. Det var rett og slett et marked for militær teoridannelse og spekulasjon. Det meste av dette gikk våre sivile ledere hus forbi frem til i etterkant av Kosovokonflikten. Det var en periode hvor militære spekulanter fikk boltre seg fullstendig fritt i teoridannelser av ymse slag. Likheten til det sivile liv hvor lure konsulenter gjorde store penger på å selge spikersuppe, er overveldende. Det gikk så langt at de som stilte seg kritiske til for eksempel NbF, risikerte

kjetterstempelet. Det vil føre alt for langt her å gjøre rettmessig narr av disse blaffene av militærteoretisk fantasering. Men vi bør merke oss at FFI har holdt en beundringsverdig lav profil gjennom den tiden hvor disse teoriene huserte som verst. Den sivile militære selvilliten til FFI var så stor at de også denne gangen kom til å ignorere det som måtte bli gjeldende militær mote.

Det bringer meg til det som er både begynnelse og slutt på en gang. Militær selvillit er nok basert på flere ting. Men det er grunnleggende for militærteoretisk selvillit – og det er jo det som er temaet for sjikanen – at man har en grundig skolering og trening innen området. Sjikanens far kan vel på mange måter tilskrives mye av æren og ansvaret for den revitaliseringen av militærteoretisk utdanning som har foregått i Luftforsvarets akademiske skoler. Det er et faktum at man i løpet av de to siste tiår har bygget opp et minimalistisk, men svært slagkraftig militærakademisk miljø for eksempel på Luftkrigsskolen. De siste to tiårene har man også bygget opp et ganske minimalistisk, men slagkraftig Forsvar som bruker nettverk og presisjonsvåpen fullt på høyde med de beste i verden. Det er også et faktum at vårt norske Forsvar i dag er robust og kan takle «blamesharing». Ikke minst er det et faktum at Forsvaret i dag, kanskje mer enn noensinne, er et reelt utenriks og sikkerhetspolitisk verktøy. Og det må man kunne kalle en ganske dramatisk, om enn stillferdig, omlegging. Det kan ikke herske noen tvil om at en grundig, vitenskapelig basert utdanning har utgjort det viktigste fundamentet i denne omleggingen.

Et velrettet spark bak fra en liten akademiker flyttet et stort lass.

«Vi er jo i mangt ikke bare et sivilisert samfunn,
men også et så sivilisert samfunn at man ikke gjerne
studerer ufred eller krig.»

Naastad, N. (1989). Krigshistoriens plass.
Norsk Militært Tidsskrift, (12).

«Dette betyr at et minkende antall nasjoner kan føre krig med stadig mindre risiko. Eller om man vil, risikoen ved krig minker for de få, mens den øker for de mange.»¹

Iver Johansen

Karl Marx observerte at kapitalen som følge av konkurransen mellom individuelle kapitalister, hadde sterk tendens til konsentrasjon. Det samme kan sies om den militære makten. Innenfor et internasjonalt statssystem hvor muligheten for krig alltid lurer i bakgrunnen, skjer det en markant konsentrasjon av militær makt.

I denne artikkelen vil jeg se nærmere på noen av de mekanismene som driver denne prosessen fremover, og illustrere poengene med noen erfaringer fra ett av de felt hvor effektene gjør seg mest gjeldende – utviklingen av det moderne kampflyet.²

Kostnader og militært materiell

At kostnader på militært materiell har en stigende tendens, er velkjent. At disse kostnadene også har en tendens til å stige langt raskere enn den alminnelige prisveksten i samfunnet, er noe de aller fleste erkjenner. Hvorfor det må være slik, er imidlertid ikke like klart.

¹ Naastad, N. (2003). Er terskelen for krig senket? *Norges Forsvar*, (5).

² Denne artikkelen bygger på en relativt usystematisk og impresjonistisk omgang med kilder. Det meste av bakgrunns materialet for avsnittet om økonomi og prisvekst bygger på FFI-rapporten *Enbetskostnadsvekst på forsvarsinvesteringer (EKV-I)*, (Kvalvik og Johansen, 2008). Ellers er selvsagt en god del informasjon innhentet gjennom søk på Internett. De nettstedet jeg har vært innom, er uansett for mange til å nevnes, men Wikipedia er en nyttig kilde. Referansen til Vietnamkrigen er hentet fra H.R. McMasters *Dereliction of duty* (1997), som artikkelforfatteren brukte juleferien til å lese. Ellers er mye basert på en mangeårig interesse for alt som her med fly og flyging å gjøre, og dermed nokså fritt etter hukommelsen.

Veksten i priser oppstår i skjæringsfeltet mellom politikk, teknologi og økonomi. Prosessen omtales ofte som «teknologisk fordyrelse». Prisveksten på militært materiell fremstår imidlertid i første rekke som en høy – og økende – pris for hver enkelt enhet av en gitt kategori. Derfor er det i dag begrepet «enhetskostnadsvekst» (EKV) som er den allment aksepterte terminologien.

Det er i hovedsak to mekanismer som driver prosessen fremover. Den første er drevet av den sikkerhetspolitiske rivaliseringen mellom land og de stadig økende krav til militære ytelser denne fører med seg. Den andre er knyttet til stadig minkende produksjonsserier for militært materiell. Dessuten, og i tillegg til de to nevnte mekanismene, bidrar særegenheter ved selve markedet for forsvarsmateriell til at det er vanskelig å finne effektive tiltak for å bremse veksten.

For å få innsikt i hvordan disse mekanismene virker sammen er det viktig å forstå konsekvensene av teknologisk fremgang. Teknologisk fremgang kommer hovedsakelig til syne på to områder: for det første i form av *kvalitetsforbedringer* for det enkelte produkt og for det andre i form av mer effektiv produksjon, særlig gjennom *skalafordeleler*.

Kvalitetsforbedringer fra én generasjon av et produkt til den neste er et fenomen vi kjenner til fra vår hverdag. Når vi bytter ut vår gamle PC eller mobiltelefon med en ny, forventer vi langt bedre ytelser enn på det produktet vi kasserer. I det sivile markedet følges imidlertid ikke denne kvalitetsforbedringen av en tilsvarende prisvekst. Tvert om, for en rekke produkter har til dels svært store forbedringer i ytelser gått sammen med stabile, eller endog synkende priser. De fleste kjenner til Moores lov, som peker på det fenomen at antall transistorer på et areal dobles hver 24. måned, noe som radikalt øker prosesseringsevnen til datamaskiner, samtidig som prisene viser en synkende tendens. For eksempel var den gjennomsnittlige salgsprisen for en PC i USA i 2007 om lag 800 dollar, mens prisen i 2010 var sunket til 615 dollar, samtidig som kapasiteten var mer enn doblet.

Markedet for forsvarsmateriell skiller seg imidlertid fra det sivile markedet på en rekke måter. I det sivile markedet er eksempelvis ikke nytteeffekten av et gode i noen vesentlig grad knyttet til nytteeffekten

av andre forbrukeres goder. Dersom min PC tilfredsstillers mine behov, spiller det for så vidt liten rolle hvor god naboens PC er (i hvert fall så lenge man ikke er henfallen til statusjag). I militær sektor spiller derimot ytelsen på andre aktørers goder en helt avgjørende rolle. Relativ ytelse er dermed ikke bare viktig, men kan være helt avgjørende. Det viktigste blir altså å ha bedre ytelser enn mulige motstandere, ikke å oppnå en bestemt ytelse *per se*. I praksis innebærer dette en mektig drivkraft for stadig å skyve ytelsesgrensen mot det maksimalt oppnåelige.

Fenomenet oppstår fordi det er et ikke-lineært forhold mellom ytelse og effekt. En marginal økning i ytelse kan gi svært stor effekt på slagmarken. Et fly med en litt bedre radar, med litt lavere radarsignatur eller med missiler med litt større rekkevidde, kan nedkjempe enhver fiende som ikke behersker de samme ytelsene. Slik sett kan et lite teknisk forsprang gi en avgjørende taktisk fordel.

Fenomenet fører dessuten til at kundene for militært materiell – som for alle praktiske formål utelukkende er stater – utvikler en svært høy betalingsvillighet. Når det er den nasjonale sikkerheten som ligger i vektskålen, gir tradisjonelle kost/nytte-kalkyler liten mening; det vil si at når nytten går mot uendelig, blir det vanskelig å bestemme eksakt hvor kostnadsgrensen bør gå.

En av de viktigste virkningene av prisøkningen er en sterk reduksjon i antall enheter som etterspørres på verdensbasis. Fredsdividenden, som mange land besluttet å innkassere etter avslutningen av den kalde krigen, har forsterket denne effekten. Konsekvensen er at stadig økende kostnader til utvikling og produksjon av stadig mer komplekse systemer må fordeles på stadig færre enheter. Et kanskje ekstremt eksempel er det amerikanske kampflyet F-22 Raptor. F-22 var tenkt som en såkalt «air superiority fighter», det vil si et fly som skulle være overlegent enhver tenkelig motstander i overskuelig fremtid og dermed sikre USA kontroll over luftrommet i alle aktuelle scenarier. Den opprinnelige bestillingen fra 1986 var på 750 enheter. Da var estimert enhetskostnad 69 millioner dollar. Da leveransen var avsluttet i 2006, var enhetsprisen kommet opp i 153 millioner dollar (alle tall i 2004-valuta) og bare 183 maskiner anskaffet.

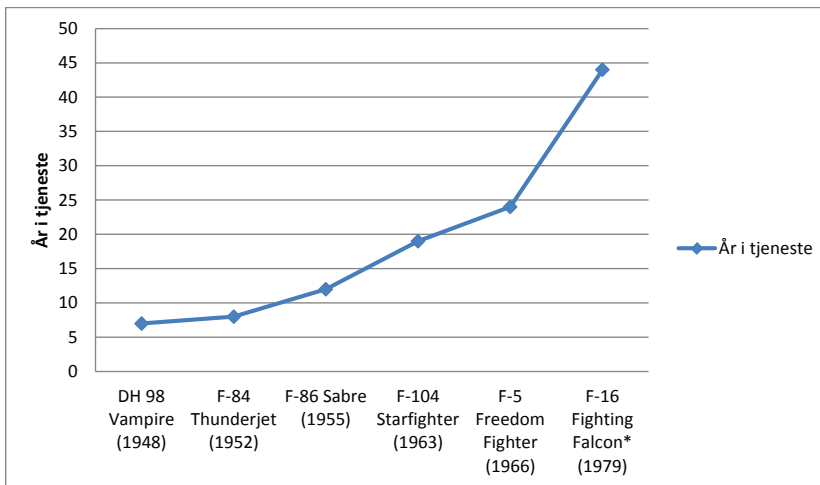
Kampen om markedsandeler har tre viktige effekter. For det første skjer en sterk markedskonsentrasjon. Bare store produsenter kan makte utviklingskostnadene for det mest avanserte materiellet. Ser man på de hundre største produsentene på verdensbasis, økte andelen for de tre største i perioden 1990–2003 fra 20,5 prosent til 30,5 prosent; det vil si en økning på 50 prosent.

For det andre gir markedskonsentrasjon grunnlag for stordriftsfordeler og mer effektiv produksjon. Dette fører isolert sett til relativ reduksjon i kostnader. Imidlertid, og for det tredje, fører konsentrasjonen til svekket konkurranse, noe som er en mektig drivkraft i motsatt retning. Det samme gjør også den større forhandlingsmakt store enheter har overfor kundene, det vil si statene, og det mangler ikke på anekdotisk og annet materiale som kan fortelle om hvordan sterke produsenter har klart å presse prisene på sine produkter opp.

Uansett, sumeffekten av de teknologiske og markedsøkonomiske mekanismene er en stadig økende kostnad for hver enkelt enhet militært materiell. De langsiktige konsekvensene av denne trenden er dramatiske. Et enkelt eksempel illustrerer poenget godt. Dersom vi tar Norge som utgangspunkt og forutsetter at: (i) BNP stiger med 1,9 prosent per år, (ii) forsvarsbudsjettet stiger med 1,5 prosent per år og (iii) prisen per kampfly stiger med 10,2 prosent per år, får dette følgende utslag:

1. 2060: Prisen på ett kampfly er lik hele forsvarsbudsjettet.
2. 2112: Prisen på ett kampfly er lik hele Norges BNP.

Dersom man ser på hele perioden fra 1940 og frem til i dag, har erfart enhetskostnadsvekst for kampfly vært på 6,65 prosent. Dette har ført til at man i alle flyvåpen har hatt en sterk nedgang i antallet fly av hver type. Det har også ført til at intervallet mellom hver generasjon kampfly øker siden økningen i kostnader gjør det relativt sett billigere å levetidsforleng eksisterende fly gjennom tekniske oppgraderinger enn å anskaffe nye. Et enkelt eksempel fra det norske kampflyvåpenet illustrerer dette (jf. Figur 1).

Figur 1 År i tjeneste for jagerfly i det norske flyvåpenet
 (* Antatt siste tjenesteår for F-16 er 2023)

Da man i 1948 anskaffet DH 98 Vampire, sto denne i tjeneste i sju år. Tjenestetiden for F-84 var åtte år, F-86 tolv år, F-104 nitten år, og F-16 vil ha tjenestegjort i hele 44 år når den siste maskinen etter planen utfases i 2023. Nå må det sies at det hele tiden skjer til dels gjennomgripende oppgraderinger innenfor hver generasjon, og de F-16 som rundt 2020 faller for aldersgrensen, er fly med helt andre kapabiliteter enn da de ble anskaffet omkring 1980. Like fullt – med en økning i levetid per generasjon med en faktor på mellom 1,5 og 2, tilsier dette at Norges neste kampfly – F-35 – vil kunne stå i tjeneste i bortimot 90 år, altså flere år forbi 2100, og bli fløyet av tippoldebarna til de pilotene som om få år vil kunne ta flyet i bruk(!).

Uansett hvor realistisk man kan anta at denne typen regnestykker er, illustrerer de ikke desto mindre et sentralt poeng; hva man kan betale, avgjør hva man kan kjøpe, og i det lange løp er det det landet med den største økonomiske veksten som vil vinne ethvert våpenkappløp.

Teknologien

Kravene til ytelse skyver utviklingen fremover. På knapt noe annet felt har dette fått like dramatiske konsekvenser som for utviklingen av det moderne kampflyet. Et kort sveip gjennom historien kan gi et lite innblikk.

Annen verdenskrig brakte det tradisjonelle jagerflyet med stempel-motor nær endepunktet for sitt utviklingspotensial. Ved slutten av krigen hadde de raskeste flyene motorer på godt over 2000 hk og kunne nå hastigheter på over 700 km/t. Samtidig ble de første jetflyene introdusert med ytelser ingen av de eksisterende flymodeller kunne matche.

De såkalte *første generasjon* kampfly var imidlertid langt fra perfekte. Spesielt var jetmotorene upålitelige, med levetid målt i timer heller enn måneder og år. Introduksjonen av jetmotor ga imidlertid både større hastighet og løfteevne. Flyene kunne dermed pålesses langt mer utstyr enn tidligere. I denne perioden ble katapultseter vanlig, og de første IR-missilene (infrarød), som for eksempel AIM-9 Sidewinder og radarstyrte missiler som AIM-7 Sparrow, ble introdusert.

Andre generasjon kampfly fortsatte utviklingen fra generasjonen før. De største fremskrittene kom innen aerodynamikk, motorteknikk og materialteknologi. Nye materialer, blant annet aluminiumslegeringer, muliggjorde mer fremtidsrettede design, med blant annet bakoverstrøknede vinger, deltavinger – og ny kunnskap om aerodynamikk tillot for første gang fly å bryte gjennom lydmuren. På systemfronten fikk man nå effektive radarer som var små nok til å monteres i flykroppen med mulighet til å oppdage mål utenfor synlig rekkevidde og til å lede våpen. Missiler overtok derfor etter hvert for maskinkanonen som hovedvåpenet i luftkamp.

Gjennom 1960-tallet fortsatte *tredje generasjon* kampfly utviklingen av stadig mer effektive design med radikalt bedret manøvrerbarhet, hastighet og evne til å angripe bakkemål. Maskinkanon var fremdeles en del av standardutrustningen (med et unntak for tidlige modeller av F-4 Phantom), men innføring av dopplerradarer – med evne til å beregne målets hastighet – og missiler med økt rekkevidde, førte til at luftkamper etter hvert kom til å foregå over stadig større engasjementsavstander.

Vietnamkrigen ble på mange måter katalysator og testarena for mange av de nye teknologiene. Elektrooptiske søkere ble en ny standard – som på AGM-65 Maverick (luft-til-bakke-missil). Behovet for å kunne bekjempe bakkemål mer effektivt førte også til introduksjon av laserstyrte bomber som ble ledet mot målet av eksternt monterte gyrostabiliserte laserbelysere.

Den integrerte kretsen ble introdusert i 1959 og mikroprosessen i 1971. Ut over på til 1970-tallet begynte disse teknologiene for alvor å gjøre sitt inntog i operative systemer. De store endringene – noen vil kalle det fremskritt – innen kampflyets ytelser i denne perioden skyldtes i hovedsak nettopp de nye mulighetene til å prosessere store datamengder.

Fjerde generasjon kampfly kunne dermed utstyres med nye og forbedrede systemer for å manøvrere selve flyet. Utviklingen av slike systemer – avionikk – muliggjorde design som var aerodynamisk ustabil. Pilotens styringssignaler ble prosessert i en datamaskin som sørget for å holde flyet innenfor de kritiske parametere, men samtidig utnyttet konstruksjonens iboende ytelser. Et tidlig eksempel på et fjerde generasjon kampfly er F-16.

En helt ny teknologi som stammer fra denne perioden, er «stealth» – evnen til å gjøre et fly nær usynlig på radar. Denne effekten ble oppnådd dels ved å anlegge flyskrogets overflater i bestemte vinkler eller ved å benytte materialer med lav refleksjon av radarsignaler.

Golfkrigen i 1991 ble på sitt vis introduksjonen av den første stealth-jageren – F-117 Nighthawk – for en bredere offentlighet. F-117 var imidlertid ikke et nytt design. Flyet var blitt introdusert allerede i 1981, men dets eksistens ble holdt hemmelig frem til 1988. Grunnen var åpenbar – i det stridsmiljø man da så for seg, med massive luftangrep mot Warszawapaktens oppfølgingsstyrker i Sentral-Europa, ville nettopp evnen til å trenge gjennom fiendens luftforsvar uoppdaget ha uvurderlig betydning – en taktisk fordel man for enhver pris ikke ville røpe for motparten.

Kostnadene denne utviklingen førte med seg, ga seg utslag i en etter hvert stadig sterkere reduksjon i antall fly innen hver produksjonsserie. Eksempelvis anskaffet Storbritannia i 1954 det da nye kampflyet Haw-

ker Hunter i et antall av omkring 1000. Da samme land i 1983 gikk til anskaffelse av kampflyet Tornado fra produsenten Panavia, skjedde dette i et antall av 165.

Med reduksjonen i antall fulgte en sterkere vektlegging av multirollefly. Der man tidligere utviklet fly for én bestemt rolle, skulle nå ett enkelt fly kunne løse flere av – helst alle – luftmaktens oppgaver. Multirolle førte dermed til større krav til systemintegrasjon – ett og samme fly skulle kunne levere våpen mot andre fly, bekjempe skip på sjøen eller mål på land, og basere dette på målinformasjon fra en rekke ulike kilder.

Dermed var man ved neste omdreining av pris-/ytelsesskruen. Avslutningen av den kalde krigen og sammenbruddet i den sovjetiske flyproduksjonen førte imidlertid til at man heller enn å utvikle en helt ny generasjon kampfly søkte å implementere nye kapabiliteter i eksisterende design. Disse gikk gjerne under betegnelsen *generasjon 4,5*.

Det allerede nevnte kampflyet F-22 Raptor (fløy første gang 1997) regnes som det første kampflyet av *femte generasjon*. Femte generasjon kampfly er tilpasset operasjoner i et nettverkssentrisk stridsmiljø og fyller en like sentral rolle som sensor i nettverket som våpenplattform. Samtidig er lavsignaturteknologien (stealth) tatt mange skritt videre og omfatter hele det elektromagnetiske spektrum (multispektral).

Manøvrerbarhet er fortsatt en sentral egenskap for kampflyet, og betydelige forbedringer er blant annet oppnådd gjennom bruk av teknikker for å vinkle skyvkraften (thrust vectoring). Ytterligere økning av hastighet har derimot vært lavere prioritert, men de fleste moderne jagerfly har såkalt «supercruise», det vil si evne til overlydshastighet uten bruk av etterbrenner, noe som reduserer IR-signaturer.

F-35 Lightning II vil bli det første femte generasjon kampfly i Norge når det innføres i årene etter 2020.

Strategiske implikasjoner

Luftdomenet skiller seg fra andre maktdomener på flere måter. Luftmakten står for det første i en særstilling ved at det er mulig å føre krig med luftbaserte kampmidler alene. Motsatt vil det aldri være mulig å

gjennomføre større operasjoner på bakken eller på sjøen uten samtidig å ha evne til å etablere en eller annen form for kontroll over luftrommet. Luftmakt – og her er det moderne kampflyet den sentrale komponenten – er altså et *sine qua non* for bruk av militær makt overhodet.

For det andre har kostnadene for denne kapasiteten nå nådd så astronomiske høyder at bare svært få land i dag kan ha ambisjoner om å mønstre luftmakt i noe omfang på slagmarken. Den militære makten – symbolisert gjennom kampflyets nærvær på himmelen over slagfeltet – er derfor i dag konsentrert i en grad man sjelden har sett før i historien. Gjennom de to siste tiårene har vi kunnet være vitne til en nærmest total dominans i luftrommet for vestlige flystyrker, en dominans ingen hittil har kunne utfordre.

For det tredje: Når krigen kan utkjempe i den relative sikkerheten man opplever i 10 000 meters høyde, skaper det forestillingen om risikofri krigføring. Luftdomenet er oversiktlig og velordnet. Der er det ikke noe terreng eller vegetasjon, bare homogene luftmasser som i tillegg er transparente og med forutsigbare egenskaper. Dessuten: De som opererer i luftdomenet, er enten venn eller fiende. Det er ingen som bor i luftrommet; der er det ingen sivilbefolkning eller andre aktører med uoversiktlige og uforutsigbare interesser og motiver som kan forstyrre operasjonsplaner og komme i veien for gjennomføring av dem.

Luftdomenet er dermed langt på vei fritt for den friksjonen som hemmer operasjoner på landjorden. For aktører med evne til det utgjør luftdomenet følgelig den foretrukne arena for å anvende militær makt.

Men som alltid når noen begynner å tro at man kan slippe unna risiko, bygger også forestillingen om risikofri krigføring på en illusjon. Her er det luftmaktens begrensninger kommer til syne. Problemet er først og fremst strategisk.

Strategisk luftmakt dreier seg om å påvirke vilje og kost/nytte-kalkyler hos en annen part, oftest en regjering. Angrep mot vital infrastruktur, den politiske ledelsen etc. skal formidle et budskap om at fortsatt motstand er nytteløst. Luftmakt alene vil derimot aldri kunne avvæpne motparten – gjøre ham vergeløs – og på den måten fremtvinge en avgjø-

relse. Luftmaktens metode er å påføre skade og kalkulere med at denne over tid blir større enn motparten er villig til å utholde.

Slik sett forutsetter strategisk luftmakt en form for symmetri i motiver og interesser mellom aktørene. Når denne er fraværende, når for eksempel den som angriper, først og fremst søker et begrenset mål, mens krigen for den angrepne er eksistensiell, er luftmakt lite egnet til å presse frem en avslutning på striden. Da risikerer man å ende opp med det verst tenkelige alternativet – en gradvis eskalering uten klare strategiske mål eller et klart sluttpunkt.

I 1964 trodde den amerikanske regjeringen at man kunne overbevise ledelsen i Nord-Vietnam gjennom en gradert bruk av militær makt – hovedsakelig luftmakt – om det nytteløse i fortsatt militær intervensjon i Sør-Vietnam. Målsettingen var å signalisere amerikansk styrke og besluttsomhet på en slik måte at ledelsen i Nord-Vietnam måtte innse at fortsatt kamp ville koste mer enn nytten man kunne få ut av det. Det man i USA imidlertid ikke var i stand til å forstå – nettopp fordi krigen for dem dreide seg om sekundære interesser –, var at for Nord-Vietnam var kampen total, og at nordvietnameserne var villige til å holde ut nær sagt ethvert offer for å nå målene. På tross av en bombekampanje (Operation Rolling Thunder) som i volum etter hvert kom til å overstige annen verdenskrig, og etter hvert en massiv innsats på bakken, endte krigen i et forsmedelig nederlag og 58 000 drepte amerikanske soldater.

Det samme dilemmaet stod Nato-landene overfor i Kosovo i 1999. Da USAs utenriksminister Madeleine Albright ble spurt om hva alliansen ville gjøre dersom Milosevic ikke ville gi etter, var svaret «bombe mer». Etter 78 dager ga de serbiske myndighetene etter, men først etter at en troverdig trussel om invasjon på bakken var kommet på plass. Og for de som måtte mene at den nylige Libya-kampanjen var en slags gjenreisning av luftmakten, så var det altså opprøret på bakken som til slutt veltet Gaddafi-regimet, selvsagt godt hjulpet av Nato-fly.

Luftmakt representerer altså ingen rettlinjert og enkel forbindelse mellom virkemiddel og mål. Og når den brukes, utløser den mange dilemmaer.

Ett av dem skyldes den kreativitet som oppvises for å motvirke luftmaktens styrker, og jo mer avansert teknologi luftmakten bygger på, jo mer effektiv kan enkle mottiltak ofte være. Eksempelvis vil verdens mest avanserte sensorer ha liten verdi dersom de mål våpnene heimer inn mot, er narremål av plastduk og pappmasjé. I Kosovo brukte serbiske styrker tiltak som narremål, å søke skjul i sivile bygninger, bunkere etc. som effektive tiltak for å hindre oppdagelse eller avlede våpen slik at disse i stedet rammet ufarlige mål. Under Operasjon Anaconda mot den Taliban-befestede Shahi-Kot-dalen i Afghanistan i 2002, brukte Taliban-krigerne våte ulltepper for å lure de amerikanske dronene. De som fortsatt lever på slagmarken i dag, har sannelig lært seg å håndtere signaturproblematikken.

Et annet dilemma er at makt skaper motmakt, og sterkere motmakt jo mer total dominansen er.

Det er etter hvert blitt et relativt konvensjonelt synspunkt at Vestens dominans i verdensøkonomien snart tilhører historien. Fortsatt dominerer vestlige styrker på slagmarken, men det er vel slik at også dette vil gå mot en slutt. Kostnadsveksten for militært materiell tilsier, med en jernlovs styrke, at det er det landet med sterkest økonomisk vekst som vil gå seirende ut av ethvert våpenkappløp. Og dermed er vi på sett og vis tilbake til utgangspunktet.

Moderne kampflystyrker har nådd et kostnadsnivå som gjør at stadig flere vestlige land lurer på om dette overhodet er noe de bør satse på, eller i hvert fall vurderer hvor få kampfly det er mulig å kjøpe dersom man samtidig skal kunne operere dem på en kosteffektiv måte. Samtidig har den økonomiske veksten, blant annet i Asia, åpnet nye muligheter for disse landene til å gjøre seg gjeldende på den luftmilitære arenaen. En rekke ambisiøse prosjekter, blant annet i India og Kina, tyder på at USA og Vestens luftmaktmonopol kan være i ferd med å brytes.

I dag drives det utvikling av femte generasjon kampfly i Russland, Kina, Japan, Sør-Korea/Indonesia, Tyrkia og India. Realiteten kan være at når Norge innfører sitt første femte generasjon kampfly – F-35 Lightning II – etter 2020, vil det allerede være en rekke flytyper med sammenlignbare ytelser i tjeneste i land vi tidligere ikke har regnet som reelle konkurrenter i luftdomenet.

Risikobildet i luftdomenet er dermed i ferd med å bli snudd på hodet. Samtidig som verdens økonomiske tyngdepunkt forflyttes vekk fra USA og Europa, bygges nye luftmilitære ambisjoner i de fremtidige vekststatene i Asia. Krig blir aldri risikofritt, og i fremtiden i enda mindre grad enn i dag.

«Tapene øker og opprørerne blir stadig flere,
men allikevel går det fremover i Afghanistan.
Offiserene er profesjonelt optimistiske, men
optimismen kan føre til at man undergraver sin
troverdighet i offentligheten.»

Naastad, N. (2010). Hvor mye fremgang tåler vi?,
Norges Forsvar, (9).

«Svært mange militære nederlag kan [...] forklares ved at ledelsen skulle ha seg frabedt dårlige nyheter på et tidspunkt hvor det fremdeles var mulig å gjøre noe med dem.»¹

Tom Kristiansen

Rigging the past is the oldest form of knowledge control: if you have power over the interpretation of what went before (or can simply lie about it), the present and the future are at your disposal. So it is simple democratic prudence to ensure that the citizenry are historically informed.

Tony Judt²

Alkymistene: historikere og propagandister

«Svært mange militære nederlag kan [...] forklares ved at ledelsen skulle ha seg frabedt dårlige nyheter på et tidspunkt hvor det fremdeles var mulig å gjøre noe med dem», hevder altså Nils Naastad på sin lakoniske måte. I realiteten er det bare historikerne – og Naastad er blant dem – og «ledelsen» selv som kan bekrefte eller avkrefte påstanden. Historikerne er avhengig av tilgang på kilder, noe som gjør at de først kan nærme seg et svar lenge etter at kruttrøyken har drevet vekk fra slagmarkene – så lenge etter at deres innsikter ikke påvirker annet enn de involvertes omdømme. Riktignok finnes det en kritisk og korrigerende journalistikk, men den er også er hemmet av mangel på data, eller den

¹ Naastad, N. (2009). Vestens krig, *Norges Forsvar* nr. 3.

² Judt, Tony with Timothy Snyder (2012). *Thinking the Twentieth Century*. London: William Heinemann, 265.

får bare tilgang på en frisert versjon. «Ledelsen» på sin side sitter med enerett på vital informasjon og kan dermed nekte innsyn i hva de holder på med. Dessuten kontrollerer de et propagandaapparat – omtalt som *informasjonstjeneste* – som gjør det mulig å iscenesette seg på en oppbyggelig måte, i hvert fall på kort sikt.

Sant nok, rekken av militære nederlag opp gjennom historien er nærmest uendelig fordi hybris, arroganse og virketrang har sittet rotfast i både statsledere og feltherrer. Bare de siste hundre årene er breddfulle av knusende militære nederlag: Slaget i Tsushimastredet i 1905, hvor en undermåls russisk flåte ledet av en inkompetent admiral ble sendt jorden rundt bare for å bli tilintetgjort av japanerne, det mislykkete britisk-franske forsøket på å erobre Istanbul gjennom angrepet på Gallipoli i 1915 som endte med katastrofale tap og uforrettet sak, den britisk-franske Somme-offensiven i 1916 hvor et lite gjennomtenkt forsøk på å gjenerobre tyskokkupert område førte til ett av historiens blodigste slag med omlag 310 000 drepte og 778 000 skadde, operasjon Barbarossa i 1941 da Den røde armé tross advarsler ble overrasket og måtte lide ufattelige tap i løpet av noen uker, og som i 1942 da den antatt uinntagelige Singapore ble erobret av en sterkt underlegen japansk styrke fordi den britiske sjefen hadde feilberegnet motstanderen totalt.

Vi kan gjerne også minne om noen eksempler fra etterkrigstiden, som da general Douglas MacArthurs styrker ble drevet på retrett til den grensen som fortsatt deler Nord- og Sør-Korea i 1950 etter å ha feilberegnet kinesernes styrke da de marsjerte mot elven Yalu, som slaget ved Dien Bien Phu i 1954 hvor den franske hæren ble knust av Viet Minh som den første vestlige slått av geriljastyrker fra en koloni, og som den amerikanske fiasko-invasjonen i Grisebukta på Cuba i 1961. Vi lar Irakkriegen ligge siden den både blir omtalt som fiasko og suksess.

Det tyske angrepet på Sovjetunionen og det japanske angrepet på Pearl Harbor i 1941 framsto begge som umiddelbare suksesser for aggressorene, men viste seg etter en tid å være strategiske blundere av verdenshistorisk kaliber. Winston Churchill – som kjente krigens realiteter fra slaget ved Omdurman i Sudan i 1898 til Koreakrigen – slo

ganske enkelt fast etter andre verdenskrig at «war is mainly a catalogue of blunders».³

I dag må vi spørre oss om Naastads påstand om arrogante ledere som årsak til nederlag fortsatt er riktig: For det første fordi de siste ti års kriger viser at «nederlaget» er fjernet fra det politiske vokabular. For det andre fordi krigene er så kompliserte at mangelen på suksess knapt har én forklaring. Hele problemfeltet understreker betydningen av krigshistorisk forskning som et korrektiv til offisiell selviscenesettelse. Å forstå militære nederlag engasjerer offentligheten. Krigshistorikere, den endeløse rekken av «defense intellectuals» og journalister er naturlig nok blant de mest aktive deltakerne – sammen med de militære selv. Men det kanskje mest interessante i dag er offisielle informasjonstjenester som gjennom et mangfold av metoder søker å tilrive seg et fortolkningsmonopol og drive gjennom en bestemt forståelse av konflikter. Churchill hadde grepet kjernen i slik selviscenesettelse: «When you are winning a war almost everything that happens can be claimed to be right and wise.»⁴ Nå ser det imidlertid ut til at dette også er tilfellet når man ikke vinner krigen.

* * *

Det tidligste eksempelet på formidling av samtidige krigsbegivenheter har framstått som et lærestykke i svak håndtering fra myndighetenes side. Krimkrigen (1854–1856) var den første konflikten som kunne følges på en relativt uavhengig måte av publikum hjemme i Storbritannia. Det skyldtes i all hovedsak korrespondenten i *The Times*, William Howard Russell, som sendte opprørende rapporter hjem om hva som utspilte seg på slagmarkene og ellers. Han ble raskt satt på hærens liste over personer offiserene ikke skulle ha kontakt med. Ledelsens inkompetanse, klassearroganse og minimale interesse for mannskapenes vel-

³ Churchill, Winston (1950). *The Second World War*. Volume 3: *The Grand Alliance*, London. Kapittel 20.

⁴ Churchill, Winston (1952). *The Second World War*. Volume 5: *Closing the Ring*. London. Kapittel 12.

ferd gjorde at syke og skadde led under de mest gruvelige og kaotiske forhold.

Spesielt nedslaktingen av britiske mannskaper under slaget ved Balaklava 25. oktober 1854 – udødeliggjort i Alfred Tennysons dikt *The Charge of the Light Brigade* – satte dype og varige spor. Russell var vitne til hendelsen og rapporterte om den samme dag. Den britiske hæren var engasjert i forsvaret av havnebyen Balaklava. Russiske avdelinger kontrollerte dalen med hovedveien inn til byen. Den britiske Light Brigade of Cavalry var nede i dalen rett utenfor byen da russerne angrep.

Øverste sjef for den britiske hæren på Krim var general lord Raglan, som for øvrig ikke hadde satt sine føtter på slagmarken siden Napoleonskrigene førti år tidligere. Sjefen for Light Brigade var oberstløytnant James Thomas Brudenell, Seventh Earl of Cardigan – en bølge fra overklassen som var notorisk kjent for sin mangel på menneskelige kvaliteter allerede før han reiste til Krim. Framfor alt var han dysfunksjonell som sjef. Øverstkommanderende for det britiske kavaleriet på Krim var lord Lucan, som av familiære grunner var en personlig fiende av Cardigan.

Oppe i åssiden kunne general Raglan se russerne angripe og dermed true en britisk utpost i dalen. Han ga ordre til Lucan om å sende Light Brigade ned dalen for å forhindre at russerne erobret britiske kanoner. Sjefens utilstrekkelige situasjonsforståelse førte til at han beordret noe som skulle vise seg å være et frontalt selvmordsangrep mot de framrykkende russerne. Resultatet var skjebnesvangert. En tredjedel av brigaden (omlag 670 mann) ble drept eller skadet av russiske kuler, granater og splinter i løpet mindre enn en halv time, trass i tapper innsats.

Og her nærmer vi oss en lærdom ved det første slag med «tilskuere», omlag seksti år før senator Hiram Warren Johnson slo fast at «krigens første offer er sannheten». Det skulle ta noen tid før publikum hjemme i Storbritannia skulle bli kjent med de feilvurderingene som lå bak katastrofen i Balaklava. Den første reaksjonen hjemme var beundring for offiserenes og soldatenes tapre innsats. Heroiserende malerier ble malt. Cardigan hadde overlevd slaget og ble mottatt som en helt ved hjemkomsten. Han begynte snart å turnere Storbritannia med brautende foredrag om det han hadde vært med på. Og veteranen ble trodd mer enn journalisten.

Men så begynte de overlevende soldatene etter hvert å vende hjem fra Krim. De kunne gi en helt annen versjon av hendelsene. Etter hvert begynte kunnskapene om de fatale feilgrepene å bre seg. *The Times* anklaget til og med Cardigan for å forfalske historien. Også fra annet hold ble den offisielle helteberetningen utsatt for stadig sterkere kritikk og mistro. Det endte med at soldatene som hadde måttet følge den selvmorderiske ordren, ble omfattet av opinionens sympati. Eller som det heter i Tennysons dikt: «Someone had blundered / Theirs not to make reply / Theirs not to reason why / Theirs but to do or die.» For ettertiden har slaget ved Balaklava blitt stående som et tragisk eksempel på konsekvensene av ukyndig ledelse i krig. Framfor alt var dette et tidlig vitnesbyrd om viktigheten av den uavhengige informasjonen som William Russell hadde formidlet, og som gjorde at den offisielle selviscenesettelsen ikke fikk være i fred. Gjennom sin propaganda hadde Cardigan skapt en fallhøyde hans omdømme ikke kunne overleve.

* * *

I dag kan en militærhistoriker spørre seg om myndighetene i forbindelse med krigen i Afghanistan beveger seg inn i samme lende som Cardigan før Russells rapporter begynte å virke. La oss se på noen grunnleggende trekk ved den offisielle formidlingen av tiårskrigen i Afghanistan, uten å presentere målsettingene med den, som de fleste i utgangspunktet kunne slutte seg til, men som i ettertid framstår som bevegelige mål.

I april 2004 hevdet Natos øverstkommanderende i Europa, general James Jones, at «[w]e should not ever even think that there is going to be an insurrection of the type that we see in Iraq here. It's just not going to happen».⁵ På dette tidspunktet var kunnskapene om landet minimale på offisielt vestlig hold. De som kjente forholdene på bakken, begrenset seg til noen få akademikere, FN og hjelpeorganisasjonene. Siden

⁵ Sitert etter Steele, J. (2011). *Ghosts of Afghanistan: the haunted battleground*. London: Portobello Books, s. 290.

den gang har alle sjefer i Afghanistan ment at dersom de endret strategi og ble tildelt nødvendige ressurser, ville oppgavene bli løst. I 2004 fortalte sjefen for Combined Forces Command Afghanistan, generaløyntnant David Barno, at dette året utvilsomt ville bli «decisive». Året etter uttalte sjefen for US Central Command, general John Abuzaid, nøyaktig det samme, og i 2008 mente nestkommanderende i Afghanistan, general Bernard Champoux, at man igjen var inne i et avgjørende år.

Selv om avgjørelsen fortsatt lot vente på seg, hevdet øverstkommanderende Stanley McChrystal i 2009 selvsikkert at «[w]e are knee-deep in the decisive year». Men det var i 2009. Høsten året etter innrømmet han i et intervju med *Rolling Stone Magazine* og i et foredrag på *Council on Foreign Relations* at USA hadde gått til krig med et «frightingly simplistic» syn på Afghanistan og at de militære fortsatt manglet de kunnskaper som var nødvendige for å få slutt på konflikten – man hadde bare kommet halvveis.

Ikke bare amerikanske militære var optimistiske. Den britiske hær-sjefen, general David Richards, mente på sin side at 2006 ville bli et «crunch year» for Taliban. Den daværende britiske utenriksministeren, David Milliband, forutså at 2010 ville bli et avgjørende år, mens hans tyske kollega, Guido Westerwelle, var litt mer smålåten og mente 2011. President Obama var like kategorisk i slutten av 2010 da han framholdt at okkupasjonsstyrken for første gang på mange år hadde fått på plass rett strategi og ressursgrunnlag.

Nesten all storpolitisk og strategisk informasjon om Afghanistan har vært misvisende, mens skrytet om taktiske seirer og vellykkete hjelpetiltak har kommet i strie strømmer fra offisielt hold. Uansett oppløftende informasjon sitter publikum likevel igjen med et stadig klarere inntrykk av at situasjonen er og blir ute av kontroll på det politiske og strategiske nivå. Avgrunnen mellom realitetene og den offisielle retorikken har blitt slik at tidligere redaktør i *The Times* Simon Jenkins nylig hevdet at «[e]verything about Afghanistan beggars belief».⁶ Stadig flere

⁶ Jenkins, S. (2011). Vanity, machismo and greed have blinded us to the folly of Afghanistan. *The Guardian*, 6. oktober.

føler seg som Mor Nille konfrontert med Erasmus Montanus' logikk når de tar til seg offisiell informasjon om krigen i Afghanistan. Og inn kommer krigshistorikeren med sine krav om mer måtehold i vurderingene.

* * *

Men inkompetanse og arroganse forklarer på langt nær alle militære nederlag eller blundere. Man må på den ene siden se på de politiske beslutninger og målsettinger for en krig og på den andre siden på hvordan de militære søkte å realisere dem. For å ta det siste først: Både historikere og offiserer har lett etter en forklaring i særtrekkene ved militære organisasjoner, i tillegg til svikt i den øverste ledelsen. Et kjennetegn ved militære organisasjoner er det rigide hierarkiet, gjennomsyret av en ukritisk institusjonell kultur. Videre bygger de på det ubrytelige prinsippet om å følge ordre, enten de kommer fra de politiske myndigheter eller overordnede. Det finnes også en grunnfestet militær konservatisme og en hang til detaljstyring. Sett i et historisk perspektiv har dette ført til at militære organisasjoner i liten grad har klart å tilpasse seg nye situasjoner raskt. De har derfor ofte vist liten evne til å lære av feil og erfaringer, men har i stedet lett etter sydebukker blant dem som har brutt med systemets regler og prosedyrer.

Dersom vi ser på omfanget av de militære endringer etter den kalde krigen, og særlig de som har funnet sted etter 2001 under inntrykk av krigene i Irak og Afghanistan, er det klart at den tradisjonelle kritikken av militær stivbeinhet må nyanseres. De militære har i forbløffende grad klart å tilpasse seg nye taktiske oppgaver. Men hva hjelper det hvis strategien er feilslått og de politisk pålagte oppgavene er uløselige?

Når det gjelder realismen i de politiske beslutningene er bildet temmelig tåkete fordi militærledelsen offisielt ikke har vært i strid med sine overordnede om oppdraget. Det ble optimistisk formulert av den britiske forsvarsministeren John Reid i 2006. Man skulle «build a prosperous, democratic, stable and secure Afghanistan» – «not waging war but helping to rebuild». Katalogen over norske offisielle uttalelser har gått i nøyaktig samme retning. Få vil beskyldte dagens politikere og militære

for å forskjønne sine kriger, men gjennom slike grandiose målsetninger har de satt seg urealistiske mål og dermed skapt et kolossalt behov for alle typer propaganda som kan sannsynliggjøre at man beveger seg i riktig retning. Dette har ført med seg et politisk språk kjennetegnet av eufemismer og oppløftende uttalelser som virker tildekkende. For de som husker noen år tilbake, minner dagens offisielle propaganda om det som i Sovjetunionen ble kalt «overoppfyllelse av femårsplanene».

George Orwell så tendensen i den politiske språkutviklingen klart allerede i 1946. I et essay skriver han at «[i]n our time, political speech and writing are largely the defence of the indefensible [...] political language has to consist largely of euphemism, question-begging and sheer cloudy vagueness».⁷ Manipuleringen av språket ble videreutviklet i romanen *Nineteen Eighty-Four* fra 1949. Siden har begrepet «newspeak» – «nytale» – blitt allemannseie, og romanen brukes trolig som lærebok i politisk formidling. I denne verdenen av manipulering blir historikeren et mål, siden «who controls the past controls the future: who controls the present controls the past».⁸

Den uavhengige krigshistorien kan lett framstå som en uvelkommen gjest hos myndighetene fordi den ofte står i strid med offisiell fortolkning og aktørenes behov for å posere. Det skjer aldri at den offisielle versjonen av krigshistorien besvarer de spørsmålene allmennheten vil ha svar på, og lang erfaring viser at de offisielle versjonene av krigshistorien sjelden tåler nærmere ettersyn. Framfor alt stilles det stadig nye spørsmål til begivenhetene. Krigshistorien er derfor en viktig korrigerende faktor i forståelsen av konflikter. Etterkrigstidens kanskje fremste militærhistoriker, Michael Howard, formulerte i 1961 noe som har blitt betraktet som en programerklæring for disiplinen. Siden militærhistoriske emner ikke var forskjellige fra andre historiske emner, må de studeres i bredde, dybde og kontekst. Samme sted pekte han også på en mulig forklaring på at det ofte begås alvorlig feil i starten av kriger,

⁷ Orwell, G. (1946). Politics and the English Language. *Horizon*, 13, (76).

⁸ Orwell, G. (1949). *Nineteen Eighty-Four*. London. Kapittel 3.

nemlig at offiserene i fred bruker all sin tid og oppmerksomhet på å administrere store, kompliserte organisasjoner. Det trekker oppmerksomheten bort fra krigens realiteter, og følgelig er mange uforberedt på oppgaven. Flertallet av offiserene ville i løpet av en lang karriere sjelden eller aldri få personlig erfaring med krig, hvilket er utenkelig i enhver annen profesjon.⁹ Nettopp en slik bred tilnærming til fenomenet krig har lett for å forsvinne i den offisielle formidlingen, som endog har benektet at det finner sted en krig.

Den engelske historikeren George Osborne Sayles skrev i ett av sine essay at vi studerer historien ut fra tre motiver.¹⁰ For det første av interesse, for det andre av nyttehensyn, for det tredje – og viktigst – siden naturen ikke kjenner noe vakuum, vil det tomrommet som skapes av mangel på etterrettelige historiske framstillinger, uvegerlig fylles av dårlige, de som skaper myter, falske forestillinger og fordommer. Og nettopp dette er krigshistorikerens mål, nemlig å skrive kildebaserte framstillinger og forhindre at offisielle informasjonstjenester koloniserer formidlingen.

En av de mest svulstige titler i norsk krigshistorisk litteratur er Henrik Angells «Syv-Års Krigen for 17. Mai», og parallellen har igjen dukket opp i omtalen av krig. La oss endelig slippe betegnelsen «Trentenårskrigen for 17. mai» om Afghanistan. Offisiell informasjon om denne krigen har i mange år framstått som eksersis i alkymi. Thukydid pekte allerede i 432 f. Kr. på at krig kjennetegnes av «ære, frykt og interesser», og Clausewitz understreket at krigens klima alltid omfatter «fare, anstrengelse, usikkerhet og tilfeldighet». Vår tids politiske kommunikasjon har fjernet seg fra det som er innlysende for krigshistorikere. Framfor alt er det skapt en kløft mellom offentlig retorikk og realiteter som historikerne venter på å få anledning til fordype seg i. Er det den politiske eller militære ledelsen som har frabedt seg dårlige nyheter?

⁹ Howard, M. (1983). *The Use and Abuse of Military History. I The Causes of War and other Essays*. London, s. 195ff.

¹⁰ Sayles, G. O. (1982). *Clio's Web. I Scripta Diverse*. London.

Så i januar 2012 ble Nato-dokumentet om Taliban og forholdet til Pakistan kjent. Dersom det er autentisk, undergraver det offisiell krigspropaganda på en knusende måte. Simon Tisdall sammenliknet det med å kaste en håndgranat inn i et rom fullt av folk – hvis den går av, vil den ramme uvilkårlig og brutalt. Situasjonen var blitt slik at *The Guardian* på lederplass slapp løs Joseph Goebbels-parallellen: Offisiell Afghanistanpropaganda er løgnen som er gjentatt så ofte at den blir trodd.¹¹ De fleste krigshistorikere vil imidlertid si at her har vi vært utallige ganger før.

¹¹ *The Guardian*, 2. februar 2012, Nato's devastating Afghan leak, leder samme dag The Big Lie.

«Så får vi samtidig uttrykke vår medfølelse med georgierne og by dem den hjelp vi kan. Det er de som har betalt prisen for den leksen vi nå bør lære.»

Naastad, N. (2008). Russlands angrep på Georgia, et sikkerhetspolitisk veiskille? *Adresseavisen* 22. august.

«Nå legger man tilsynelatende alle eggene i samme kurv. [...] Et eneste vellykket angrep kan ødelegge Luftforsvarets sentrale kampevne.»¹

Olav Aamoth

Flystasjonen, bastion eller akilleshæl?

Utformingen av vår forsvarsstruktur for å møte de oppgaver som vår politiske ledelse i dag anser som mest sannsynlige, blir vanligvis beskrevet som en overgang fra et invasjonsforsvar til et innsatsforsvar. Denne strukturendringen har hatt store konsekvenser for organisasjon, ledelse og lokalisering av Forsvarets avdelinger. For alle forsvarsgrenene er antall baser redusert med konsentrasjon av styrker og virksomhet på få steder. Et scenario hvor Norge står overfor en eksistensiell trussel som under den kalde krigen, ansees som lite sannsynlig. Forsvaret skal først og fremst være et redskap for norsk utenrikspolitikk for å kunne løse oppgaver til støtte for FN eller NATO slik vi har sett siden 1990 på Balkan, i Afghanistan, Libya og nå senest i Det indiske hav. Innsatsen i disse operasjoner syntes å bekrefte at dette er den riktige veien for utvikling og bruk av vårt Forsvar i overskuelig fremtid.

Denne satsingen på et innsatsforsvar har imidlertid gitt oss et Forsvar med en struktur som på flere områder innen klassisk militær tenkning vil bli vurdert som risikabel. I populær språkbruk vil mange si at «alle egg i en kurv» er en risikabel bruk av ressurser enten det dreier seg om aksjer eller militære styrker.

For Luftforsvaret anbefaler Forsvarsjefen i sin Fagmilitære vurdering i november 2011 konsentrasjon av alle kampfly til én flystasjon,

¹ Naastad, N. (2011). Alle eggene i én kurv. *Norges Forsvar*, (3).

Ørland, med mulighet til å deployere til tre nordlige flystasjoner, Andøya, Bardufoss og Banak. Dette operasjonskonseptet gjør det mulig å dekke våre interesseområder med kampfly på en tilfredsstillende måte enten det dreier seg om de nasjonale oppgaver eller internasjonale oppgaver pålagt gjennom FN eller NATO. Denne disponeringen av våre kampflystyrker skiller seg fra den strukturen som har vært ansett som riktig og nødvendig frem til i dag. Endringene begrunnes ut fra de geopolitiske forhold i vår del av verden etter Sovjetunionens sammenbrudd og hvorledes disse endringer gjør det mulig å revurdere bevilgningene til Forsvaret.

Det Forsvaret som har vært et grunnlag for vår sikkerhet gjennom de siste 50 årene, har det tatt lang tid å bygge opp, og det er relevant å stille spørsmål om vår evne til å forutsi fremtiden gjør det forsvarlig å foreta slike store endringer i styrke og struktur i det tempo som vi nå gjør.

I et slikt perspektiv er det fristende å se tilbake, til en annen tid, både politisk, økonomisk og militært. Jeg skal derfor gjengi et foredrag jeg holdt i 1986, en tid hvor kampflybaser for Forsvaret også var et sentralt tema i forsvarsdebatten:

Militært har vårt århundre i stor grad vært preget av utviklingen av flyet som stridsmiddel, med evne til å utnytte luftrommet for å utøve militær makt. Luftvåpenet har vist seg å ha stor effekt når forholdene har ligget til rette for dets bruk slik at dets spesielle egenskaper er utnyttet. Luftvåpenets største force er evnen til konsentrasjon i tid og rom over store avstander i kraft av flyets store hastighet. Denne evne representerer en stor fleksibilitet i utnyttelsen av stridsmidlet.

Flystyrkens fleksibilitet er imidlertid bare til stede innenfor flyets rekkevidde, det vil i praksis si at flyvåpenets effektivitet hovedsakelig er begrenset av basenes plassering relativt til innsatsområder. Dette forhold vil selvfølgelig variere med hvilken flytype som anvendes, og hvorledes de anvendes. Flybasen kan på mange måter sammenliknes med tidlige tiders festninger. Fra disse vel utbygde og dominerende anlegg kunne militær maktøvelse forberedes og projiseres over store avstander. Festningene ble viktige militære mål, og store ressurser ble satset på deres forsvar i form av vollgraver, vindebroer og våpen.

Luftstrategien identifiserte tidlig flybasen som et hovedmål for å bekjempe flystyrken og dermed oppnå herredømme i luftrommet. Luftstrategiens første klassiker, Giulio Douhet, postulerte dette allerede under første verdenskrig og siden i sitt hovedverk, *Il Dominio dell' Aria*, på norsk *Luftherredømme*, i 1921.

Hans hovedargument var at flyet ikke kunne bekjempes i luften. Luftrommet var for stort og flyets muligheter til å velge tid og rute til målet for mange. Utviklingen av radarbaserte kontroll- og ledelsessystemer av luftforsvarsstyrker lå fremdeles noen år frem i tiden. Da disse ble operative realiteter, hadde det meget stor innflytelse. Målsettingen har hele tiden vært å sikre operasjonsfrihet i luften for egne luftstyrker slik at de både kan utnytte luftrommet for offensive luftoperasjoner, og slik at egne overflatestyrker ikke blir truet av fiendtlige luftstyrker. For å oppnå denne strategiske målsettingen er det i hovedsak fire målsystemer som kan angripes:

- luftstridskrefter i luften
- basesystemet
- kontroll- og ledelsesapparatet
- industri og drivstoff

Gjennom luftkrigens historie har disse målsettinger og faktorer ikke endret seg. Deres anvendelse og innbyrdes betydning har imidlertid variert. Sett fra et rent luftmilitært synspunkt har rendyrket anvendelse av luftmakt sjelden vært avgjørende. Vanligvis har flystyrker blitt stykket opp på mange ulike målgrupper, innsatsen har ikke vært opprettholdt tilstrekkelig lenge og tilstrekkelig styrke er ikke anvendt. Resultatet har vært en dårlig utnyttelse av luftressursene og erfaringer som ikke har særlig verdi.

I det klassiske slaget om Storbritannia forsøkte Luftwaffe å oppnå operasjonsfrihet i luften over England ved å nedkjempe R.A.F. Dette ble forsøkt gjort ved å angripe flybaser, radarstasjoner, flyindustri og ved luftkamp mot jagerflyene. Innsatsen ble ikke opprettholdt lenge nok mot noen av målgruppene til å oppnå tellende resultater. I det påfølgende slaget om Tyskland fastholdt de allierte angrepene mot

noen av målgruppene lenge nok til å nedkjempe det tyske jagerflyvåpenet i en slik grad at de oppnådde og beholdt et avgjørende overtak i luften.

Under Koreakrigen gjentok dette seg. En målrettet innsats for å vinne luftslaget var vellykket. Luftstyrken kunne deretter gi full støtte til landstyrkene i et vanskelig miljø. Felles for disse kampanjene var behovet for innledningsvis å måtte utkjempe luftslaget. Der hvor dette ble vunnet, kunne en i utnyttelsesfasen oppnå avgjørelse ved angrep på andre målsystem. Angrep på flybasene ble ikke avgjørende i disse konfliktene. Det var et stort antall baser, flyenes krav til rullebaner var beskjedne, og evnen til spredning av flystyrker var stor. Forsvaret av baser med aktive våpen var ofte formidabelt, og flyplassangrep ble ofte sett på som selvmordsangrep. I årene 1956, 1967, 1973 og 1983 utkjempet Israel og araberstatene luftslag som på mange måter har blitt retningssivende for utvikling og bruk av luftstridskrefter generelt. Israellernes, og i 1956 de anglo-franske styrkers, hovedmålsetting var å sette de arabiske flyvåpnene ute av spill ved angrep mot basene og flystyrker på bakken. I 1956 var rullebaner målet, i 1967 var fly på bakken målet, og i 1973 var rullebaner igjen målet da flyene nå var beskyttet i bunkere. I alle tre operasjoner ble hensikten oppnådd på dramatisk kort tid med avgjørende resultater for konfliktens utfall. I 1973 måtte imidlertid et moderne missilforsvar nedkjempes før baseangrepen kunne settes inn for fullt. I luftoperasjonene i Bekaa-dalen 1983 ble det syriske flyvåpenet fullstendig nedkjempet i løpet av noen timer i et rent luftslag. Dette ble muliggjort med en kombinasjon av høyverdig fly og våpenmateriell, tidsmessig utstyr for ledelse av luftstyrker og elektronisk krigføring.

Erfaringene fra disse konflikter er at kampen om luftherredømmet har vært avgjørende. Luftherredømmet er oppnådd ved målrettede angrep mot flystyrker i luften, fly på bakken og rullebaner og, som i Tyskland, oljen. Den innbyrdes prioriteringen mellom disse hovedgrupper av mål har vært avhengig av flere forhold av teknisk, militær og politisk karakter. Vår situasjon er karakterisert av faktorer av geografisk art. Våren 1940 demonstrerte hvilken innvirkning luftmakt ville ha på en konflikt i vårt område. Total tysk overlegenhet og derav følgende operasjonsfrihet muliggjorde dristige land- og sjøoperasjoner

som ellers ikke ville ha vært mulige. Fra tysk side ble felttoget basert på erobring av og etablering av operasjonsbaser for Luftwaffe i Danmark og i Norge. Fra disse kunne kommunikasjonslinjer over havet og mellom landsdelen beherskes. Allierte flystyrker hadde ikke rekkevidde til å oppta kampen om norsk luftrom, og det var ikke tilstrekkelige hangarskipsbaserte flystyrker tilgjengelige til å ta opp denne kampen på dette tidspunkt. Etterkrigstiden ble preget av vårt medlemskap i NATO. Vårt flyvåpen ble bygget opp til et for oss styrkemessig høyt nivå med moderne materiell som teknologisk lå godt over vår potensielle motstander og med et system av godt utstyrte flystasjoner til understøttelse av egne og allierte styrker. I disse første årene av NATO-perioden var de teknologiske, politiske og militære forholdene slike på nordflanken at NATO kunne regne med å kunne opprettholde en akseptabel luftsituasjon i våre interesseområder. I de følgende årene frem til dagens situasjon har imidlertid meget endret seg når det gjelder de fundamentale forhold som styrer luftstrategien.

Teknologisk har Sovjet etter hvert stadig tatt inn på Vesten, slik at dagens sovjetiske flystyrker har rekkevidde, ytelse og bæreevne til å true alle mål av betydning på norsk område. Av større betydning er at sovjetisk strategi og taktikk for anvendelsen av flystyrker har endret seg betydelig over tid i retning av det operasjonsmønsteret NATO anser som riktig og mest effektivt. Dette er også reflektert i organisasjonen av og treningsmønsteret for styrkene. Endelig har faktorer utenfor nordflanken ledet til denne oppbygging av Kolabasen. Ved sin beliggenhet i vårt nærområde gir den en ny dimensjon både til norsk og vestlig politikk og strategi og mere spesielt til de luftstrategiske forhold i vårt område. Fra sovjetisk side er vårt område et forterreng i forsvaret av Kolabasen da offensive styrker ved å nytte nordnorske baser kan være en trussel mot denne. En tidlig nøytralisering eller erobring av disse basene må derfor antas å være en høyt prioritert oppgave for sovjetiske stridskrefter. Dette har de ulike sovjetiske flyvåpnene kapasitet til å gjøre forutsatt at de prioriterer oppgaven med bruk av ressurser fra andre militærområder. På norsk side har vi få stående styrker i de nordlige landsdelene. Forsterkninger, norske som allierte, er helt avgjørende for å

etablere en akseptabel militær og politisk situasjon. Et forsvar som kan holde lenge nok til at forsterkninger kan settes inn, er derfor en målsetting for Forsvaret. I en slik sammenheng har våre flystasjoner en klar og udiskutabel oppgave som innflygings- og mottaksbaseforsterkninger. Like udiskutabelt blir behovet for å sikre disse flystasjonene.

I forbindelse med erstatning av Luftforsvarets jagerfly i begynnelsen av 1970-årene ble det et sterkt behov for å få en bedre forståelse av disse nye forholdene, hovedsakelig fordi investeringsbehovet for nasjonale midler var av en hittil ukjent dimensjon når det gjaldt Luftforsvaret. Kampflyanalysen eller «Alternativ anvendelse av ressurser innen kampflysektoren» vil være vel kjent nå. Som en vil huske, indikerer analysen hvorledes ressursene burde fordeles mellom fly, våpen og støttesystemer for å maksimere holdetid i en mulig invasjonssituasjon i Nord-Norge og med blant annet den rammebetingelsen at luftstyrken ikke ble satt inn utenfor våre grenser, altså ikke mot sovjetiske baser. Resultatene viste klart at et flyvåpen som har en viss minstestørrelse, vil oppnå betydelige holdetidsgevinster. Luftstyrkens hovedoppgave må være å sikre en best mulig luftsituasjon i våre kjerneområder som den beste støtte til Hærens operasjoner. I tillegg bør styrken ha et anti-sjøinvasjonspotensial med langtrekkende anti-skipsvåpen. For å oppnå denne effekten må ressurser fordeles til basesystemet og til kontroll- og ledelsesapparatet.

Ved hjelp av analyseverktøyet var det mulig å kvantifisere denne ressursfordelingen. Innenfor en gitt kostnadsramme var det klart riktig å gå ned i antall fly for å frigjøre ressurser til støtteapparatet. Kampflyanalysen fikk meget stor betydning for Luftforsvaret. Den la grunnlaget for og ansporet til tiltak som vil prege forsvarsgrenen i mange tiår fremover.

Det mest synbare resultatet var selvfølgelig anskaffelsen av F-16 og utviklingen av operasjonskonsept for jagerflyvåpenet. Valg og utvikling av våpen for løsning av flyets hovedoppgaver har ledet til Pingvin 3- og AMRAAM/ASRAAM-programmene. Behovet for forbedret kontroll og ledelse av luftforsvarsoperasjoner følges opp med siloradarpro-

grammet og vår deltakelse i NAEW.² Utbygging av flystasjonene og deres beskyttelse er fulgt opp innen en rekke områder. Det første og viktigste er etableringen av et effektivt missilforsvar av de viktigste flyplassene i form av NOAH-programmet.³ Kampflyanalysen forutsatte et ROLAND-type missilforsvar med begrenset høydedekning som tillot angrep mot flyplassene med middelstunge bombefly fra midlere og store høyder, men som til gjengjeld var meget effektivt mot lave og raske jagerbombetyper. Arbeidet med å øke flystasjonenes evne til å understøtte kampflyoperasjoner, klargjøre fly for oppdrag og reparere kampskader på flyene er blitt fokusert og mange tiltak er satt i gang på planstadiet. Det samme gjelder forbedring av vår evne til å reparere avgangs- og landingsbaner på basene, såkalt rask rullebanereparasjon eller RRR.⁴ NATOs krav til denne funksjonen fra 1970-årene og Kampflyanalysens resultater falt her sammen, det vil si evne til å reparere tre krater fra 500lbs bomber samtidig på fire timer. Resultatene fra analysen ble ført videre inn i Tverranalysen og til Forsvarskommisjonens anbefalte struktur som et minimumsforsvar.

Luftmilitært ville denne strukturen fullt utbygget gjort det mulig å opprettholde en akseptabel luftsituasjon i Nord-Norge slik at forsterkninger kunne tilføres landsdelen hvis de politiske beslutningene om dette ble tatt i tide, og Forsvaret ville da kunne oppfylle sin krigsavvergende rolle. Utviklingen har siden ført til at dette minimumsforsvaret ikke blir etablert. Dagens såkalte tilpassede struktur ligger hva antall fly angår under både vår egen og NATOs styrkemålsetting. Konsekvensen av dette er at vi har blitt mer avhengig av allierte fly-forsterkninger på et tidlig tidspunkt, forsterkninger som er helt avgjørende for vår evne til å forsvare oss. Det amerikanske flyvåpen har utført studier av en mulig konflikt i Nord-Norge med bruk av de luftstyrker som antas å være tilgjengelige for begge sider ved utgangen av dette tiåret. Resultatene

² NATO Airborne Early Warning

³ Norwegian Adapted Hawk

⁴ Rapid Runway Repair

viser klart effekten av forsterkningsavdelingene. Hvis disse kan settes inn i tide og i tilstrekkelig antall, kan luftslaget vinnes.

En oversikt over gjeldende planer for allierte flyforsterkninger viser at det er betydelige styrker som er øremerket for nordregionen, men det er viktig å være klar over at for mange av avdelingene er ikke dette deres eneste opsjon for innsatsområde. Konklusjonen så langt syntes klar: Operasjonsfrihet i luften er for oss nødvendig for å holde Norge, omvendt må Sovjet sikre seg slik operasjonsfrihet for å kunne erobre området. Vi kan sannsynligvis oppnå dette ved rettidig innsetting av allierte flystyrker. Dette betyr rettidige politiske avgjørelser. Forutsetningen for at en slik innsetting skal kunne gjennomføres, er at våre mottaks- og operasjonsbaser kan ta imot styrkene og understøtte dem. Dette er en kritisk forutsetning som setter flystasjonene og deres kapasitet og sårbarhet i fokus. Tilsynelatende er flystasjonen den bastionen vårt totalforsvar er avhengig av.

Moderne luftstyrker er kompliserte og avhengige av et meget omfattende støtteapparat på bakken. Dette er av en slik størrelsesorden og kompleksitet at det ikke kan settes opp i krise- eller beredskapssituasjoner. Det må være fullt funksjonsdyktig til enhver tid slik at personal og organisasjonen kan holdes i kontinuerlig trening og derved holde den høye beredskapen som muliggjør luftstridsmidlenes evne til rask innsats over store avstander. Flystasjonen skal understøtte kampavdelinger med verksteder, lagre, beskyttelsesanlegg og rullebaner. Den skal også understøtte transportflyoperasjoner som stiller spesielle krav til rullebaner, parkeringsområder og beskyttelse. En standard norsk flystasjon vil mest av alt minne om en stor industriell bedrift med en arbeidsstyrke på ca. 5000 mann fullt oppsatt. Bedriftens produkt er i fred flytimer, i krig kampoppdrag eller tokt.⁵ I motsetning til en sivil industriell bedrift er flystasjonens produksjon preget av at det må forventes at det blir satt inn store ressurser for å gjøre arbeidet mest mulig vanskelig og risikofyllt for de ansatte. En slik standard flystasjon repre-

⁵ På det operative språk omtalt som «sorties».

senterer investeringer i størrelsesorden fire til seks milliarder kroner. I tillegg kommer verdien av de flystyrkene som er deployert på flystasjonen. Dette kommer opp i ytterligere fem til ti milliarder kroner. Det er således meget betydelige ressurser vi og våre allierte har investert for å oppnå de operative resultatene som luftstyrken er i stand til. Basens effektivitet må måles i hvilken grad stridsklare fly kan sendes i luften til rett tid.

For en angriper kan det være av helt avgjørende betydning at våre flystyrker er nøytralisert på et spesielt tidspunkt. Om flystasjonen er åpen i timevis før og etter dette tidspunkt kan være av mindre betydning. For forsterkningstransportene er det likeledes vesentlig at flystasjonen har åpningstider som tillater innflyging, utlasting og utflyging i rimelig sikkerhet.

Ser vi på flystasjonen i dette lyset og med bakgrunn i de to tidligere beskrevne forhold – at vi nasjonalt ikke vil nå opp til den minimumsstrukturen det var generell enighet om og den endrete sovjetiske lufttrussel –, er det grunn til å vurdere flystasjonens sårbarhet på nytt. Dette har Forsvarets Forskningsinstitutt (FFI) gjort i en analyse som er under fullføring. Vesentlige faktorer som er endret i forhold til Kampflyanalysen, er ny taktikk for angrep mot rullebaner, vår utplassering av NOAH og forbedret L-70 kanonluftvern ved våre seks nordlige flystasjoner. Vår kontinuerlige utbygging av flybunkers antas å ha som følge at rullebaner fortsatt kommer til å være det prioriterte målet for å nøytralisere våre flystyrker. Kolabaserte flystyrker har i dag tilstrekkelig rekkevidde til å nå de aktuelle flystasjoner med bruk av realistiske angrepsprofiler. Den antatte angrepstaktikken vil være jagerbombeangrep med stor hastighet i lav høyde og med bruk av antirullebanevåpen. En del av våpenlasten må antas å bestå av tidsinnstilte antipersonellminer for å hindre reparasjonsarbeidet.

Effektivitetsmålet for analysen er den delen av døgnet flystasjonen kan påregnes holdt åpen for egne flyoperasjoner. Denne tiden vil være direkte avhengig av det minimumet av landingsstripe som søkes holdt åpen, vår evne til å reparere skader på rullebanen og antall våpen levert mot denne. Det går frem av simuleringene at NOAH-forsvaret er i stand til å påføre slike angrep så store tap at det må forventes at det

vil bli søkt nedkjempet som del av angrepene mot rullebanene. Effekten av denne forbekjempingen vil kunne reduseres ved bruk av mobilitet og ved kamuflasje og fysisk beskyttelse av NOAH-batteriene. Det viser seg at særlig kamuflasje og flytting av enheter kan lede til usikkerhet i flygernes valg av siktepunkter, noe som reduserer effektiviteten av angrepene i betydelig grad. Denne forbekjempingen vil imidlertid ikke kunne hindre at en betydelig angrepstygde blir satt inn mot rullebanene. Denne type rullebaneskader vil være vanskeligere å reparere enn de skadene som var forårsaket av konvensjonelle bomber. Antallet krater blir langt større, og bruken av miner som del av våpenlasten kompliserer oppgaven betydelig. Resultatene viser at total reparasjonstid på fire timer fremdeles er et ønskelig ambisjonsnivå. Denne tiden inkluderer imidlertid rekognosering av skader som skal utbedres og rydding av miner. Det er videre nødvendig å reparere flere krater samtidig.

Nominelle resultater for åpningstider viser at disse ligger lavere enn ønskelig. Forutsettes nå egne jagerfly satt inn i forsvaret av flystasjonene, vil dette slå positivt ut på åpningstider og er klart en nødvendig strategi fra vår side. Kravene til minimumsstripe, MOS,⁶ vil være forskjellige for egne jagerflyoperasjoner, for allierte jagerfly og for transportflyoperasjoner. I en situasjon hvor vi med egne nasjonale styrker satser på å forsvare flystasjonene, vil vi med en MOS på 800 meter muligens oppnå en for oss akseptabel åpningstid for denne isolerte målsettingen. Økes MOS til for eksempel 1200 meter, blir situasjonen en annen, og ønsker vi en MOS på 2000 meter, er dette sannsynligvis ikke oppnåelig med de ressurser som hittil er tatt i bruk. Spørsmålet om hva som er akseptabel åpningstid, er i denne sammenhengen en noe akademisk betraktning. For en sjef som i et virkelig tilfelle planlegger hva han skal gjøre eller anbefale i en usikker fremtid, er slike simuleringresultater uinteressante. For vårt formål kan vi gjøre oss noen refleksjoner som kan ha betydning for langtids forsvarsplanlegging og budsjettdebatter. Det syntes som en åpningsdel på 0,4 representerer et skille.

⁶ Minimum Operating Strip

Lavere åpningstider vil medføre stor sannsynlighet for at egne jagerfly stenges inne og at det oppstår en sterk tilbakekoblingseffekt. Resultatene av sårbarhetsanalysen indikerer i grove trekk at en meget effektiv RRR-tjeneste, full innsats av egne jagerfly i flyplassforsvaret og et optimalt utplassert og operert NOAH-forsvar vil kunne sikre at våre flystasjoner kan operere jagerflyavdelinger og ta inn en del taktiske transportfly. Situasjonen er imidlertid at det nivået som forutsettes for RRR, i dag ikke er til stede. Det er videre klart at NOAH må forutsettes angrepet med andre typer våpen enn clustervåpen fra korte leveringsavstander.

NATO og andre ville nytte anti-radarmissiler (ARM) for denne oppgaven, og det må antas at Sovjet vil gjøre det samme. Forbekjemping av NOAH-forsvaret vil med slike våpen bli langt mindre ressurskrevende og tillate større angrepstygde mot primærmålet, rullebanene.

Det arbeides i dag med flere tiltak som skal gi flystasjonene større seighet og evne til å understøtte luftoperasjoner. Innføringen av NOAH er nå i en fase hvor det er mulig å ta hensyn til de konklusjonene som foreligger vedrørende kamuflasje, spredning, attrapper med mere. Dette er i hovedsak tiltak som ikke krever store investeringer. RRR-kapasiteten fremstår klart som et hovedproblem. Vi har i dag betydelige mengder materiell utplassert ved flystasjonene, både maskiner og reparasjonsmateriell i form av aluminiumsmatter og nå også betongheller. De begrensende faktorer er i dag kunnskap, metoder og utstyr for å håndtere minevåpen. Dette gjør at dagens krav om ryddetid foreløpig er langt fra noen løsning. For å komme videre med disse problemene har Luftforsvaret nettopp etablert det første av to treningssentre for RRR-arbeid på Rygge. Det neste blir på Bodø hovedflystasjon. Ved disse sentrene skal det utdannes befal som skal lede mobiliseringsavdelinger for RRR-oppgaver. Det skal drives øvelser på spesielt anlagte øvingsrullebaner, og det skal etableres et faglig miljø for denne tjenesten som hittil har manglet. I Luftforsvaret setter vi store forventninger til disse tiltakene.

Som nevnt vil innsetting av egne jagerfly i områdeforsvar av flyplassene gi stor effekt. Luftforsvarsoperasjoner med jagerfly er tidskritiske hva avgang og dermed også åpning av flyplassen angår. For å øke sannsynligheten for at våre egne jagerfly ikke skal sperres inne i tidskritiske

perioder, er det satset meget på at våre F-16 fly skal kunne operere på meget korte baner. Denne evnen ble definert i Kampflyanalysen og førte til den spesielle norske bremseskjermen. Sammen med flyets gode avgangsytelser gjør denne det mulig å operere fra baner på 15 x 800 meter, avhengig av bremseforhold. Dette betyr først og fremst at flyene kan bruke et stort antall betongområder på flystasjonen, selv etter et angrep. Vanskeligheten for flyene blir å komme til disse ministripene. Det betyr videre at vi kan spre våre fly til de små kortbaneplassene som er anlagt mange steder i de senere år. Ved små investeringer kan slike plasser gi enkel service til for eksempel fire til åtte fly for noen få oppdrag. Sett sammen med hovedbasesystemet oppnår vi dermed en betydelig øking i vår evne til å kunne engasjere angripende tokt.

En hovedmålsetting for arbeidet med å sikre åpne flystasjoner er å legge forholdene til rette for at allierte forsterkninger raskt skal kunne komme på plass, både for å heve terskelen ved et angrep på vårt område og for å gi vårt og NATOs fellesforsvar de styrkene som kan muliggjøre etableringen av en gunstig luftsituasjon. Beslutningen om å sette inn allierte styrker er en politisk sak som ikke kan forutsies. En slik avgjørelse vil imidlertid klart bli enklere jo raskere en slik overføring kan skje. For å muliggjøre en raskest mulig overføring er forhåndslagring av våpen og utstyr for disse avdelinger svært viktig. Lagring av utstyr under COB-programmet⁷ har gjort store fremskritt i de senere år. Sammen med regelmessige øvelser med overføring av avdelinger til våre baser og samtrening med våre styrker, er det skapt en troverdig evne.

I det foregående er flystasjonenes overlevelsessevne bare vurdert overfor luftangrep. Dette er naturlig ut fra en betraktning av den offensive lufttrussel som utvilsomt er til stede på sovjetisk side. Det er imidlertid ingen tvil om at det også foreligger en trussel om fysisk besettelse av flystasjonen med hærstyrker ført frem over land, sjø eller gjennom luf-

⁷ Collocated Operating Base, bilateral avtale mellom Norge og USA om forhåndslagring av utstyr til amerikanske flystyrker som skulle forsterke Norge.

ten. Fiendens målsetting kan da være ikke bare å nøytralisere vår bruk av flystasjonen, men også selv å sikre seg denne raskest mulig for egne fremskutte operasjoner. En slik landtrussel kan skje i en kuppetet situasjon før mobilisering har funnet sted, og den kan være koordinert med sabotasjehandling. I en annen fase kan flystasjonen bli truet som en del av et fremstøt over land. Våre flyplasser vil naturlig nok være primære mål også innen en overflatestrategi.

Denne trusselen stiller oss overfor mange vanskelige problemer. I utgangspunktet er Hæren ansvarlig for landforsvaret av viktige områder, og flyplassene er utvilsomt slike områder, ikke minst for Hæren, da forsyninger og forsterkninger skal flys inn over disse. Det er imidlertid høyst usikkert når Hæren vil være fullt mobilisert og klar for å møte et slikt overraskende angrep. Under alle omstendigheter er ikke Hærens operasjonsplaner lagt opp for å drive nærforsvar av flyplassene. Planene er lagt opp for at hæravdelinger skal kunne nytte terrenget og møte et angrep der muligheten for å etablere en kampsituasjon er best.

Fra Hærens side ser man det slik at forsvaret av flystasjonene er Luftforsvarets ansvar. Dette kan overfladisk sett virke riktig, men er i realiteten en umulighet slik flystasjonen fungerer i dag. Flystasjonens hovedoppgave er å være i stand til å operere egne flystyrker slik at de kan utføre sine vitale oppgaver innen totalforsvaret. Dette krever alt personell som er ved flystasjonen, og fremdeles er det mangler for eksempel i RRR- og EOD-tjenestene.⁸ Videre er det slik at personellet ved en flystasjon representerer tekniske spesialiteter, de er ikke infanterister. Selv om de alle en gang i tiden har gjennomgått en rekruttskole, har de siden vært opptatt med å studere radarutstyr, datamaskiner og så videre. Luftvern avdelingen er et unntak, men de er også forutsatt å betjene NOAH og L-70-kanonluftvernet døgnet rundt. Flystasjonene har selv bare små styrker som utfører vakthold ved innkjøringer til flystasjonen og streifvakt. I tillegg vil lokale HV-avdelinger raskt kunne settes opp for oppgaver i flystasjonens nærhet, og endelig vil noen fly-

⁸ Explosive Ordonance Disposal.

stasjoner i Nord-Norge ha små hæravdelinger tildelt for kuppberedskap. Alt dette blir imidlertid et svært illusorisk forsvar når det holdes opp mot en typisk flystasjons beliggenhet og det arealet den representerer. Problemstillingen har vært forstått i lang tid – svarene har vi i dag. Flystasjonens betydning for totalforsvaret er helt avgjørende, men konsekvensene av dette er ikke tatt.

På denne bakgrunn har Luftforsvaret med hjelp fra Hæren gjennomført studier av hvorledes en kan bedre situasjonen med de tilgjengelige midler. Det såkalte Rye Berg-utvalget har nettopp lagt frem en innstilling som nå er til vurdering. I korthet går dette ut på å etablere et såkalt trippel perimeterforsvar hvor de ulike tilgjengelige personell- og våpenressursene kan gå i stilling.

Et indre perimeter følger stort sett flystasjonens grense med stillinger og ildsektorer for personell som vanligvis har andre oppgaver. Utenfor denne kommer et luftvernperimeter bestående av stasjonens L-70-stillinger. Disse våpnene kan gi betydelig støtte i en bakke-mot-bakke-rolle med egne ildsektorer mot bakkemål. Disse oppdrag må imidlertid ikke pålegges på bekostning av primæroppdraget: forsvar mot luftmål. Endelig foreslås et ytre perimeter som knyttes opp i dominerende lende ca. to til fem km utenfor stasjonsområdet. Her foreslås utbygging av befestede støtte- og hvileområder som er kombinert med verksted- og lagerfunksjoner.

Fra disse støttepunktene planlegges det egentlige nærforsvaret av flystasjonen som skal kunne stanse en angriper før han kan avgi ild med lette avdelingsvåpen rett inn på flystasjonen. Disse stillinger må være nøye samordnet med Hærens planer for den landmilitære striden i området. Slike befestede anlegg forutsettes å skape stridsbetingelser for Luftforsvarets personell slik at de kan gi et effektivt bidrag til nærforsvaret med den begrensede treningen og bakgrunn de har for denne type stridsoppgaver. En utbygging av stasjonsforsvaret i tråd med Rye Berg-utvalgets innstilling vil omfatte sperringer, piggrådhindre, dekningsrom og hvilerom. For en typisk stasjon vil dette ligge i størrelsesorden 100–120 millioner kroner. Slike anlegg vil selvfølgelig gi størst effekt hvis de er funksjonsdyktige til enhver tid og altså skal kunne møte en kupp situasjon og kunne nyttes i øvelser. Det er imidlertid klart at opp-

står en beredskapssituasjon av noen varighet, kan meget av dette bygges som feltarbeider. Det er da anslått at det meste kan gjøres klart på fire til seks uker. Deler av dette innstillingsarbeidet er slik at det kan iverksettes relativt enkelt. De større tingene vil en søke å komme i gang med i den vanlige planleggingsprosessen for fortifikatoriske anlegg. For i dag og de nærmeste år forblir det et faktum at våre flystasjoner er uhyre utsatte for en landmilitær trussel ført frem gjennom luften i en kupsituasjon.

I denne artikkelen er det gjort rede for hvilken rolle luftvåpenet spiller i forsvaret av Norge – og da spesielt de nordlige landsdeler. Denne rollen kan med full innsats av allierte jagerflyskvadroner være avgjørende. Våre egne flyoperasjoner og våre alliertes muligheter for å kunne bli satt inn vil helt og fullt avhenge av at våre flystasjoner kan holdes funksjonsdyktige, i hvert fall i en ukes tid. Forsvaret av flystasjonen og reparasjonsfunksjonene ved stasjonene fremstår som den mest kritiske komponenten i vårt totalforsvar. Med den relative nedbyggingen som har funnet sted av nasjonale flystyrker, er våre muligheter for å lykkes helt og holdent blitt avhengig av tidlige politiske beslutninger om overføring av et antall jagerskvadroner til våre nordlige baser. I tillegg må det satses betydelig i de kommende år innen feltene NOAH, RRR, EOD og kuppforsvar ved flystasjonene. Gjøres dette på en slik måte at det oppfattes som effektivt, vil våre flystasjoner være *bastioner* for vårt forsvar. Svikter noe av dette, har vi basert oss på et forsvar med *akilleshæler* på begge ben.

Det var den gang. Mange av de tiltakene som ble nevnt, ble iverksatt målrettet over mange år, og da Sovjetunionen brøt sammen, hadde Forsvaret en troverdig kapasitet på disse områder. I dag kan vi konstatere at det meste av dette er historie, bokstavelig talt. Populært heter det at den som ikke lærer av historien, er dømt til å gjenta den. Andre sier det slik at historien ikke endrer seg, det er bare historikernes tolkning av den som endres. Vi har som nasjon i løpet av hundre år opplevd to verdenskriger, deltatt i en rekke konflikter i fjerne strøk, stått alene og vært alliert, og vår horisont har skiftet fra skyfri himmel til mørke truende stormskyer. Luftforsvaret skal etter Forsvarssjefens fagmilitære råd møte en ukjent fremtid med en ny generasjon kampfly med bety-

Luftmaktstenkingens «enfant terrible»

delige rullebanekrav fra en flystasjon og tre spredningsplasser med et betydelig redusert støtteapparat, både passivt og aktivt. Spørsmålet fra 1986 er like relevant. Har Forsvaret planlagt å basere seg på en *bastion* som kan og skal forsvares, eller skaffer vi oss en *akilleshæl*?

«... her hjemme har (vi også) hørt tale om at utenlandsoperasjoner kan omsettes i en form for sikkerhetspolitisk innskudd som kan trekkes på når behovet skulle oppstå. Sikkerhetspolitikken skulle bli et spørsmål om ytelser og motytelser. Georgias misere viser tydelig at sikkerhetspolitikk ikke er en øvelse i bokføring.»

Naastad, N. (2008). Georgia og Norge. *Norges Forsvar*, (7).

«Vi er nå vitne til hvordan den politiske utviklingen så å si tvinger oss til å se nordover. Ikke fordi de øvrige land også gjør det, men fordi de ikke gjør det!»¹

Jacob Børresen

NATO, nordområdene og Det norske forsvaret

Kort tid etter at jeg hadde tiltrådt stillingen som nestkommanderende for operasjons- og logistikkdivisjonen ved NATOs europakommando SHAPE i Møns i Belgia i 1994, skulle det avholdes en NATO-wide krisestyringsøvelse. I SHAPE skulle øvelsen drives fra krigshovedkvarteret i den underjordiske kommandobunkeren på jordet bortenfor kontorbygget. Da jeg kom ned i operasjonsrommet for å tiltre min første vakt, oppdaget jeg at det store situasjonskartet på veggen over SHAPES geografiske ansvarsområde ikke gikk lenger nord enn 60° nord, breddegraden til Oslo og Bergen!

4. oktober 2004 holdt daværende utenriksminister Jan Petersen fra Høyre foredrag i Oslo Militære Samfund under tittelen «Norsk sikkerhetspolitikk etter utvidelsen av EU og NATO». Foredraget var en bred gjennomgang av sentrale problemstillinger som utfordringene fra internasjonal terrorisme, transatlantiske utfordringer, situasjonen i Irak, konflikten mellom Israel og palestinerne og situasjonen på Balkan. Ikke et ord om nordområdene. I salen satt, blant andre, sjefen for landsdelskommando Nord-Norge, LDKN, kontreadmiral Jørgen Berggrav. Da det var tid for spørsmål, reiste admiralen seg og etterlyste omtale av nordområdene. Utenriksministeren ble helt befippet,

¹ Naastad, N. (2007). Norge overtar etter USA. *Norges Forsvar*, (5).

rødmet, og svarte, mens stemmen sprakk litt, at han var blitt bedt om å snakke om *utfordringer* i norsk utenriks- og sikkerhetspolitikk, og i nordområdene fantes ingen utfordringer, bare muligheter! Det var det. Admiralen satte seg. I salen var det tilløp til spredt latter.

Året etter, 3. oktober 2005, da Jan Petersen holdt sitt siste foredrag i OMS i egenskap av å være norsk utenriksminister, var bildet som ble presentert, et helt annet. Etter en gjennomgang av terrortrusselen, situasjonen i Irak, de transatlantiske forbindelser, forholdet mellom NATO og EU og noe han omtalte som «norsk fredsdiplomati» – Norges støtte til freds- og forsoningsprosesser i Midtøsten, Sri Lanka, Filipinene, Indonesia, Sudan, Uganda, Etiopia/Eritrea, Colombia, Haiti og Guatemala – var resten av foredraget, nesten halvparten, viet utfordringene i nordområdene. Det var neppe admiral Berggravs spørsmål året før som hadde satt utenriksministeren på bedre tanker. Forskjellene mellom de to foredragene var derimot en presis indikator på skiftet i fokus i norsk utenriks- og sikkerhetspolitikk som hadde inntruffet i løpet av året fra høsten 2004 til høsten 2005.

Det unipolare øyeblikk

I euforien i kjølvannet av den kalde krigens avslutning, Berlinmurens fall i november 1989 og oppløsningen av Sovjetunionen i desember 1991, oppsto hva jeg vil kalle en «postmoderne myte» om et vestlig sikkerhetsfellesskap som, under ledelse av hypermakten USA, sto samlet bak en felles målsetting om fred, demokrati, rettsstatsprinsipper og frihandel. Krigens problem var endelig og én gang for alle løst i vår del av verden. Krig var noe som heretter bare fant sted langs den vestlige verdens tilbakestående periferi. Pax Americana hadde inntruffet. Det var nå vestens moralske plikt å bringe våre verdier, vår sivilisasjon og fred, vår måte å leve på, ut til disse urolige delene av verden preget av undertrykkelse og ufred. NATO-landenes militære styrker – som hittil hadde hatt felles forsvar av de europeiske medlemslands territorier som hovedoppgave – måtte følgelig omstruktureres fra statisk, vernepliktbasert invasjonforsvar til «gripbare» reaksjonsstyrker som kunne settes inn i «humanitære intervensjoner» utenfor alliansens mandatom-

råde under amerikansk ledelse. Som solidarisk medlem av «den vestlige verden» var det Norges plikt å delta. Og det passet oss egentlig ganske bra. Det var en politikk som gikk rett inn i den norske misjonstradisjonen «ullstrømper til Afrika».

Den amerikanskdrivne omstruktureringen av NATOs styrkestruktur hadde ikke først og fremst interessene til NATOs europeiske medlemsland for øyet. Den var tvert imot rettet inn mot å gjøre NATO til et mer effektivt redskap for USAs militærdiplomati. Det var først og fremst stormakten USAs geostrategiske overlegninger som lå bak Vestens intervensjoner i Midtøsten, Sentral- og Sør Asia. Det var for eksempel derfor man ikke så tilsvarende intervensjoner på steder som Darfur eller Rwanda. Det var også derfor hensynet til demokrati, menneskerettigheter og rettsstatsprinsipper ikke var like viktige så lenge skurken ved makten var «vår» skurk, som for eksempel i Saudi-Arabia. Når norske enheter deltok i internasjonale operasjoner, var årsaken ikke først og fremst at vi ønsket å utbre demokrati og menneskerettigheter – det finnes bedre og mer effektive måter enn bruk av militær makt å gjøre det på – men fordi Norge ikke kunne tillate seg å distansere seg for langt fra verdens eneste gjenværende supermakt, den dominerende sjømakt i våre tilstøtende havområder, USA.

Problemet var at analysen som lå bak omstruktureringen av de europeiske NATO-landenes, inkludert Norges, forsvar, overså at all erfaring tilsier at en slik monopolar tilstand i verdenspolitikken sjelden blir av særlig lang varighet. I henhold til den «realistiske» skolen innen statsvitenskap vil, før eller senere, et antall «sekundære» makter finne sammen for å beskytte seg mot innflytelsen fra hegemonimakten. Det vil dermed oppstå flere maktsentra, «poler», som på klassisk vis vil tilstrebe å begrense hegemonens makt samtidig som de konkurrerer om tilgangen til råvarer, energi og markeder og om kontrollen med transportveiene mellom disse. Det vil i sin tur bidra til å øke risikoen for regulær krig mellom industrialiserte stater, også i vår del av verden. Et annet problem med analysen var at den tonet ned eller feide under teppet motsetningene som faktisk fantes mellom aktørene i den såkalte «vestlige verden». Noe av det som skjedde i perioden fra høsten 2004 til høsten 2005 var nettopp at flere nye maktsentra begynte å komme

til syne, slike som Kina, India, Brasil, et revitalisert Russland, osv., som utfordret USAs maktmonopol. Samtidig bidro de økende problemene på bakken i Irak og Afghanistan til å svekke USAs makt og prestisje og bidro også til å blottlegge splittelsene innen den vestlige verden. Det unipolare øyeblikk var åpenbart over. Men før vi var kommet så langt at dette begynte å synke inn, var Det norske forsvaret allerede blitt innrettet mot deltakelse i internasjonale operasjoner og bort fra forsvar av Norges territorium.

Det norske forsvaret snur ryggen til nordområdene

I henhold til norske myndigheters retorikk kunne konflikter i fjerne strøk, i globaliseringens tidsalder, lett kunne komme til å spre seg til vår del av verden og true vår fred og måte å leve på. Forsvaret av Norge foregikk derfor ikke lenger i Norge, men på Balkan, i Midtøsten og på Afrikas horn, osv. Det var ingen motsetning mellom forsvaret av Norge og deltakelse i internasjonale operasjoner, lød slagordet. Det var derfor heller ikke overraskende at behovet for å kunne bidra i internasjonale operasjoner utenlands, krav til reaksjonshastighet i form av strategisk mobilitet, krav til interoperabilitet med allierte styrker og krav til kvalitet som kunne sikre deltakelse i skarpe operasjoner, i krig, med så liten risiko som mulig for egne tap, ble førende for omstruktureringen både av Det norske forsvaret og av forsvarerne i de europeiske NATO-landene, på slutten av 1990-tallet. Og Norge var, som vanlig, blant de flinkeste i NATO-klassen. Det er derfor ikke overraskende, men desto mer foruroligende, når forskeren Magnus Petersson ved Institutt for forsvarsstudier, i en artikkel i boka *Nytt landskap – nytt forsvar* (Tormod Heier (red.), Abstrakt forlag, Oslo 2011) sammenlikner omstruktureringen av Det norske forsvaret med forsvarerne i Danmark og Sverige og konkluderer med at de norske endringene er typiske, snarere enn spesielle. De norske endringene kan forklares på omtrent samme måte i Danmark og Sverige og skiller seg ikke vesentlig fra endringene i andre land. Dette til tross for at Norges strategiske stilling faktisk er svært annerledes enn de andre nordiske lands, og annerledes enn situasjonen i andre europeiske land det ellers er naturlig å sammenlikne seg med.

Omstruktureringen av Det norske forsvaret i tråd med NATOs styrkemålsettinger skjedde samtidig som forsvarsbudsjettene sank. Avslutningen av den kalde krigen skjedde dessuten samtidig som store deler av den norske forsvarsstrukturen, som var anskaffet på 1960-tallet, «gikk av for aldersgrensen» og måtte erstattes av nytt materiell som – enhet for enhet – var svært mye dyrere enn enhetene de skulle erstatte. Kombineringen av fallende budsjetter og store investeringsbehov framtvang en knallhard prioritering. Ettersom invasjonstrusselen var borte, i og med Sovjetunionens oppløsning, samtidig som behovet for styrker til deltakelse i internasjonale operasjoner økte, var det naturlig at Forsvarets tyngdepunkt beveget seg fra nord mot sør i Norge. Hæren i Nord-Norge ble sterkt redusert i volum: Bataljonsgruppene på Høybuktknoen ved Kirkenes og på Porsangmoen ved Banak ble nedlagt. Det samme ble 3. bataljon Brig. N i Harstad. Landforsvarene i Troms, Nord- og Sør-Hålogaland samt distriktskommandoene i Sør Norge, stående kadreorganisasjoner for oppsetting av mobiliseringsstyrker til Hæren, ble nedlagt. Det samme ble alle landets tolv mobiliseringsbrigader. I stedet ble det opprettet en stående profesjonell infanteribataljon i Sør-Norge, Telemark bataljon, som fra august 2002 etablerte seg i den topp moderne Rena leir. Det ble brukt et tresifret millionbeløp for å etablere et nytt skytefelt på Østlandet. Fra 1995 med NATOs intervensjon i Bosnia, 1999 med intervensjonen i Kosovo og fra 2001 i Afghanistan, var så å si hele Hærens styrkeproduksjonskapasitet rettet inn mot å produsere enheter og avdelinger til disse utenlandsoperasjonene. I Sjøforsvaret bidro utviklingen av sjøforsvarsdistriktene og nedleggelsen av kystartilleriet i samme retning. Tre av åtte distrikter og halvparten av beredskapsfortene lå i Nord-Norge. Men i motsetning til i sør lå distriktene og fortene i nord i Utkant-Norge, slik at nedleggelsene her fikk mye større konsekvenser for lokalsamfunnene det angikk, enn det fikk i Sør-Norge. Utviklingen av kystartilleriet og nedleggelsen av sjøforsvarsdistriktene kom derfor til å forsterke inntrykket av at nordområdene nå var nedprioritert i norsk forsvarspolitik. Utskifting og modernisering av mineryddere, ubåter, MTB-er og fregatter i Marinen bidro til å forsterke tendensen. Marinens tilstedeværelse med kampfartøyer i Nord-Norge ble redusert til nesten ingenting. De fleste av seilingsti-

mene som ble produsert, ble i stedet benyttet i Adriaterhavet og Middelhavet som ledd i embargooperasjonen mot det tidligere Jugoslavia og til støtte for USAs krig mot terror. Mineryddernes hovedaktivitet var nå lokalisert til Østersjøen, til Rigabukta, hvor de deltok i NATO-ledete operasjoner for å rydde opp i etterlatenskapene etter to verdenskriger. Bare kampflyvåpenet opprettholdt sin virksomhet ut fra Bodø hovedflystasjon med å avskjære russiske flytokt i luftrommet utenfor kysten av Nord-Norge. Det var bare det at det nesten ikke var flytokt å avskjære lenger, fordi det russiske forsvaret lå nede. Og også kampflyvåpenet ble omstrukturert med større strategisk mobilitet for øyet, og bedre kapasitet i luft-til-bakke-rollen, etter at oppdraget i Kosovo i 1999 hadde avdekket at norske kampfly på ingen måte var forberedt på oppdrag utenfor NATOs mandatområde til tross for at de var blitt innmeldt til NATOs hurtige reaksjonsstyrker flere år tidligere. Våre allierte var overrasket over at det tok så lang tid å få flyene på plass. Hadde nordmennene spasert ned til Kosovo? Mye ressurser ble satt inn for å rette på problemene, og utover på 2000-tallet deltok norske kampfly i flere omganger i Afghanistan, med godt resultat. Men det var i hovedsak 338-skvadronen på Ørland som tok seg av utenlandsoperasjonene, som derfor heller ikke fikk noen synlige konsekvenser for kampflyberedskapen på Bodø.

Endringene i NATOs kommandostruktur førte til at Norge etter hvert mistet Nordkommandoen på Kolsås og de to PSCene (Principal Subordinate Command) DEFCONoN og DEFCOMSoNor på Reitan i Bodø og i Jåtтанuten i Stavanger. Dermed var det heller ikke grunnlag for å opprettholde begge de to nasjonale forsvarskommandoene FKN og FKS. Én av dem måtte bort. Da valget falt på Jåtта framfor Reitan, som ble redusert til landsdelskommando (LDKN) underlagt Jåtта, var også det et tydelig signal om at nordområdene ikke lenger hadde samme prioritet i norsk forsvarspolitik som før.

Ryggmargsrefleksen fra den kalde krigen

Omstruktureringen av NATOs kommando- og styrkestruktur var forankret i alliansens strategiske konsept. Siste gang det strategiske konseptet var blitt endret, var i 1967. Etter toppmøtet i London i 1990 ble arbeidet med å utforme et nytt konsept formelt iverksatt. Det nye konseptet, som forelå allerede året etter, bar tydelig preg av at det var utarbeidet i en overgangsperiode mellom den kalde krigens velkjente og forutsigbare rammer og en ny tid man ennå ikke helt så konturene av. Det identifiserte ikke lenger bare én fiende og la vekt på betydningen av samarbeid med tidligere Warszawapaktland som ledd i arbeidet for sikkerhet og stabilitet i Europa. Samtidig var dokumentet gjennomsyret av frykten for Russland, noe som kom konkret til uttrykk i målsettingen om å «avbalansere Sovjetunionens gjenværende militære kapasitet». Man forestilte seg altså at Russland gjennom Samveldet av Uavhengige Stater (SUS) under visse omstendigheter kunne samle tidligere allierte i felles militær innsats mot Vesten. Men det var ikke lenger behov for å opprettholde noe framskutt forsvar med store styrker i høy beredskap.

Den norske holdningen til NATOs nye strategi var preget av dobbelhet i mer enn én forstand. På den ene siden var norske myndigheter sterkt opptatt av å sikre alliansens kjerneoppgaver og de transatlantiske forbindelsene. NATO måtte også i fremtiden kunne demme opp for og begrense russisk maktutøvelse. Fordi Russland nå hadde trukket seg ut av det sentraleuropeiske kjerneområdet, mente Norge dessuten at det var rimelig at NATO nå la relativt større vekt på flankene. På den annen side var Norge positiv til å fornye NATO ved blant annet å legge vekt på samarbeid med tidligere fiender, ettersom det ville kunne bidra til å bevare alliansens relevans i en ny tid. I og med at de tradisjonelle kjerneområdene ble beholdt, fikk Norge den nødvendige forsikring som liten nabo til det store Russland. Men vi fikk lite gehør for at flankenes økte betydning burde avspeiles i strategidokumentet. Og det var kanskje ikke så rart ettersom norske myndigheter, samtidig som de framholdt betydningen av fortsatt å holde et øye med Russland, selv åpenbart bygget ned Forsvaret i de norske grenseområdene mot Russland.

Vi finner den norske dobbeltheten igjen i arbeidet med NATOs neste strategiske konsept som ble iverksatt i 1997. Russland framsto nå i stadig mindre grad for toneangivende land i alliansen, som USA og Storbritannia, som noe påtrengende sikkerhetsproblem. Samarbeidet med tidligere østblokkland og alliansefrie stater var blitt kodifisert i Partnership for Peace (PfP), og alliansen var engasjert i operasjoner utenfor mandatområdet på Balkan, hvor Russland deltok med en brigade under amerikansk kommando. Det ble nå tydelig at det hersket sterkt ulike oppfatninger blant alliansens medlemsland når det gjaldt balansen mellom nye oppgaver som krisehåndtering og fredsoperasjoner utenfor mandatområdet, og de tradisjonelle oppgavene knyttet til sikkerhetsgarantien i Atlanterhavspaktens artikkel 5, kollektivt forsvar i krig. Det norske synet var at det måtte være et klart skille mellom alliansens tradisjonelle kjerneoppgaver knyttet til kollektivt forsvar og de nye oppgavene. Og det var de tradisjonelle oppgavene som måtte ha prioritet. Norske myndigheter fikk betydelig gjennomslag for sitt syn, blant annet støttet av tidligere Warszawapaktland som Polen, som på dette tidspunktet aspirerte til medlemskap i alliansen og som av historiske grunner naturlig var sterkt opptatt av trusselen fra Russland. Men det var ikke det samme som at NATO la noen særlig vekt på situasjonen på nordflanken. Det var for eksempel få tegn til at NATO-landene prioriterte deltakelse i NATO-øvelser i Norge, som i løpet av det siste tiåret av den kalde krigen og i årene umiddelbart etter hadde spilt en så stor rolle for troverdigheten i alliansens sikkerhetsgaranti til nordmennene, men som nå var redusert til sporadisk og begrenset deltakelse i norske nasjonale øvelser. Det var åpenbart at NATOs geografiske fokus var rettet et annet sted enn mot nord.

Terrorangrepet på USA 11. september 2001 bidro til at Norges arbeid i alliansen for å styrke de tradisjonelle forsvarsoppgavene for en tid kom i annen rekke. Allerede Kosovo-krigen hadde demonstrert at fredsoperasjoner utenfor mandatområdet var blitt en hovedoppgave for NATO, som stilte helt andre krav til medlemslandenes styrker med hensyn til strategisk mobilitet, feltetterretning, logistikkstøtte i felt, kvalitet på våpen og utrustning og ferdigheter i stridsledelse og feltmessig opptreden. Irak og Afghanistan kom ytterligere til å aksentuere

slike behov og krav til norske væpnede styrker. Det var først da tilbakeslagene i Irak og Afghanistan begynte å vise seg vinteren 2004–2005 at Norges politikk i NATO igjen begynte å legge vekt på alliansens tradisjonelle oppgaver. I forbindelse med at NATOs strategiske konsept høsten 2009 nok en gang skulle revideres, arbeidet Norge aktivt for at NATO måtte «vende hjem», for at alliansens tradisjonelle oppgaver knyttet til kollektivt forsvar av medlemslandenes territorier igjen måtte få første prioritet. Nå ble ikke det resultatet. I det strategiske konseptet som ble vedtatt på NATOs toppmøte i Lisboa i november 2010, ble derimot de tradisjonelle og de nye oppgavene likestilt, noe som representerte en klar heving av de tradisjonelle oppgavene i prioritet og betydning. Slik sett er det grunnlag for å hevde at Norge til en viss grad fikk gjennomslag for sin politikk. Men heller ikke denne gangen avstedkom det nye konseptet noe merkbart økt fokus på nordområdene fra alliansens side.

Det var flere grunner til dette. For USA var NATO, som nevnt, først og fremst en organisasjon som skulle bidra til å understøtte amerikansk politikk ved blant annet å kunne fungere som en styrkebrønn for koalisjonsstyrker til støtte for amerikansk intervensjonspolitik. Og utfordringene mot USAs interesser og sikkerhet lå ikke først og fremst, eller i det hele tatt, i nordområdene. For det andre ville Canada aldri kunne akseptere at NATO, og dermed USA, skulle ha noen toneangivende rolle i nordområdepolitikken. Canada og USA står steilt mot hverandre i synet på Nordvestpassasjen; om den er å betrakte som indre kanadisk farvann eller som et internasjonalt strede i henhold til FNs tredje havrettskonvensjon. Canada og USA har også uløste spørsmål knyttet til avgrensingen av kontinentalsokkelen og den økonomiske sonen i Bøfthavet. Om NATO plutselig skulle opptre som tung aktør i nordområdene, kunne det bidra til å svekke Canadas posisjon. Norge, derimot, hadde gjerne sett at NATO fikk en synlig rolle i nordområdene for eksempel med å patruljere sjørutene for transport av petroleum fra feltene i Barentshavet til markedene i Europa og Nord-Amerika som ledd i arbeidet for energisikkerhet – men egentlig for å demme opp for russisk makt og innflytelse i regionen. Det ble det altså ikke noe av.

NATO og nordområdene

NATOs manglende prioritering av nordområdene er verken noe nytt eller spesielt bemerkelsesverdig. Nordflankens sentrale posisjon i alliansens forsvarsplanlegging på 1980-tallet var et unntakstilfelle som til dels skyltes oppbyggingen av den sovjetiske Nordflåten på Kolahalvøya, men som like meget var et resultat at De forente staters marine og dens karismatiske forkjemper, president Ronald Reagans marineminister fra 1981 til 1987, John Lehman, vant budsjettkampen i Kongressen mot de andre forsvarsgrenene. Det var på ingen måte opplagt at svaret på den sovjetiske oppbygningen nødvendigvis måtte være en framskutt marinestrategi hvor Nord-Norges territorium, havner, flyplasser, sambandsinstallasjoner, drivstoff- og ammunisjonslagre, spilte en nøkkelrolle.

Under hele den kalde krigen var og ble NATOs hovedfokus på sentralfronten gjennom Tyskland. Det var her krigen først og fremst ville blitt avgjort, om den hadde brutt ut. Under nesten hele den kalde krigen, fram til begynnelsen av 1980-tallet, lå NATOs forsvarslinje i nord langs linjen Grønland–Island–Færøyene. Det var ikke øremerket noen allierte forsterkninger av betydning til Norge, og brorparten av vårt lands territorium lå altså foran NATOs nordligste forsvarslinje. Etter 1966, da Frankrike trakk seg ut av det militære samarbeidet i NATO, noe som førte til at NATOs fly ikke lenger fikk operere fra franske flyplasser, fikk Sør-Norge strategisk betydning for alliansen, men ikke for sin egen del, kun i tilknytning til forsvaret av sentralfronten. Sola, Lista, Kjevik, Torp, Gardermoen og Rygge ble viktige spredningsflyplasser for kampfly til støtte for NATOs styrker langs fronten i Tyskland. Og selv på 1980-tallet var det først og fremst flyforsterkninger som var øremerket for innsats i Norge, og så godt som ingen bakkestyrker. For de allierte bakkestyrkene, som hadde Norge som innsatsalternativ, var innsats i Norge bare ett av flere alternativer – og neppe det høyest prioriterte. Unntaket som bekrefter regelen, er den amerikanske marineinfanteribrigaden, NALMEB,² som hadde sitt tunge materiell forhånds-

² Norwegian Air Landed Marine Expeditionary Brigade.

lagret i Trøndelag, og den kanadiske CAST-brigaden.³ Men CAST-brigaden øvde i Norge bare én eneste gang, i 1986. Året etter vedtok kanadiske myndigheter å trekke bidraget. Også britisk og nederlandsk marineinfanteri øvde regelmessig i Norge og inngikk i Forsvarskommando Nord-Norges planer for forsvar av landsdelen. Men de hadde også flere andre innsatsalternativer. Det er ingen dristig spådom at dersom sentralfronten hadde stått i fare for å bryte sammen, er sannsynligheten stor for at allierte forsterkninger til Norge straks ville ha blitt omdirigert dit. Det var noe tilsvarende som skjedde i månedsskiftet mai/juni i 1940. Da Tyskland invaderte Frankrike og kastet Den britiske hær på sjøen i Dunkerque, trakk briter og franskmenn seg øyeblikkelig ut av Norge. Forsvaret av hjemlandet hadde høyere prioritet enn forsvaret av Norge.

Årsaken til NATOs og de alliertes manglende interesse for nordområdene er av geopolitisk natur. Det har sammenheng med områdets avsides beliggenhet, begrensede tilgjengelighet og økonomiske ubetydelighet. Den interessen for nordområdene som USA og NATO i perioder tross alt allikevel har vist, har sammenheng med områdets militærstrategiske betydning. Denne er i sin tur knyttet til to forhold: for det første til Russlands rolle og funksjon i internasjonal politikk, og dernest til den teknologiske utviklingen som har bidratt til å gjøre nordområdene mer tilgjengelige både for økonomiske og militære aktiviteter.

Første gang nordområdene gjorde sin entré på den storpolitiske scenen, var under første verdenskrig og den etterfølgende russiske revolusjonen. Arkhangelsk var den eneste havnebyen i Russland som kunne motta etterforsyninger fra trippelententen i krigen mot Tyskland, Italia og Østerrike-Ungarn. Etter den russiske revolusjonen i 1917 ble Arkhangelsk i et par år basis for britisk og amerikansk intervensjon til fordel for Den hvite armé. Disse operasjonene berørte i liten grad Norge.

³ Canadian Air-Sea Transportable Brigade.

Under andre verdenskrig kom nordområdene igjen i fokus etter at Sovjetunionen, som følge av det tyske angrepet 22. juni 1941, kom med på alliert side i krigen mot Hitler-Tyskland. Her var Norge i aller høyeste grad involvert. Tyskland hadde okkupert Norge i 1940, dels for å sikre seg tilgang til de svenske malmreservene i Kiruna som ble skipet ut fra Narvik, dels for å bryte den britiske marineblokaden og skaffe tyske ubåter tilgang til Atlanterhavet. Nå ble Finnmark utgangspunkt for operasjon Sølvrev (Silberfuchs), en tysk offensiv mot øst for å ta den viktige havnen og flåtebasen Murmansk. Fra alliert side var Murmansk viktigste mottakshavn for allierte forsterkninger og etterforsyninger til Den røde armé, og fra tysk side ble Nordnorske havner, fjorder og flyplasser viktige utgangspunkter for angrep på Murmanskkonvoiene.

Under den kalde krigen var det til å begynne med først og fremst når det gjaldt partenes atomavskrekingsstrategi at nordområdene hadde betydning. Nordkalotten er der avstanden i luftlinje mellom Russland og Nord-Amerika er kortest. På 1950-tallet opererte amerikanske hangarskip framskutt i Norskehavet slik at fly med atomvåpen kunne ta av innen rekkevidde av sine mål i Sovjetunionen. Nordnorske flyplasser, bygget av tyskerne under okkupasjonen i årene 1940–45 som utgangspunkt for flyangrep mot Murmanskkonvoiene, ble nødlandingsplasser for amerikanske hangarskipsbaserte fly. Fra 1960-tallet og utover overtok land- og ubåtbaserte ballistiske missiler som atomvåpenbærere, både på amerikansk og sovjetisk side. Fluktruten for de landbaserte missilene gikk korteste vei over Nordkalotten, og begge parter bygget omfattende radarvarslingssystemer i nord. De første generasjoner ubåtbaserte missiler hadde så kort rekkevidde at de amerikanske ubåtene måtte seile inn i Norskehavet for å nå målene sine i Sovjetunionen, mens de sovjetiske båtene måtte trenge ut fra Barentshavet og Nord-Atlanteren gjennom passasjene mellom Grønland, Island og Færøyene og ned til farvannet utenfor østkysten av USA for å nå sine mål. Norges rolle var todelt: for det første som framskutt etterretningsplattform for varsling når sovjetiske ubåter forlot havn, og for å følge dem under transitten vestover, og for det andre som utplasseringssted for navigasjonshjelpemidler som skulle bidra til å øke de ubåtbaserte missilenes treffsikkerhet ved at man mer nøyaktig kunne bestemme ubåtens utsky-

tingsposisjon. Med USAs framskutte marinestrategi på 1980-tallet ble Norge som nevnt også viktig som støttepunkt og for å sikre at nordnorske havner og flyplasser ikke falt i hendene på Sovjetunionen – en viktig forutsetning for gjennomføringen av den framskutte marinestrategien.

At kartet i operasjonsrommet i SHAPE, til tross for dette, ikke gikk lenger nord enn til 60° nord, er uttrykk for at SHAPEs fokus var sentralfronten, ikke nordflanken. Til tross for at hele Norge formelt var del av NATOs Europakommando, gikk grensen mellom Europakommandoen og Atlanterhavskommandoen bare få mil utenfor kysten av Nord-Norge. De aller fleste viktige forsterkningene til Nord-Norge var styrker som tilhørte Atlanterhavskommandoen SACLANT og dennes slagflåte, STRIKEFLEET, med tilhørende hangarskipsbaserte fly- og amfibiestyrker. Det var også uttrykk for at interessen for og prioriteringen av Nord-Norge først og fremst var en amerikansk interesse og prioritering. Da USA skiftet fokus vekk fra nordområdene, var det ingen andre som sto klare til å ta over. De andre europeiske NATO-landenes fokus var på sentral- og sørflanken. Norsk politikk i NATO under den kalde krigen var derfor hele tiden preget av strev for å tiltrekke seg oppmerksomhet, og paradoksalt nok: i de periodene Norge fikk oppmerksomhet, av strev for å tone ned oppmerksomheten slik at den ikke skulle bidra til å øke konfrontasjonsnivået til Sovjetunionen og dermed også spenningen i nordområdene. Det er dette professor Rolf Tamnes presist har betegnet som dobbeltheten i norsk sikkerhetspolitikk mellom integrasjon og avskjerming – en dobbelthet vi, som nevnt, finner igjen etter den kalde krigen i spenningen mellom tilpasning til NATOs nye strategi for intervensjon utenfor mandatområdet og fastholdelse av NATOs tradisjonelle oppgaver med kollektivt forsvar i henhold til Atlanterhavspaktens artikkel 5.

Fornytt fokus på nordområdene

Til tross for at NATOs fokus naturlig endret seg etter den kalde krigen og at norsk forsvars- og sikkerhetspolitikk dermed, slik jeg har beskrevet ovenfor, også fikk et noe annet fokus enn forsvaret av Nord-Norge, innebar ikke det at norske myndigheter så å si «slapp taket i» nord-

områdene. Tvert imot. Sovjetunionens sammenbrudd og tilkomsten av etterfølgerstaten Russland, en helt annen og annerledes statsdannelse og aktør enn Sovjetunionen, gjorde at norske myndigheter relativt tidlig tok initiativ for å få etablert et så godt og konstruktivt nabolikforhold til de nye makthaverne i Kreml som mulig. Årsaken er selvsagt at for Norge er vår geografiske beliggenhet som arktisk kyststat og nabo til den transkontinentale stormakten Russland en skjebne vi ikke kan unndra oss.

I 1993 kom dette konkret til uttrykk i etableringen av Barentssamarbeidet. Målsettingen var å trekke med og engasjere andre land utenfor regionen, slik at det skulle bli lettere å håndtere de politiske og økonomiske utfordringene i regionen, ikke minst når det gjaldt den store naboen Russland.

I 1996 ble Arktisk råd etablert som forum for sirkumpolært samarbeid i hele den arktiske regionen. Til å begynne med var samarbeidet først og fremst av miljøpolitisk art. Etter hvert kom det i økende grad til å befatte seg med bærekraftig økonomisk utvikling i Arktisk, mens det nå får et stadig sterkere fokus på klimaendringene. Samarbeidet i Arktisk råd omfatter i dag både klima og miljø, skipsfart, helhetlig forvaltning, olje og gass, turisme, forskning og utdanning, helsepolitikk og spørsmål i tilknytning til økonomisk og kulturell aktivitet.

Til å begynne med var få land og tunge økonomiske aktører utenfor nordområdene engasjert i regionen. Det kom etter hvert til å endre seg. Både EU som organisasjon og sentrale medlemsland i EU og flere land i Asia, ikke minst Kina, begynte arbeidet med å utforme en politikk for nordområdene og Arktis. I takt med at klimaendringene gjorde nordområdene og Arktis mer tilgjengelig for økonomisk aktivitet, økte virksomheten i området både til de arktiske kyststatene og til land utenfor regionen. For Norge har denne utviklingen først og fremst ført til økte forvaltningsoppgaver.

Det var denne økende interessen for nordområdene, som følge av at en kombinasjon av klimaendringer og teknologisk utvikling økte mulighetene for å nyttiggjøre seg ressursene i nordområdene økonomisk, som tvang fram formulering av en ny og helhetlig norsk politikk for nordområdene. Første skritt i denne retning ble tatt av Bondevik II-

regjeringen i 2003. Den utnevnte et ekspertutvalg med oppdrag å identifisere Norges muligheter og utfordringer i nordområdene og fulgte deretter opp med en egen stortingsmelding i april 2005. Det var derfor Jan Petersen ble tatt slik på senga etter foredraget i OMS i oktober 2004. Regjeringen hadde ikke konkludert ennå. Mulighetene ble i meldingen først og fremst knyttet til bortfallet av den kalde krigen og forekomsten av petroleumsressurser. Nedbyggingen av de sovjetrusiske styrkene på Kolahalvøya hadde gjort at de forsvars- og sikkerhetspolitiske problemstillingene ikke dominerte i nord i like stor grad og på samme måte som før. Dermed åpnet det seg nye muligheter for samarbeid om utvikling av petroleumsressursene. Utfordringene var først og fremst knyttet til kombinerings av petroleumsutvinning med hensynet til det sårbare arktiske miljøet. De militære aspektene var så godt som fraværende.

Stortingsvalget i 2005 ga rødgrønt flertall. I sin regjeringserklæring, Soria Moria-erklæringen fra oktober 2005, slo de tre samarbeidspartiene fast at nordområdene heretter var Norges viktigste utenrikspolitiske satsningsområde. I den sammenheng slo de også fast at Forsvarets evne til suverenitetshevdelse i nord skulle økes – i seg selv en indirekte innrømmelse av at nedtrekket av Forsvaret i nordområdene var kommet for langt.

Det forsterket denne vurderingen at trusselvurderingene, som etter den kalde krigen i økende grad var fokusert på faren for at konflikter langs Europas urolige ytterkant kunne spre seg inn i vårt område, på internasjonal terrorisme og på spredning av masseødeleggelsesvåpen, nå igjen begynte å rette seg mot faren for regulær krig. Det var blant annet denne utviklingen som førte til at Norge, i forbindelse med utviklingen av NATOs siste strategidokument, tok til orde for det såkalte «nærområdeinitiativet». Blant tiltakene som foreslås, er å gjenopprette geografiske ansvarsområder for NATOs forskjellige kommandoer, å styrke NATO-dimensjonen i nasjonale øvelser, slike som den norske øvelsen *Cold Response*, og å styrke forsvarssamarbeidet mellom NATO-landene. Konkret dreier det seg om å styrke forsvarsplanleggingen og øke etterretningssamarbeidet. I tillegg går Norge inn for at NATOs kommandostruktur bør knyttes tettere til de nasjonale fellesoperative

hovedkvarterene i alliansen, og har i den sammenheng tilbudt at FOH på Reitan kan delta i et pilotprosjekt for å prøve ut en slik modell nærmere.

Forsvarspolitisk og militærstrategisk er allikevel ikke fokus lenger på invasjonforsvar. Fokus er i stedet på tradisjonell, klassisk bruk av et lands militære styrker i fredstid for å støtte opp under landets utenrikspolitikk ved å fremme og beskytte landets interesser. Måten det gjøres på, er ved militær tilstedeværelse å demonstrere forpliktelse og engasjement overfor landets interesser og ved hjelp av synlig, troverdig og effektiv evne til å håndheve nasjonal suverenitet og jurisdiksjon. Viktig i denne sammenheng er at det er samsvar mellom regjeringens retorikk og handlinger. Når regjeringen har erklært nordområdene som det viktigste utenrikspolitiske satsningsområdet, er det viktig at Forsvaret også er synlig til stede i nordområdene. Det var derfor regjeringen i 2007 besluttet å flytte Forsvarets operative hovedkvarter fra Jåtta utenfor Stavanger til Reitan utenfor Bodø. Av samme grunn har vi sett at det meste av Hærens styrkeproduksjon igjen er flyttet nordover, slik at Indre Troms igjen er blitt Hærens viktigste kjerneområde. Og det er også derfor Kystvaktas ledelse nå er samlet på Sortland i Vesterålen.

I den sammenheng kan det bli en utfordring – og sende feil signaler til omgivelsene – dersom regjeringen skulle beslutte at Luftforsvarets kampflybase skal legges til Ørland og ikke til Bodø. En slik beslutning kan derimot lett begrunnes med at man, dersom man kan unngå det, ikke legger en kampflybase midt inne i en by som nærmeste nabo til et større sykehus. Dersom man kan unngå det, legger man heller ikke en kampflyplass til en stamruteflyplass der den må dele rullebaner og luftrom med sivil luftfart. Som daværende forsvarsminister Johan Jørgen Holst svarte da han ble konfrontert med slike problemstillinger på 1980-tallet: Det ville ikke ha skjedd i dag. Da Bodø hovedflystasjon i sin tid ble etablert, hadde vi ikke noe valg. Antall flyforsterkninger øremerket for innsats i Nord-Norge var så stort at det var nødvendig å ta i bruk alle de flyplasser som fantes. Om valget blir Ørland, er det derimot ikke ensbetydende med at Nord-Norge tømmes for kampfly. Tvert imot. Strategisk mobilitet er én av kampflyvåpenets viktigste attributter. Rutinemessig og regelmessig deployering til framskutte

operasjonsbaser (FOL) er en integrert del av kampflyvåpenets operasjonskonsept. Med utgangspunkt i Ørland er det selvsagt ingen ting i veien for å etablere en ambulerende QRA på Andøya, Bardufoss, Banak osv. alt etter behov og situasjon. Et slikt operasjonsmønster kan tvert imot vise seg som en vel så effektiv «signalgiver» til omgivelsene om Norges evne og vilje til å ivareta sine forpliktelser og rettigheter i nordområdene som en permanent kampflybase i Nord Norge.

Avslutning

Som det har framgått av denne artikkelen, vil jeg måtte si meg uenig med Nils Naastad i at den politiske utviklingen har tvunget Norge til å se nordover fordi andre land ikke gjør det. Jeg mener å ha vist at Norge og norske myndigheter i forsvars- og sikkerhetspolitisk sammenheng alltid har sett nordover, rett og slett fordi nord er en del av vår identitet, fordi nord er vår skjebne. Vår småstatsposisjon tvinger oss til en viss grad å justere vår politikk på linje med viktige allierte. I perioder hvor våre alliertes dominerende fokus har vært et helt annet sted enn i nord – som i de første femten år etter den kalde krigen og i særdeleshet i årene rett etter 11. september 2001 – har dette distraherert oss vekk fra nordområdene. Dette endrer imidlertid ikke på det overordnede perspektivet. Tvert imot: Det har nettopp vært andre lands økte fokus på og interesse for nordområdene, kombinert med framveksten av en multipolar verdensorden med fornyet risiko for krig mellom industrialiserte land som har fått norske myndigheter til å «gjenoppdage» nordområdedimensjonen i norsk forsvars- og sikkerhetspolitikk.

«Den politiske virkelighetssans hos enkelte
av luftmaktens forkjempere er ikke
alltid like åpenbar.»

Naastad, N. (1999). Om manøverkrig, Kosovo og andre kriger,
Norsk Militært Tidsskrift vol. 169 nr. 11.

«Air Forces seem to have remarkably short institutional memories. It may therefore be necessary to remind Air Force officers now and again, that standard air power procedure when a problem is confronted, namely to bomb it, may be out of place.»¹

Hew Strachan

Technology and strategy: thoughts on Douhet

Giulio Douhet's input to strategic thought is interesting for three reasons. The first, and seemingly the least important, is that he could lay good claim to be the first Italian to make a really significant contribution to the understanding of war since Machiavelli. The crucial distinction between the two is that, whereas Machiavelli was addressing the problems of a city state struggling for power within the Italian peninsula, Douhet was concerned with the strategy of a united Italy confronting threats from outside the state, particularly from north of the Alps. His response to this geopolitical shift of focus was to embrace a new technology, the aircraft. Here was a means by which Italians could jump over an obstacle that Hannibal and Napoleon had had to negotiate, and whose passes had confounded many less gifted commanders. This, the second reason for studying him, is the best known facet of his thought. It opened the way to the third. By predicating his arguments on the

¹ Naastad, N. (1998): A Short Commentary to Martin van Creveld, innlegg på GILs Luftmaktseminar 1998, trykket i Klevberg, H. (red.), Kommando, kontroll og informasjon. Luftforsvarets nye utfordringer, *Forsvarsstudier* 6, s. 129-134.

changes likely to be wrought in warfare by new technologies, Douhet shifted the dialectic within strategy, from a discussion between the present and the past to a discussion between the present and the future.

In the later middle ages and early modern period, only Venice of Italy's city states had been a truly successful exponent of sea power, maximizing its situation on the Adriatic coast to ensure an entrée to the eastern Mediterranean, and challenging the Ottomans for hegemony in the region. The unification of Italy in 1859 at once revealed Italy's exposure to the pressures of sea power, and particularly its vulnerability to British naval dominance. Here, as much as in Italy's pursuit of its territorial ambitions at the expense of Austria–Hungary, can be found a reason for Rome's decision to abandon the Triple Alliance in 1915 and to enter the First World War on the side of Britain, France, and Russia.

Although the First World War shaped Douhet's thought decisively, it did not in itself give it life. Douhet's father was a soldier and he himself was trained for service in the artillery. He made a study of the Russo-Japanese war of 1904–5, but his early ideas were shaped not by the titans of war on land, such as Jomini or Clausewitz, but by the American naval captain, Alfred Thayer Mahan. Mahan's most famous book, *The Influence of Seapower on History*, was published in 1890, when Douhet was twenty-one: a convenient coincidence of public impact on the one hand and personal maturation on the other. Even more than had Jomini and Clausewitz, Mahan used history as the experiential basis for his strategic thought; he wrote about the use of the sea in the wars of the eighteenth and early nineteenth centuries, and he addressed naval battle in the age of sail and of muzzle-loading, smoothbore artillery, not of big-gun battleships built of steel. Douhet applied Mahan's perspective of maritime power, and especially his concept of the command of the sea, to a new environment, that of the air. In 1911, Italy invaded Libya, as the springboard for its own Mediterranean empire, and for the first time in the history of war, aircraft bombed targets on the ground. In 1912, Douhet wrote a report on the use of air power in the Libyan war. Mahan had stressed the links between an economic and civilian capacity for seafaring, on the one hand, and naval strength in a military sense, on the other. Douhet applied these insights to the air,

arguing that Italian military aviation would flourish if Italy developed a strong civilian aviation sector, and urging the state to cooperate with the Italian aircraft manufacturer, Giovanni Caproni.

What Douhet meant by command of the air at this stage of his development was not the bombing of civilians but aerial combat against enemy air fleets. He saw the bombing of cities as barbaric and likely to prove counter-productive if used in the context of what he and his contemporaries called 'civilized war' or, in other words, war between European powers as opposed to colonial war. Instead he wanted his air fleets to fight each other, a war of combatant against combatant, in order to establish control of the air, on the grounds that the air – like the sea – derived its value from its use as a route. At this stage in the development of air power thinking, he was not alone in seeing command of the air as procurable on some sort of lasting basis. At sea, such an expectation rested on the ways in which straits and currents, and their relationship to land masses, created set routes, whose command through the establishment of ports and bases could be controlled in the interests of one power or its allies. This was not possible in the air. The First World War showed how contested the air space over the battlefield was to become, and to make clear that domination by one party or another was likely to be temporary and even fleeting. Control of the air had to be fought for continuously and, once gained, it had to be exploited before it was again challenged or imperilled.

The war of 1915-18 also revealed to Douhet another insight central to much maritime thought and reflected, at least in part, in the writings of Clausewitz: the place of public opinion. In his famous passage on the 'trinity', Clausewitz had identified three elements in war, passion, the play of probability and chance, and reason, and he had associated them with the people, the armed forces, and the government, respectively. In the case of Clausewitz's Prussia, public readiness to fight was more noticeable by its absence than by its force, but Clausewitz had understood enough from what Napoleon had encountered in Spain, Switzerland, and even Italy, not to underestimate the power of the people in a war in which the whole nation was engaged. Clausewitz, unlike Douhet, was cautious in his engagement with the future, but he did suggest that,

if war was to be 'absolute' in the future, one reason why it would become so would be because of national passion.

Douhet concurred with this view. He realized that industrialized societies could generate the means to wage long and costly wars, in which economic strength would ultimately prove decisive. But he also believed that industrial power could not stand on its own. The nationalization of war required states to generate social and political coherence as well as industrial might. For Italy, these issues were fraught with problems. The country was economically backward and politically divided; entry into the First World War had not united Italy as it had the original belligerents, and so Douhet knew from first-hand experience that public debate could divide a nation at war as well as unite it. He therefore realized that the nation was both a means to win the war and a potential source of vulnerability. Julian Corbett had made the same point in the conclusion of his book, *Some Principles of Maritime Strategy*, published in 1911. The use of economic warfare through blockade at sea would strike directly at the citizens in whom the political power of the democratic state was ultimately vested.

In 1815, the peacemakers of Europe had been anxious to separate the idea of war from that of revolution. Theirs was a conservative vision of Europe, designed to ensure great power cooperation to limit war and even – through the use of the Congress system – to forestall it. The efforts of the British foreign secretary, Sir Edward Grey, to do exactly that in July 1914 failed, and he, Tsar Nicholas II of Russia, and the German chancellor, Theodor Bethmann Hollweg, were all agreed that once the war broke out, it was likely to end in revolution. Both Britain (in the Middle East) and Germany (throughout the empires of its enemies) were ready to ride the whirlwind, to promote revolution not for its own sake but for ensuring victory in the war. Such was Douhet's view as well: he wrote as early as 7 August 1914, 'This war will end with exhaustion, tiredness, with the rebellion of one people against a state of prolonged pain and excessive anguish'.

The British used their naval blockade to this end and believed that the revolution of November 1918 in Germany eventually proved its efficacy, so much so that for much of the interwar period, this remained

a British weapon of choice for the next war in Europe. Douhet argued that airpower was a more effective way of achieving the same end in shorter order. He no longer believed that bombing from the air defied international norms. Instead, he used the arguments of democracy against itself, just as the maritime thinkers did and as Islamic fundamentalists would also do after the 9/11 attacks. Those who voted had the power to topple regimes that behaved in illegitimate ways, and so were complicit in the crimes of their governments. In Douhet's eyes, the best way to punish them was to bomb them. After Italy's entry into the war in May 1915, Douhet called for the formation of a fleet of heavy bombers, and by 1918, the air forces of the allied powers, Britain and France as well as Italy, moved to the creation of independent air forces to hit Austro-Hungarian and German cities.

This was the context in which Douhet wrote *The Command of the Air*, first published in 1921 and then revised and radicalized in 1927 after its author had retired. Douhet took the independent air forces of 1918, embryonic and limited in their effectiveness, as models for something much more ambitious. A force of one thousand bombers, with a range of 200 to 300 kilometers and capable of ceilings that would take them over the Alps, would strike the enemy's industries. The bombers would be accompanied by combat units, whose task was solely to clear the path for the bombers. The opposing air force would no longer be destroyed in the air, but while it was still on the ground.

Inherent in Douhet's vision were a number of principles that were entirely familiar in strategic thought. One was that of concentration. In the 1921 edition of *Command of the Air*, Douhet had allowed for what he called auxiliary air forces, which were to remain under the control of the army and the navy, and be available for reconnaissance, artillery spotting, and so on. By 1927, Douhet had dismissed them as representing diversions of effort. Another was that of the primacy of the offensive. Command of the air now meant preventing the enemy from flying through attacks on the factories that manufactured his aircraft and the bases that serviced them.

Douhet's view of strategy was not without precedents, in both military and maritime strategy; indeed, it was directly shaped by the experi-

ence of the First World War. And yet it broke with traditional strategy in quite explicitly rejecting the role of history in its formation. Both Jomini and Clausewitz had used the campaigns of Frederick the Great to measure what had changed under Napoleon and what had not; history provided the context, and they – just like Mahan and Corbett at the turn of the nineteenth and twentieth centuries – saw one of their functions as the assimilation of current practice and past precedent. This is not to say that they were blind to change; they simply realized, as any professional historian does, that the understanding of true novelty depends on an appreciation of what has gone before. Douhet did not agree with this view. ‘Future wars’, he stated with the combativeness so distinctive of his style, ‘will be radically different from wars of the past’. And he went on, ‘Clinging to the past will teach us nothing useful for the future.’

Such dogmas created severe analytical challenges. Douhet believed that ‘victory smiles upon those who anticipate changes in the character of war, not upon those who wait to adapt themselves after the changes occur’. There was an illogicality here: Douhet was himself extrapolating from the experiences of the First World War, but claimed that he was not. His argument was that Italy should base its national defense not on those experiences but on ‘the character and form future wars may assume’, and that its procurement decisions should follow from those assumptions. So, to say that Douhet was linking present to future in his approach to strategy may be stretching a point; what Douhet actually said he was doing was picking some point in the future and reverse engineering back to the present.

Given that much strategic thinking since the First World War has followed Douhet’s precedent, particularly with the advent of nuclear weapons, it is necessary to stress that what Douhet was proposing was not entirely free of all disciplinary rigor, despite its jettisoning of history. The new basis for strategic thought was to be technology and the expectations vested in its likely development and potentially perfect performance. This vision of the future was based, Douhet insisted, ‘not on idle imaginings’, but ‘upon the reality of to-day, out of which grows the reality of to-morrow’.

Much of Douhet's encapsulation of the problems that aviation faced and of the way they might be overcome was perspicacious, but his expectations of the capabilities of combat aircraft dismissed the 'friction' of war. There are obvious parallels with the works on armored warfare also published in the 1920s, including the writings of J.F.C. Fuller. They imagined tanks with speeds and operating characteristics, which similarly reckoned that both the technical challenges were easily soluble and the conditions in which they were deployed were ideal. Douhet assumed that aircraft had complete freedom of action and direction, and almost 'limitless' (his word) range. The bomber, he averred, can travel 'without restriction over the whole surface of the globe, needing only a point of departure and one of arrival'. He suggested that units of ten bombers, each carrying a load of two tons of bombs, could destroy a circle 500 meters in diameter. So a thousand-bomber force could generate a hundred such units, and if fifty flew per day, they would destroy fifty city centers per day. These bombs, would, thanks to gravity, be accurate: 'Aerial bombs have only to fall on their target to accomplish their purpose'. Douhet assumed that the targets would not be hardened, and as they would be big, the chances of missing them would be minimal. 'Bombing targets', he said, 'should always be large; small targets are unimportant and do not merit our attention here.'

Douhet dismissed the possibility of an effective defense against such attacks. Defensive air forces would lack the intelligence to be able to intercept an incoming air force, and (in another throwback to traditional principles of war) they would have to disperse to cover all possible targets. So they would be individually overwhelmed as the defender would have divided his forces while the attacker would be concentrating his. Anti-aircraft fire was dismissed for similar reasons, and Douhet urged states to put more resources into aircraft and their offensive properties rather than wasting their money on ground-based guns.

Underpinning the whole structure was a paradox. The aim was to end the war quickly and if that aim were fulfilled war would cost fewer lives (an ambition which provided yet another illustration of how the

history of the First World War loomed larger than Douhet cared to admit). But the way to achieve this seemingly humanitarian objective was to make the civilian population the principal target. Douhet, a fascist (he had joined Mussolini's march on Rome in 1922) was not alone in using this argument: So did the British liberal, Basil Liddell Hart, in *Paris: or, the Future of Warfare*, published in 1925. Both rationalized the paradox by saying that total war had made all citizens combatants. So Douhet's responses to Germany in 1914-15 found their place in an argument that was both moral in an ethical sense and designed to have moral effects in a psychological sense. Douhet reckoned that urban targets would be softer and therefore bombing would have greater effect: 'We should always keep in mind that aerial offensives can be directed against objectives of least physical resistance, but against those of least moral resistance as well'.

Douhet developed this point, to conclude that the effect on morale could be more significant than the material effects. News reports and rumors would spread panic after the first attack, and lead to revolution. 'A complete breakdown of the social structure cannot but take place in a country subjected to this merciless pounding from the air'. And the effects would be rapid: 'People 'would rise up and demand an end to the war before the army and navy will be defeated'. So the aim of bombing moved from the destruction of the enemy air force on the ground to the dissemination of terror. Aircraft would drop high explosive bombs to destroy buildings; they would then switch to incendiaries to create fires; and finally, they would spread poison gas to hamper the operations of the fire services.

This was a vision of technology that rested on a one-sided view of what technology could deliver. It underestimated the problems in designing aircraft of matching power to weight ratios, especially long-range bombers loaded with fuel as well as bombs; it neglected navigational hazards such as cloud, wind, and weather; and it assumed perfect intelligence as to target sets. Above all, it neglected technology's own response to technological innovation, not least radar, which would enable the coordination of aerial defenses in a fashion that Douhet had simply discounted.

But what it also reveals is the inadequacy of an approach to strategic thought that rests on technology but fails to analyze with similar scientific rigor the social and political assumptions on which the employment of that technology is predicated. Douhet's presumption that air attack would promote revolution seemed to be as forward looking as any of his technological assumptions. Like much else that he wrote, it rested on the lessons of the First World War more than his rejection of history suggested. His belief that civilians would panic under attack from the air owed not a little to what soldiers had done when strafed in 1918 but, unlike soldiers, they had had to stay in the open to fight. Civilians, able to flee and actively encouraged to take cover in cellars, proved more resilient under aerial bombardment than allowed for by interwar theory. Douhet illustrated his argument by reference to the so-called 'stab in the back', the belief that it was the German revolution that had taken Germany out of the war, but he failed to ask which was the cart in this relationship and which the horse. Many, even as Douhet was writing, were arguing that Germany had revolted not least because it was defeated, and that it was not revolution that had caused the loss of the war.

This is not to say that technology does not help strategy, but it makes two points clear. First, the principal contribution of new technologies is to enable tactical and operational effects, and much of what air power has contributed to warfare is to be understood in these terms – as a force multiplier rather than a benefit that is independently and strategically decisive. However, for a generation scarred by the exaggerated claims of the 'revolution in military affairs', and reeling from the effects of wars in Iraq and Afghanistan in which 'low tech' solutions have allied themselves to social and political levers, it is too easy to say that this is all that technology contributes to strategy. The impact of new technology can be strategically significant. The First World War makes this point in its own right: The war was shaped by the tactical effects of new technologies (including air power) and those effects then conditioned and even determined what strategy could achieve and limited the goals it could set itself. Even more striking was the follow through of nuclear weapons: If they had been used in the Cold War, their devastating

effects would have trumped strategy completely. They needed strategy in the shape of deterrence thinking to rationalize their existence. Air power between the wars, not least thanks to Douhet, acquired some of the same qualities. In claiming more than it could deliver, it achieved a political effect, for example prompting Britain to commit itself to the forward defense of Europe for fear of an air attack launched against the United Kingdom from the Low Countries, and also shaping to a disproportionate extent public expectation of what the next war would be like. Moreover, once Britain had been forced off the continent, strategic bombing fulfilled the promise inherent in its grandiose title by drawing the German air force into a defensive battle over the Reich, which had an operationally enabling effect for the armies converging on its frontiers from the east, south, and west, and a strategic effect in ensuring that the western allies made their contribution to a coalition war in which the Soviet Union saw itself as fighting a lone battle. However, none of these were effects that Douhet had anticipated.

Further reading

The discussion of Douhet's background and the development of his thinking before 1921 has been shaped to an enormous extent by Thomas Hippler. His book on Douhet has yet to appear, but for the moment see his chapter, 'Democracy and war in the strategic thought of Giulio Douhet', in Hew Strachan and Sibylle Scheipers (eds), *The Changing Character of War* (Oxford, 2011). Philip Meilinger discusses Douhet in *The Paths to Heaven: the Evolution of Airpower Theory* (Alabama, 1997). The author has used the English translation of *The Command of the Air*, by Dino Ferrari (London, 1943).

«Om Forsvaret nå er blitt så lite at det knapt
er et krigsverktøy lenger, kan man
i hvert fall slåss internt.»

Naastad, N. (2008): Forsvarssjefen som departementsfunksjonær,
Norges Forsvar (6).

Nils – impresjonistiske glimt fra en kollega på Sjøkrigsskolen

Karl Rommetveit

Nils dukket opp på min lille personlige radar i løpet av andre halvdel av 1980-tallet som forfatter av diverse artikler i *Norsk Militært Tidsskrift*. I en artikkel fra 1987 tar han for seg den mildt sagt langdryge prosessen med å anskaffe et adekvat flyplassforsvar. Det endte som kjent med at Luftforsvaret fikk sin NOAH, den norske varianten av bakke-til-luft-raketten HAWK. Konklusjonen var klar. Vi lar jubilanten selv komme til orde:

Man diagnostiserte altså tidlig en svakhet ved vårt flyplassforsvar. Det var en svakhet som kunne bli fatal for hele vårt forsvarskonsept i en krisesituasjon. Det gikk innpå tredve år før det svake leddet i kjeden ble skiftet ut. Er en slik beslutningslammelse på noe punkt symptomatisk, er vi ute å kjøre.¹

Med 22. juli 2011 og den manglende sikringen av Regjeringskvartalet i frisk og tragisk erindring, må vi vel kunne si: intet nytt under solen. Offentlig sendrektighet, beslutningsvegring, intern kompetansestrid og manglende beredskapstenkning er om mulig enda verre nå enn den gang under den kalde krigen.

Han besøkte også «Herrene Rommetveit og Diesen ...» i *Norsk Militært Tidsskrift* i 1989.² Der sluttet han seg til min og daværende major Sverre Diesens begrunnelse for en kraftig oppgradering av krigshistorie

¹ Naastad, N. (1987). Anskaffelsen av NOAH – slutten på en ørkenvandring? *Norsk Militært Tidsskrift* 157, (8).

² Naastad, N. (1989). Krigshistoriens plass. *Norsk Militært Tidsskrift*, 159, (12).

ved krigsskolene.³ Dessuten utvidet han perspektivet ved blant annet å peke på det spesielle ved at det «... kan være nødvendig å begrunne behovet for krigshistorie også for offiserer». Og videre: «Man skal vise sin avsky for krigen ved ikke å beskjefte seg med den.» Hvorfor utfallet av for eksempel første og andre verdenskrig ble som det ble, burde være av interesse å studere da det vitterlig fikk enorme følger for millioner av mennesker og mange statsdannelser. Kan hende er det blitt noe mer stuert å drive med krigshistorie i dag enn i 1989 takket være blant annet Nils og andre kollegaers utrettelige innsats. Dessuten har nok profesjonaliseringen av Forsvaret og det faktum at norske styrker i mange år har vært direkte involvert i kriger i utlandet selvsagt bidratt.

I samme artikkel fulgte Nils opp med at «Det er fortiden som gir oss vår *identitet* og forteller oss hvem vi er». Og ikke nok med det: «...I disse tider hvor normer endres og identiteter lett mistes, må vi ikke gi slipp på *tradisjonen*.» Og ikke nok med det: «Krigshistorie skal være med for å gi våre offiserer *yrkesstolthet*.»⁴ Og videre:

[F]orsvarets organisasjon skal virke i krig, – særlig da! Noen militære organisasjoner har maktet dette bedre enn andre. Årsakene til dette må vi studere og om mulig fordype oss i. Yrkesstolthet får man ved å kunne et håndverk og å vite at man kan det! Det skader heller ikke at man vet at andre vet at man kan det.

Som et apropos til herrene Diesens, Naastads og Rommetveits heroiske kamp for en oppgradering av krigshistoriens plass på krigsskolene, kan man kort slå fast at dette prosjektet ble tatt av jordskjelvet. Jordskjelvet i form av Murens fall og Sovjetunionens sammenbrudd. Dårlig timing ...

Nils slår også et betimelig slag for redskapsfagene norsk og engelsk ut fra erkjennelsen av at mange elever ikke kan skrive. «Det er nå en gang slik at god tenkning fordrer et rikholdig ord- og begrepsapparat.»

³ Disse artiklene hadde stått på trykk i *Norsk Militært Tidsskrift* nr. 5 samme år.

⁴ Mine uthevinger.

Senere traff jeg Nils mange ganger på seminar og i fagforenings-sammenheng – alltid hyggelig og lærerikt. Samtidig må jeg noe skamfullt bekjenne at når Naastad har avlagt sjømakten et besøk, så har han meg bekjent, ikke fått den respons som han burde ha krav på. I artikkelen «Luftmakt til sjøs» tar han for eksempel opp norsk maritim luftmakt både sikkerhetspolitisk og militært.⁵ Han lanserer begrepet *marin makt*. Det er en samlebetegnelse for maritim luftmakt, sjømakt og overvåkingsregime, og som Norge bør utvikle, der vi vet hva som foregår i våre havområder og er i stand til å gjøre noe med det – i fred, krise og krig.

Jubilanten er nemlig selv en meget kunnskapsrik og skrivefør tenker – selv om det å tenke selv til tider kan gjøre vondt. Også for Nils vil jeg tro. Han dyrker de treffende, noen ganger sviende og overraskende formuleringene. Nils er en spissformuleringens mester. Noen smakebiter: «Hva skjer når soldatene blir spesialiserte teknokrater? Går kampevnen ned og ildkraften opp eller blir teknokratene etter hvert soldater?»⁶ Eller: «Det hjelper selvsagt ikke om vi gjør de rette tingene, dersom vi ikke gjør dem rett. Det er ikke spørsmål om enten trening eller utdanning. Det er spørsmål om begge deler. Og begge deler skal vi drive med når menneskene har læreevne og vilje, dvs. i ungdommen». Og videre: «[D]et er ganske fantastisk å tro at vi kan få for mye utdanning i vår organisasjon. Om jeg skulle legge en strategi for å ødelegge Luftforsvaret, ville jeg begynne med å legge ned Luftkrigsskolens øverste avdeling. Resten ville følge av seg selv etter hvert.»⁷ Det sistnevnte – kampen for å beholde den toårige militærakademiske KS-2-utdanningen, utkjempet Nils, forfatteren og andre kollegaer fra de respektive krigsskolene. Vi tapte. «Oslo suget» ble for sterkt. På min egen arbeidsplass, Sjøkrigsskolen, var søknaden om mastergodkjenning av KS-2-utdanningen faktisk levert, men vi ble bedt om å trekke søknaden.

⁵ Naastad, N. (2003). Luftmakt til sjøs. *Norsk Militært Tidsskrift*, 173, (12), 26–33.

⁶ Naastad. Krigshistoriens plass.

⁷ Her snakker Nils om det vi den gangen benevnte KS 2, se Naastad, N. (2000). Utdannelse i Luftforsvaret. *LuftLed*, (2).

For øvrig mener jeg fortsatt at Sjøkrigsskolen bør være fireårig, gitt bachelorprogrammet og det betydelige omfanget av trening og øvelser som en krigsskole må ha. Dessuten bør krigshistorie være et gjennomgående basisfag der det også er mulig å skrive bacheloroppgaven med krigshistorie som tema.

Mange andre vil sikkert også framheve Nils' evner som skribent. Poenget her er at han kan være en formidabel debattant og polemiker. Mange er de som har fått føle hans verbale svøpe – ikke minst representanter for visse amerikanske militærteoretiske moteretninger (les for eksempel NCW⁸ og EBO⁹), og generaler som Robert Mood, Roar Sundseth og tidligere omtalte Sverre Diesen. Sistnevnte kan som kjent svare for seg og besitter som Nils åpenbare debattekniske kvaliteter. Verst går det utover de som leter etter teknologiens hellige gral og som tror krigens kaos og usikkerhet kan trylles bort. De har glemt at kriger er samfunnskonflikter og som sådan dreier seg om møte mellom mennesker – riktignok et meget spesielt «stevnemøte».

I artikkelen «Generalmajor Mood som sikkerhetspolitiker» blir generalen regelrett *avskiltet*. «Blir Hæren mer og mer relevant jo mindre den blir?», spør Nils og konkluderer: «I iveren etter å gjøre Hæren til et lite og elitepreget ekspedisjonskorps, må det ikke argumenteres slik at man underminerer hele Forsvarets sikkerhetspolitiske rasjonale». ¹⁰ Et par år etter kommenterer Naastad Forsvarssjefens studie FS-07 slik: «Det norske Forsvaret kan aldri bli militært meningsløst så lenge vi *på papiret* fortløpende kan redusere motstanderen ned til håndterbare dimensjoner.» ¹¹ En norsk marginaldoktrine er født: Man vil jo bare bruke begrensede maktmidler mot Norge, bare marginale styrker ...

Han advarer med rette mot de som tror de kan redusere faren for overraskelse til bortimot null. «Men det utenkelige er bare utenkt i

⁸ Network Centric Warfare.

⁹ Effects Based Operations.

¹⁰ Naastad, N. (2006). Generalmajor Mood som sikkerhetspolitiker. Tilsvar til Robert Moods artikkel Status og utfordringer for Hæren. *Norges Forsvar*, (6).

¹¹ Naastad, N. (2008). En norsk marginaldoktrine? *Norges Forsvar*, (2), min utheving.

betydningen ennå ikke tenkt, det er ikke nødvendigvis umulig.» Som Nils sier et annet sted i den samme artikkelen: «[D]en overskuelige fremtiden er blitt så kort.»

Vesten, og da spesielt Bush-administrasjonen, og i noe mindre grad Storbritannia under Blair, får også gjennomgå for Irak- og Afghanistaninvasjonene. Spesielt har han kritisert invasjonen av Irak. Militært er det særlig bruken av luftmakt som får gjennomgå. Titler på Naastads artikler gjenspeiler dette: «Luftmakt og avmakt»,¹² «Vankelmodig luftmakt?». Den sistnevnte artikkelen avsluttes med følgende gullkorn:

Det er oppgaven som bestemmer verktøyet i vitenskapen så vel som i det praktiske livet. Dette er en jernlov i livet. Ønsker man målet, må man ville midlene. Men dette gjelder også i den militærpolitiske hverdagen [...] *Nennsom luftmakt blir til vankelmodig luftmakt fordi verktøyet ikke er tilpasset oppgaven.*¹³

Høsten 2011 besøker jubilanten Forsvarssjefens fagmilitære råd – med et *knusende* resultat. Rapporten representerer ifølge Nils et språklig nullpunkt. Uklart formulert er som oftest uklart tenkt. Deretter blir det mer og mer skummelt: «Vet vi egentlig hvor stort Forsvar vi kan stable på bena i en krisesituasjon? Vi vet størrelsen på alle avdelinger, men hvor mange kan brukes samtidig? [...] Det logistiske hjertet kan ikke forsyne alle musklene samtidig.»¹⁴

Ettersom undertegnede deler Nils' bekymring over forsvarsbudsjettets størrelse sett i forhold til oppgavene, ytringsfrihetens kår i Forsvaret, hans syn på Forsvarets rasjonale i fred og krig, den manglende vektleggingen av beredskap, vår sårbarhet og muligheten for overraskelse, kan mitt bifall fremstå som skulderklapp mellom misjonærer. Det får stå sin prøve.

¹² Naastad, N. (2007). Luftmakt og avmakt. *Norges Forsvar*, (6).

¹³ Naastad, N. (2011). Vankelmodig luftmakt? *Norges Forsvar*, (5), min utheving.

¹⁴ Naastad, N. (2011). Språkets nullpunkt. *Norges Forsvar*, (9).

Luftmaktstenkingens «enfant terrible»

Ett bilde har satt seg fast i hukommelsen: Nils sittende på en stol med korslagte ben, hodet litt på skakke fremfor forsamlingen av kadetter, instruktører og lærere mens han gir til beste sine provokative spørsmål og kommentarer. Håper du vil fortsette med det samme, kanskje med andre studenter, i mange år ennå!

GRATULERER MED DAGEN!

«Det er (...) ikke sikkert at diktanalyse blir mer
interessant bare fordi norsklæreren
er ny og entusiastisk.»

Naastad, N. (2010). Utopisk skolefjernsyn, *Klassekampen*, kronikk,
sammen med Gunnar Grut, 9. mars.

Den gode læreren

Arve Hepsø

Han kommer inn i auditoriet med et par illevarslende «klokker» nederst. «Se dere ferdig, så kommer vi i gang.» En liten invitt til å bli sett, men på den positive måten. Kontakten er skapt, studentene småhumrer, er nullstilt og har festet blikket framover. Det tar litt tid før han starter, men det skjer noe likevel. Et par livlige, vurderende øyne sveiper over studentene noen sekunder. De øynene er det forresten noe mer med. De henger fritt og bevegelig over brillene som er sluppet ned på nesetippen. Det er den klassiske forelesningsposisjonen, så både nært og fjernt kan stilles skarpt, med andre ord både fortid og nåtid for en historiker. Disse øynene er fulle av liv, men kan også som hos Terje Vigen gnistre stygt i urolig vær. De forteller studentene at her står de overfor en som har gledet seg til å komme inn i auditoriet. Han bringer med seg fortellinger som de kan fasineres av og utvikle seg på. Det kan være alt fra samenes selvfølgelige plass i norsk historie til advarselen til studenter som har vist litt for mye av seg selv på internett. Et lite smil i omrammingen forteller at her ligger det spontanitet og kommentarer på lur – fullt pendelutslag fra den sylkvasse replikken til det godslig trøstende.

Så fylles auditoriet av analyser og teorier på veggen og i lydbildet, godt illustrert med eksempler – gjerne en blanding av ungdomsopplevelser og statistikk fra sildefisket vestpå. Han ble ingen sjømann – heller ikke fisker, men har fått med seg mye av det ramsalte som ligger i kulturen der vest. Teorien blir forståelig – og det å bli lærer demrer for studentene som et landskap som stiger fram i tåka – stort, nærgående og til dels truende når man først får øye på det, men ikke vet helt hvor man befinner seg. Han liker å trekke fram det illustrerende eksemplet som treffer innsiktsnerven hos folk. Spissformulerer sine egne analyser så de slår inn som en tier i skiva. Den gode læreren er legemliggjort foran dem.

Så skjer det, ansiktet endrer seg helt. Hele ansiktet trekker seg oppover og lager en nyployd åker lenger opp. Samtidig omformes hele tavla til en uttrykksfull høyde, og øynene får et ertende glimt. Dette er liksom koseuttrykket som forteller at nå har han observert noe interessant eller humoristisk som skaper fryd på innsiden – og snart smeller en treffende karakteristikkk av situasjonen.

Han er mannen med det store repertoaret som tar klasserommet. Han lytter til studentene. Vurderer utsagn, løfter opp en viktig problemstilling, støtter utsagn, men suser også inn en fulltreffer hvis en kjekkas av en student skulle invitere til å bli pyntet på snuten – andre også, for den del.

Også på denne framtoningen har det skjedd en ørliten forflytning ovenfra og ned, men den framstår i høyeste grad som lett og rask, først og fremst provosert fram gjennom motvind og motbakke på sykkel mot Byåsen – og kanskje som en liten trass mot en frykt for at forfallet skal komme snikende innpå som et bakholdsangrep fra krigshistorien.

Han har tatt sin doktorgrad og kan sitt fag, men vet ikke helt om han er å regne for akademiker. Han tillater seg å kokettere med det, men signaliserer like mye at karosseriet fortsatt er senket for god bakkekontakt. Understreker det gode veigrepet med noen vikariater i grunnskole og videregående for å videreføre «amanuensen».

Kakker du på kontordøra hans, lyder et kommandopreget «Ja», nærmest som et skudd. Innenfor blir du tatt imot av et ukjent antall bøker, nærmest uplassert og med et budskap om at de er på vei et eller annet sted. Innerst sitter han selv – trygg i stolen og gir deg et hyggelig inntrykk av at du er velkommen inn. Rett foran lyser pc-skjermen med tekster som inviterer til å bli lest. Jo, besøkende kan ane at han er inne på noe når han erklærer at han har nok med å administrere seg selv. Men hva betyr vel det? I denne symbiosen mellom pc, bøker og mann som møter mennesker, befinner det seg mye kunnskap, innsikt og kløkt som også utgjør den gode læreren.

«Gleden over en god fornærmelse skal man ikke
kimse av, også skadefryd er ekte glede.»

Naastad, N. (2010). Krigen mot Irak. *Norges Forsvar*, (10).

Nils Naastad – bibliografi

Ole Jørgen Maaø

Undertegnede skal ikke legge skjul på at det har vært noe arbeidsomt å rekonstruere Nils' skriverier. For det første er det jo nokså mange, og terrenget har vært noe uoversiktlig, selv om det ikke er så mange forskjellige kanaler for publisering. Vi kan vel anta at ikke engang jubilanten holder seg med en slik liste eller husker alt han har skrevet – og hvor. Kanskje har da i hvert fall arbeidet vært til glede for Nils' eventuelle CV?

Jeg kan ikke garantere at alt har kommet med. Særlig ikke når vi kommer til slike kategorier som upubliserte artikler og foredrag; der vet jeg at mye mangler. Men det er bedre å ha med noe enn ingenting. Derfor har jeg samvittighetsfullt tatt med det jeg fant, og her er resultatet.¹

Monografier

- (1982): *Sildelag og sildelov*. Hovedoppgave i historie, Universitet i Trondheim.
- (2002): *En planlagt krig? RAF og den britiske opprustningen på 1930-tallet*. Avhandling for Dr. art. graden, NTNU, Trondheim.
- (2011): *Historiedidaktiske skisser 1–2* (sammen med Lise Kvande). Kompendium, Program for lærerutdanning, NTNU, Trondheim.

¹ Arbeidet med bibliografien ble avsluttet i januar 2012.

Fagartikler i bøker og tidsskrift

1. (1982). Sildesalgslagene – primærnæringenes første markedsreguleringsorganisasjoner. *Historisk tidsskrift*, 61, (4), 387–408.
2. (1993). Norsk luftoperativ doktrine på 1930-tallet. *Norsk Militært Tidsskrift*, 163, (10), 3–9.
3. (1996). Air Doctrine and Traditional Concepts – Out of Tune with Realities?. Foredrag ved GILs Luftmaktseminar 1996, trykket i R. Bjerås (red.), Luftmakt 1996, *Forsvarsstudier* 5, 22–32.
4. (1997). Policing the British Empire from the Air. i C.F. Rønnfeldt & P.E. Solli (red.), Use of Air Power in Peace Operations, *Peacekeeping and Multinational Operations*, (7), 19–37.
5. (1999). Steep Climb and Shallow Descent – The RNoAF from 1945 to the Present (sammen med Øistein Espenes). I K.L. Kleve (red.), 50 years with the Cold War, *Norwegian Aviation Museum Series*, (3), 171–184.
6. (1999). Luftforsvaret – et flerbruksverktøy for den kalde krigen? (sammen med Øistein Espenes). *Luftkrigsskolens skriftserie*, Vol. 1 (desember 1999).
7. (2000). Royal Norwegian Air Force – a Multipurpose Tool During the Cold War (sammen med Øistein Espenes). *Air Power History*, 47, (Spring 2000), 40–51.
8. (2000). Krigsteori og Kosovokrigen. I L.F.M. Øksendal (red.), Nytt Nato – nytt Luftforsvar? GILs Luftmaktseminar 2000, *Luftkrigsskolens skriftserie*, Vol. 3 (november 2000), 37–51.
9. (2002). Prologue. Some Introductory Remarks (on Asymmetric Warfare). I J.A. Olsen (red.), Asymmetric warfare, *Militærteoretisk skriftserie* (4), Luftkrigsskolen, Trondheim, 15–19.
10. (2002). Asymmetrical War-Theory. I K.E. Haug(red), Luftmakt, Luftforsvaret og asymmetriens utfordringer. GILs Luftmaktseminar 2002, *Luftkrigsskolens skriftserie*, 8 (august 2002), 20–23.
11. (2003). RAF, Prudent Air Power and the Fear of History. I P.W. Gray (red.), *British Air Power*. London: The Stationery Office, 151–166.

12. (2003). (Luft)all makt: Krigen mot Irak. I M. Karlsen, O.J. Maaø, & N. Naastad: Krigen mot Irak: noen perspektiver på bruken av luftmakt, *Luftkrigsskolens skriftserie, Vol. 9* (september 2003), 1–4.
13. (2003). Luftmakt til sjøs. *Norsk Militært Tidsskrift. 173*, (12), 26–33.
14. (2003). Kan militærteorien være en veiviser til fremtiden? I K. Selanger (red.), Luftmakt 2020: Fremtidige konflikter. GILs luftmaktseminar 2003, *Luftkrigsskolens skriftserie, 10* (desember 2003), 33–37.
15. (2004). Fra gripbart til begripbart Forsvar – et lite bidrag. I O.J. Maaø (red.), Luftforsvaret og moderne transformasjon: dagens valg – morgendagens tvangstrøye? GILs luftmaktseminar 2004, *Luftkrigsskolens skriftserie, 11* (april 2004), 43–52.
16. (2006). Luftmaktens utviklingslinjer, *Norsk statsvitenskapelig tidsskrift, 22*, (4), 393–417.
17. (2006). Norge i krig: begrunnelser og begrunnelsens teknologiske forutsetninger. Innlegg på Stiklestadseminaret 8. november 2006, trykket i P.S. Raaen & O. Skevik (red.), *Fiendebilder. Historie og samtid*. Stiklestad: Stiklestad nasjonale kultursenter, 59–72.
18. (2008). Virtue, Honour and the Changing Face of War. I T. Kvernbekk, H. Simpson & M.A. Peters (red.), *Military Pedagogies and Why they Matter*. London: Sense Publishers, 111–125.
19. (2008). Forskerstyrt overfiske – sild og sammenbrudd på 1960-tallet. I J. Bailey, R.G. Tiller, O. Otterstad & A.M. Tretvik (red.), *Raudåte: redning eller ruin?* Trondheim: Tapir Akademisk Forlag, 137–150.
20. (2009–2010). Flere korte artikler for nettstedet *Nasjonal digital læringsarena*: Er du limet i samfunnet?, Fire grunner til å velge sofaen, Levestandard og livsstandard, eller det gode liv, Makt og legitimitet, Om retten er i tvil: ‘In dubio pro reo’, Velferdssamfunn, skatt og fattigdom. Alle er tilgjengelige fra <http://ndla.no/nb/node/15066>, lastet ned 24.02.2012.
21. (2011). Contemporary War is not Modern. I K.E. Haug & O.J. Maaø (red.), *Conceptualising Modern War*. Hurst: London, 303–310.

Mindre artikler, kronikker og bokmeldinger

1. (1987). Anskaffelsen av NOAH – slutten på en ørkenvandring? *Norsk Militært Tidsskrift*, 157, (8), 29–30.
2. (1989). Krigshistoriens plass. *Norsk Militært Tidsskrift*, 159, (12), 19–21 [Kommentar til artikler av Sverre Diesen og Karl Romme-tveit om krigshistoriens plass i offisersutdanningen.]
3. (1989). Pedagogikk og (vil)lederskap. *JetSet*, (2), 23.
4. (1992). Seksjon for luftmakt? *JetSet*, (1), 7.
5. (1996). 10 påstander om luftmakt. *LuftLed*, (2), 26–27.
6. (1997). Flygerkrisen sett fra passasjerkabinen. *LuftLed*, (1), 36–37.
7. (1997). Luftforsvaret og manøverkrig i Norge. *Norsk Militært Tidsskrift*, 167, (11), 38–41.
8. (1998). A Short Commentary to Martin van Creveld. Innlegg på GILs Luftmaktseminar 1998, trykket i H. Klevberg (red.), Kommando, kontroll og informasjon. Luftforsvarets nye utfordringer, *Forsvarsstudier* 6/1998, 129–134.
9. (1998). Trenger vi Stabsskole I eller bør vi heller legge ned Krigsskolen? *LuftLed*, (1), 24–25.
10. (1998). Bokmelding: Sverre Diesen: Militær strategi. *LuftLed*, (3), 11.
11. (1999). Hva skal vi med LuftLed? *LuftLed*, (1), 18–19.
12. (1999). Republikken Ørlandet? *LuftLed*, (2), 23.
13. (1999). Om manøverkrig, Kosovo og andre kriger. *Norsk Militært Tidsskrift*, 169, (11), 30–31.
14. (2000). Utdannelse i Luftforsvaret. *LuftLed*, (2), 24–25.
15. (2000). Book review: James Corum: The Luftwaffe: Creating the Operational Air War, 1918–1940. *War in History*, 7, 494–495.
16. (2001). Noen doktrinære strøtanker. *LuftLed*, (2), 17.
17. (2001). Om å ødelegge Forsvaret. Fast spalte i LuftLed: Kommentaren. *LuftLed*, (2), 19.
18. (2001). Jan Østby. Fast spalte i LuftLed: Kommentaren. *LuftLed*, (3), 23.
19. (2001). 9500 flytimer. Fast spalte i LuftLed: Kommentaren. *LuftLed*, (4), 54.

20. (2002). Tillegg. Fast spalte i LuftLed: Kommentaren. *LuftLed*, (1), 60.
21. (2002). Privatiseringsdilla. Fast spalte i LuftLed: Kommentaren. *LuftLed*, (2), 52.
22. (2002). Bokmelding: Gian P. Gentile: How Effective is Strategic Bombing? Lessons Learned from World War II to Kosovo. *LuftLed*, (2), 53.
23. (2002). Bokmelding: Rolf Hobson og Tom Kristiansen: Total krig, nøytralitet og politisk splittelse, Norsk Forsvarshistorie bind 3. *Norsk Militært Tidsskrift*, 172, (5), 24–27.
24. (2002). Ronald Reagan og Luftforsvaret. Fast spalte i LuftLed: Kommentaren. *LuftLed*, (3), 55.
25. (2002). Simultankapasitet. Fast spalte i LuftLed: Kommentaren. *LuftLed*, (4), 59.
26. (2002). Bokmelding: Kjell Inge Bjerga: Enhet som våpen: Øverstkommanderende i Nord-Norge 1948–2002. *Norsk Militært Tidsskrift*, 172, (10), 22–23.
27. (2002). Livet mellom Saddam og Sharon. *Adresseavisen*. Kronikk (sammen med Øistein Espenes), 6. november 2002.
28. (2003). Det omvendte prinsipp: Forsvaret, politikk og utdanning. *Norsk Militært Tidsskrift* 173, (1), 26–27.
29. (2003). Tillit. Fast spalte i LuftLed: Kommentaren. *LuftLed*, (1), 59.
30. (2003). Vaktmesteren. Fast spalte i LuftLed: Kommentaren. *LuftLed*, (2), 59.
31. (2003). Fri konkurranse? Fast spalte i LuftLed: Kommentaren. *LuftLed*, (3), 53.
32. (2003). Skriften på veggen. Fast spalte i LuftLed: Kommentaren. *LuftLed*, (4), 57.
33. (2003). Er terskelen for krig senket? *Norges Forsvar*, (5), 6–8.
34. (2004). Omorganiseringens velsignelser. Fast spalte i LuftLed: Kommentaren. *LuftLed*, (1), 61.
35. (2004). Surpumpen. Fast spalte i LuftLed: Kommentaren. *LuftLed*, (2), 51.
36. (2004). Billigbilletten. Fast spalte i LuftLed: Kommentaren. *LuftLed*, (3), 43.

37. (2004). Skal ikke forsvaret i første rekke forebygge bruk av makt? *Norges Forsvar*, (3), 8–9.
38. (2004). Det nye forsvaret. Tilsvar til Sverre Diesens artikkel: Forsvarets avskrekkende effekt. *Norges Forsvar*, (5), 16–18.
39. (2004). Sann tid. En militærteoretisk betraktning. Fast spalte i LuftLed: Kommentaren. *LuftLed*, (4), 59.
40. (2005). Stol-leken. Fast spalte i LuftLed: Kommentaren. *LuftLed*, (1), 69.
41. (2005). Lekkasjer. Fast spalte i LuftLed: Kommentaren. *LuftLed*, (2), 57.
42. (2005). Jakten på politisk goodwill. *Norges Forsvar*, (6), 26–30.
43. (2005). Book review: Chasing the Silver Bullet. *War in History*, 12, 484–485.
44. (2005). Bokmelding: Martin Kahn: Measuring Stalin's strength during total war: U.S. and British intelligence on the economic and military potential of the Soviet Union during the Second World War, 1939–45. *Scandinavian economic history review*, 53, (3), 1109–111.
45. (2006). Nye kampfly og politiske signaler. *Norges Forsvar*, (3), 8–10.
46. (2006). Generalmajor Mood som sikkerhetspolitiker. Tilsvar til Robert Moods artikkel: Status og utfordringer for Hæren. *Norges Forsvar*, (6), 18–20.
47. (2006). Krigens konsekvenser. *Norges Forsvar*, (7), 12–16.
48. (2006). Er Israel en svekket militærmakt? *Dagbladet*. Kronikk, 12. august 2006.
49. (2006). Hva mener Robert Mood? Tilsvar til Robert Moods artikkel: På ville veier. *Norges Forsvar*, (8), 20–21.
50. (2007). På syltynn is. *Klassekampen*. Kronikk, 13. januar 2007.
51. (2007). Fiaskoen i Irak. *Norges Forsvar*, (3), 6–8.
52. (2007). Norge overtar etter USA. *Norges Forsvar*, (5), 8–11.
53. (2007). Luftmakt og avmakt. *Norges Forsvar*, (6), 8–9.
54. (2007). Den privatiserte krig. *Norges Forsvar*, (9), 22–25.
55. (2008). En norsk marginaldoktrine? *Norges Forsvar*, (2), 6–7.
56. (2008). Ikke mobb læreren min! *Adresseavisen*. Kronikk, 7. februar 2008.

57. (2008). Offiserers yringsplikt. *Norges Forsvar*, (5), 6–8.
58. (2008). Forsvarssjefen som departementsfunksjonær, *Norges Forsvar*, (6), 6–8.
59. (2008) Georgia og Norge. *Norges Forsvar*, (7), 6–10.
60. (2008). Russlands angrep på Georgia, et sikkerhetspolitisk veiskille? *Adresseavisen*. Kronikk, 22. august 2008.
61. (2008). Forsvaret og Arbeiderpartiet. Bokmelding av Olav Njølstads biografi om Jens Christian Hauge. *Norges Forsvar*, (10), 12–16.
62. (2009). Vestens krig. *Norges Forsvar*, (3), 18–19.
63. (2009). Tikkende bomber. *Norges Forsvar*, (6), 10–11.
64. (2009). Losen forlater skuta: forsvarssjefen går. *Norges Forsvar*, (7), 14–16.
65. (2009). Vi som elsket Israel. *Norges Forsvar*, (10), 26–27.
66. (2010). Utopisk skolefjernsyn. *Klassekampen*. Kronikk (sammen med Gunnar Grut), 9. mars 2010.
67. (2010). Idealismen og brutalismen. *Norges Forsvar*, (8), 28–30.
68. (2010). Hvor mye fremgang tåler vi? *Norges Forsvar*, (9), 18–19.
69. (2010). Anmeldelse: Tony Blair: A Journey, Krigen mot Irak. *Norges Forsvar*, (10), 18–20.
70. (2011). Alle eggene i én kurv. *Norges Forsvar*, (3), 6–7.
71. (2011). Vankelmodig luftmakt? *Norges Forsvar*, (5), 16–17.
72. (2011). Effekten av overraskelse. *Norges Forsvar*, (8), 16–18.
73. (2011). Språkets nullpunkt. *Norges Forsvar*, (9), 26–27.
74. (2011). Stortingsrepresentantene Wickholm, Ljunggren og ungdomsskolen, *Utdanningsnytt*, (18).
75. (2011). Er svaret på overraskelse sentralisering? *Norges Forsvar*, (10), 20–22.

Som redaktør

1. (1981). Minne fra Harøy, muntlig kildesamling, lokalhistorie
2. (1987). *Norsk sikkerhetspolitikk*, Kompendium til bruk ved Luftkrigsskolen, upublisert

3. (1991). *Norsk sikkerhetspolitikk 1–3*, Kompendium til bruk ved Luftkrigsskolen, upublisert
4. (2008). *FoU i praksis 2007*. Rapport fra konferanse om praksisrettet FoU i lærerutdanning, Trondheim 19.–20. april 2007, sammen med T. Guldal, O.F. Lillemyr, G. Løkken og F. Rønning. Trondheim: Tapir Akademisk Forlag.
5. (2009). *FoU i praksis 2008*. Rapport fra konferanse om praksisrettet FoU i lærerutdanning, 17.–18. april 2008, sammen med B. Groven, T.M. Guldal, O.F. Lillemyr, & F. Rønning. Trondheim: Tapir Akademisk Forlag.
6. (2009). *Ungdomsskoleelever og bruk av uterommet*. Av Jenssen, A.R. i redaksjon sammen med Groven, B., Lillemyr, O.F. & Rønning, F. Trondheim: Tapir forlag.

Upubliserte artikler og foredrag

1. (1996). Om å skrive historie. Vitenskapsteoretisk essay.
2. (1997). Norwegian pre-War Threat Assessment and Air Power Doctrine. Paper presentert ved «Society for Military History»-møte i Montgomery i USA i 1997
3. (2003). Innlegg og deltagelse i paneldebatt på Studentersamfundets festaften: «Bush vs. Saddam, del II», Trondheim, 22. mars 2003.
4. (2004). The British Government, the Royal Air Force and the World Disarmament Conference, 1932–1934. Upublisert.
5. (2007). Retorikk i fiskeripolitikk. (Sammen med A. M. Tretvik). Konferanseinnlegg på NTNU Marin og Kystmuseet i Sør-Trøndelags konferanse på Hitra 15. mars 2007.
6. (2007). Den onde lærerens ære. Innlegg på konferansen *FoU i praksis 2007*, Trondheim, 20. april 2007.
7. (2007). Remnants of WWII. Paper presentert på lærerkonferansen *Constructing a European Unity* på NTNU i Trondheim, 28. august 2007.
8. (2007). Foredrag på sikkerhetspolitisk seminar i regi av Senterpartiet, 11. januar 2007.

9. (2008). Militær ære – om helter, medaljer og nasjonal uenighet. Reistadforedrag nummer 1 ved Luftkrigsskolen, 14. januar 2008.
10. (2009). Muligheter, utfordringer og fotavtrykk. Innlegg på Kongsbergkonferansen *Den digitale allmenningen*, på Kongsberg, 10. Februar 2009 (Sammen med Arve Hepsø).
11. (2010). Human Rights do Protect, if Only You are Human. Innlegg på konferansen *Interactions, convergences, conflicts: European Lessons in Shared Histories* på Høgskolen i Buskerud i Drammen 16. juni 2010
12. (2010). Deltagelse på paneldebatt i forbindelse med 70-års markeringen av 9. april, i regi av Den Historiske Forening avdeling Sør-Trøndelag, Trondheim, 10. april 2010.
13. (2010). Kommentator på FFI-Forum om *Moderne landmakt – forutsetninger og anvendelse*. Oslo, 28. september 2010.
14. (2010). Historisk identitet i det flerkulturelle klasserommet. Innlegg på *Fagdag i historie* ved Sverresborg Folkemuseum, 26. november 2010.
15. (2011). Elevenes livsverden – historien som meningsbærer. Innlegg på konferansen *NOFA 3, Tredje Nordiska Ämnesdidaktikkonferensen* på Karlstads Universitet, 11.–13. mai 2011.
16. (2011). Historiefagets begrunnelser – eller: Hva lærerutdanning i historie bør vektlegge (sammen med Lise Kvande). Gjesteforelesning ved Karlstads Universitet, 18. november 2011.

Om forfatterne

Arent Arntzen

Arent er Software Department Manager ved Weatherford Petroleum Consultants i Trondheim. Han er utdannet jagerflyger, og var kollega av Nils den gangen luftmaktsavdelingen ble unnfanget.

Jacob Børresen

Jacob er pensjonert flaggkommandør, tidligere stabssjef i Sjøforsvaret og en av Norges fremste militæranalytikere, med betydelig interesse for nordområdene og deres betydning for norsk sikkerhet.

Øistein Espenes

Øistein er førstelektor på Luftkrigsskolen og tidligere dekan samme sted. Han er mangeårig kollega, svirebror og sangkollega (stort sett svenske drikkeviser) av Nils.

Karl Erik Haug

Karl Erik er førstelektor ved Luftkrigsskolen og mangeårig kollega av Nils. Karl Erik har nylig levert sin doktoravhandling om Norge og Folkeforbundet.

Arve Hepsø

Arve er universitetslektor og samarbeider med Nils om samfunnsfagenes didaktikk ved Program for lærerutdanning ved NTNU.

Harald Høiback

Harald er oberstløytnant og hovedlærer ved Forsvarets Stabsskole. Han er tidligere kadett ved Luftkrigsskolen med Nils som en av sine læremestere.

Iver Johansen

Iver er statsviter og forsker ved Forsvarets Forskningsinstitutt og har en rekke ganger vært i debatt med Nils om Forsvarets videre utvikling.

Geir Olav Kjøsnes

Geir er brigader og sjef for Vernepliktsverket på Hamar. Han har tidligere jobbet i flere omganger ved Luftkrigsskolen, sist som skolesjef, og har tilbragt flere sene kvelder i jubilentens selskap.

Tom Kristiansen

Tom er professor i historie ved Institutt for forsvarsstudier og ekspert på norsk militærhistorie.

Einar Tore Larssen

Einar Tore er filolog med fransk som hovedfag. Han er mangeårig kon-tornabo med Nils fra Luftkrigsskolen og deler jubilentens interesse for barokk musikk.

Ole Jørgen Maag

Ole Jørgen er førstelektor ved Luftkrigsskolen, tidligere major i Luftforsvaret, og nå ph.d.-stipendiat i historie ved NTNU. Han er mangeårig kollega med Nils, og har også hatt gleden av å ha Nils som lærer.

Karl Rommetveit

Karl er høskolelektor ved Sjøkrigsskolen, der han underviser i sjømakt og sikkerhetspolitikk.

Hans Ole Sandnes

Hans Ole er oberstløytnant, jagerflyger og sjef for 338-skvadronen ved Ørland Hovedflystasjon. Han har tidligere sittet pent ved Nils' kateter og også vært hans kollega.

Hew Strachan

Hew er Chichele Professor of Modern History ved All Souls College på Universitet i Oxford. Hew er en av verdens fremste militærhistorikere, samt at han har vært professor II ved Luftkrigsskolen i over ti år (mye på grunn av Nils' initiativ).

Olav Aamoth

Olav er pensjonert generalmajor, jagerflyger og æreskadett ved Luftkrigsskolen. Han har blant annet vært Generalinspektør for Luftforsvaret og ikke minst instruktør ved Luftkrigsskolen.